

Issue №13

Part 2

International periodic scientific journal

ONLINE

www.sworldjournal.com

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 82.07)
GOOGLESCHOLAR

SWorld Journal

**Issue №13
Part 2
May 2022**

*Published by:
SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria*

UDC 08
LBC 94

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in Technical Sciences*

Editorial board: More than 250 doctors of science. Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert-Peer Review Board of the journal: Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "SWorldJournal" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from from different countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: twice a year

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS, GoogleScholar.

UDC 08
LBC 94
DOI: 10.30888/2663-5712.2022-13-02

Published by:
SWorld &
D.A. Tsenov Academy of Economics
Svishtov, Bulgaria
e-mail: editor@sworldjournal.com

УДК 657.42

ACCOUNTING INFORMATION IN THE MANAGEMENT OF FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE**ОБЛІКОВА ІНФОРМАЦІЯ В УПРАВЛІННІ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ ПІДПРИЄМСТВА****Rokynchereda V.V./ Покиньчерета В.В.***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-2734-8667

Maister L.A./ Майстер Л.А.*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-1097-9940

*Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics,**Vinnitsia, Soborna, 87, 21050**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Соборна, 87, 21050*

Анотація. У статті обґрунтовано важливість формування своєчасного та достовірного інформаційного забезпечення, що генерується обліковою системою підприємства, для ефективного управління основними засобами. З метою забезпечення оперативності та дієвості прийняття управлінських рішень щодо формування, використання та відтворення основних засобів підприємства запропоновано механізм формування облікової інформації в розрізі бізнес-процесів та центрів відповідальності, що забезпечить формування управлінської інформації відповідно до інформаційних запитів керівництва.

Ключові слова: облік, облікова інформація, управління, необоротні активи, основні засоби, ефективність використання основних засобів.

Вступ.

В умовах динамічних ринкових перетворень перед підприємствами гостро постає питання підвищення ефективності використання наявного ресурсного забезпечення, вирішення якого сприятиме формуванню передумов для нарощування виробничої потужності та зростання дохідності господарюючого суб'єкта. Важливе значення у вирішенні цього питання відводиться системі бухгалтерського обліку, здатної генерувати достовірне та релевантне інформаційне забезпечення, необхідне для раціонального управління процесами формування, використання та відтворення засобів праці.

Відомими науковцями, які зробили значний внесок у розробку теоретичних, організаційно-методичних та практичних аспектів формування облікового забезпечення управління основними засобами підприємства, є: О. Брадул, С. Голов, В. Дерій, Н. Єршова, О. Любар, М. Кужельний, В. Палій, Н. Правдюк, М. Пушкар та ін. [1-5].

Метою написання статті є обґрунтування організаційно-методичних аспектів та розробка підходів, спрямованих на удосконалення механізму формування облікової інформації в контексті забезпечення інформаційних потреб управління основними засобами підприємства.

Основний текст.

Забезпечення поступального економічного розвитку потребує нових

підходів до управління основними засобами підприємства, адже ефективність їх використання корелює з конкурентними позиціями суб'єкта господарювання, а склад і структура засобів праці визначають його виробничі можливості. Основні засоби, займаючи значну питому вагу в структурі активів підприємства, відіграють ключову роль в забезпеченні успішності його діяльності, а забезпечення раціонального управління процесами формування та використання засобів праці займають важливе місце у системі менеджменту підприємства.

Під управлінням основними засобами необхідно розуміти процес розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень щодо формування, використання та відтворення основних фондів підприємства. При цьому ефективність прийнятих управлінських рішень залежить від якості інформаційної бази, яка формується обліковою системою підприємства: чим вищі якісні параметри інформації, тим кращі можливості менеджерів підготувати оптимальні рішення [4].

Основний масив інформації в системі інформаційного забезпечення управління основними засобами формує бухгалтерський облік, мета якого, за твердженням Американського інституту присяжних бухгалтерів, полягає в забезпеченні інформацією про діяльність господарського суб'єкта з метою її використання для прийняття управлінських рішень. М. Пушкар зазначав, що облік є частиною загальної інформаційної системи, яка перетворює первинні дані, зафіксовані в документах, у продукт для управління [5].

Система облікового забезпечення відіграє одну з ключових ролей у функціонуванні менеджменту підприємства, забезпечуючи взаємодію різних рівнів управління, структурних підрозділів, реагуючи на зовнішні та внутрішні зміни. Н. Єршова зазначає, що під обліково-аналітичним забезпеченням необхідно розглядати інтегровану систему, що включає бухгалтерський облік, аналіз та аудит діяльності підприємства в розрізі бізнес-процесів і центрів відповідальності з метою прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення виробництва, зниження витрат і підвищення ефективності використання ресурсів (зокрема, основних засобів) для забезпечення довгострокового функціонування та розвитку підприємства [1].

В системі інформаційного забезпечення управління основними засобами підприємства формується облікова та позаоблікова інформація, що використовується під час прийняття рішень щодо управління засобами праці.

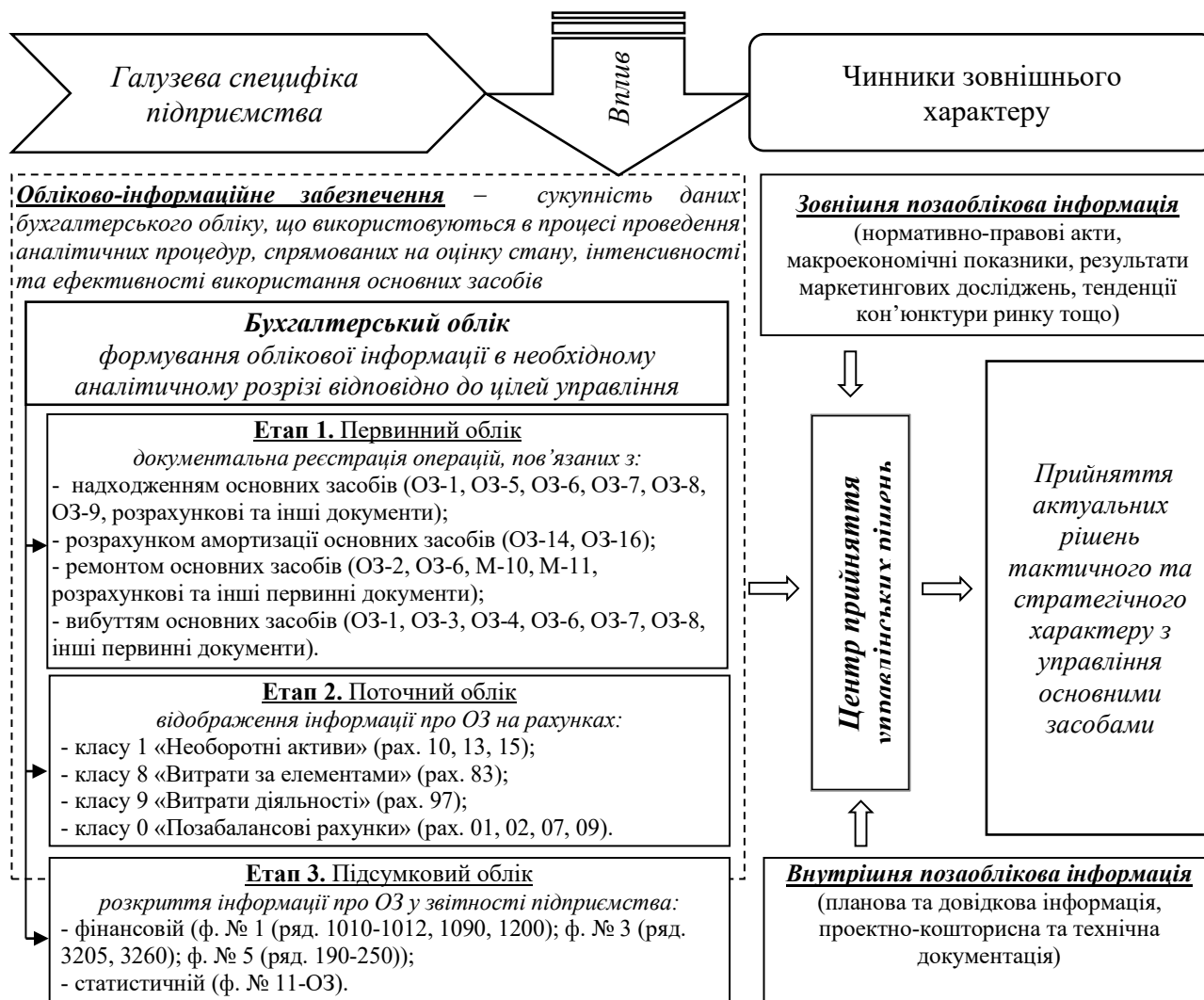
Позаоблікова інформація включає в себе нормативно-правову інформацію, методичні рекомендації та організаційно-економічну документацію, що регламентують процес обліку та управління основними засобами на підприємстві, технічна документація, макроекономічні показники, результати маркетингових досліджень, тенденції кон'юнктури ринку тощо.

До облікової інформації відносять дані бухгалтерського обліку, які формуються в системі первинного, поточного та підсумкового обліку, аналітичного та синтетичного обліку, що характеризують структуру, склад, рух, ефективність використання основних засобів та вплив на показники фінансового стану підприємства. Саме цей вид інформації становить лівову

частку інформаційного забезпечення управління основними засобами та від її якісного змісту (об'єктивності, своєчасності, аналітичності, релевантності, повноти та достовірності) залежить дієвість розроблених управлінських рішень.

Таким чином, механізм формування облікового забезпечення управління основними засобами підприємства охоплює бухгалтерський облік діяльності підприємства в розрізі бізнес-процесів та центрів відповідальності, в межах яких генерується економічна інформація для прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення виробництва, нарощування виробничої потужності та підвищення ефективності використання основних засобів для забезпечення успішного та прибуткового розвитку підприємства (рисунк 1).

Рисунк 1 - Механізм формування облікового забезпечення управління основними засобами підприємства

Авторська розробка

Формування інформаційного забезпечення управління відповідно до наведеного механізму сприяє складанню оперативних та достовірних відомостей про стан та ефективність використання основних засобів через чіткий розподіл функціональних обов'язків між структурними підрозділами та працівниками підприємства, що забезпечує дієвість прийнятих управлінських рішень. Лише за такої ситуації підприємство здатне забезпечувати достатній

рівень прибутковості капіталу, реалізовувати тактичні та стратегічні цілі діяльності, а також бути конкурентоспроможним в умовах ринкової економіки.

Висновки.

Ефективне управління основними засобами підприємства потребує налагодженої системи облікового забезпечення, здатної своєчасно формувати достовірну інформацію про стан, інтенсивність та ефективність використання засобів виробництва. Адже управлінські рішення, прийняті на основі неактуальної та обмеженої інформації, можуть не тільки не принести бажаного ефекту, а й деструктивно вплинути на хід виробничого процесу. На вирішення цієї проблеми запропоновано механізм формування інформаційного забезпечення про основні засоби підприємства, спрямований на задоволення інформаційних потреб менеджменту підприємства.

Література:

1. Єршова Н.Ю. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами підприємств: стратегічний аспект. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. С. 894-904. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/128.pdf.
2. Китайчук Т.Г. Проблеми оцінки основних засобів в бухгалтерському обліку. *Економічні науки*. 2012. № 9(2). С. 78-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9%282%29_12.
3. Любар О.О. Особливості формування джерел оновлення основних засобів підприємства та їх облікове забезпечення. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7506>.
4. Покиньючерда В.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 17. С. 5–11. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2018/3.pdf.
5. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2006. 334 с.

References:

1. Yershova N.Iu. (2018) Udoskonalennia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia osnovnymy zasobamy pidpriemstv: stratehichnyi aspekt [Improvement of accounting and analytical support for the management of fixed assets of enterprises: the strategic aspect]. *Economy and Society*. [Online], vol. 14, pp. 894-904. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/128.pdf.
2. Kutaychuk T.H. (2012), Problemy otsinky osnovnykh zasobiv v bukhhalterskomu obliku [Evaluation of capital assets in accounting], *Ekonomichni nauky*. [Online], vol. 9(2), URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9%282%29_12.
3. Liubar O. O. (2019), Osoblyvosti formuvannia dzherel onovlennia osnovnykh zasobiv pidpriemstva ta yikh oblikove zabezpechennia [Features of formation of sources of updating of fixed assets of the enterprise and their accounting support], *Efektivna ekonomika*. [Online], vol. 12, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7506>.
4. Pokyncherda V.V. (2018), Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia osnovnymy zasobamy pidpriemstva [Accounting and analytical support for the management of fixed assets of the enterprise], *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. [Online], vol. 17, pp. 5–11. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2018/3.pdf.

5. Pushkar M.S. (2006) Kreatyvnyi oblik (stvorennia informatsii dlia menedzheriv) [Creative accounting (creating information for managers)]. Monohrafiia [Monograph] Ukraine, 334 s.

Abstract. *The article substantiates the provision of the formation of its time and reliable information support, generated by the accounting system of the enterprise, for the effective management of fixed assets. Ensuring the efficiency and effectiveness of management decisions on the formation, use and creation of fixed assets of the enterprise offers a mechanism for the formation of accounting information in terms of business processes and centers of responsibility, which ensures the formation of management information in accordance with management information requests.*

Keywords: *accounting, accounting information, management, irreversible actions, fixed assets, efficiency of use of fixed assets.*

Стаття відправлена: 09.05.2022 р.
© Покинъчерда В.В., Майстер Л.А.

УДК 658.14

PRACTICAL VALUE OF ANTI-CRISIS ENTERPRISE MANAGEMENT IN WAR AND POST-WAR IN UKRAINE**ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС В УКРАЇНІ****Marachevska A.V. / Марачевська А.В.***phd, as.prof. /к.е.н., доцент*

ORCID: 0000-0002-4119-6113

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Nauku, 9A, 61166**Харківський національний економічний університет**імені Семена Кузнеця, Харків, пр. Науки, 9А, 61166*

Анотація. В роботі розглядається принципова необхідність впровадження антикризового управління у компанії – головні завдання та цілі такої стратегії управління. Надані відповіді на питання, а чому виникають кризи на підприємстві, які базові ситуації та фактори впливу їх спричиняють. Розглянуто також етапи застосування та методологія використання антикризового управління. Вивчено методи, які допомагають уникнути кризових ситуацій у компанії – основні рекомендації та приклади з практики.

Ключові слова: антикризове управління, методи антикризового управління, ліквідність, платоспроможність, автономність

Вступ.

Будь-яке підприємство може опинитися у кризовій ситуації, особливо гостро проблема постає наразі в період війни. Це зумовлено як зовнішніми чинниками, на які суб'єкт господарювання неспроможний вплинути, і внутрішнім середовищем. Наприклад, загальна економічна та політична криза в країні, проблеми з постачанням сировини через міжнародні санкції, зниження прибутковості населення – це ті причини, які періодично створюють патові ситуації в компанії.

І ось завдання антикризового управління полягає не тільки в тому, щоб вирішувати проблеми, що вже виникли з ліквідністю і платоспроможністю. Хоча це теж суттєвий напрямок роботи. За допомогою ефективного антикризового менеджменту можна запобігти багатьом проблемам або мінімізувати їх наслідки.

Основна частина.

Коли йдеться про антикризове управління, то багато власників бізнесу припускаються головної помилки: вони вважають, що таку стратегію менеджменту потрібно впроваджувати в практику тільки після настання самої кризи, наприклад, наразі, коли на ринку явна дестабілізація економічного та фінансового середовища. І тому поки не настане цей момент, ніхто не замислюється над цим. Але це не коректна думка.

Антикризове управління - це управління, за допомогою якого можна оцінити ймовірність настання самої кризи з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів, спрогнозувати можливі втрати та ризики, та шляхом розробки ефективного інструментарію мінімізувати можливі наслідки. Тобто сама стратегія антикризового управління спрямована не на боротьбу з

отриманими результатами, хоча за фактом і це теж. Вона спрямована на запобігання таким ситуаціям, коли виникають проблеми з: платоспроможністю; ліквідністю; автономністю. Таке управління не тільки рятує компанію, коли вона вже «тоне», а цілком спрямоване на те, щоб запобігти надзвичайному стану та зберегти автономність суб'єкта господарювання.

Криза може виникнути на будь-якому підприємстві та в будь-якому середовищі. Від неї ніхто не застрахований. І яскравий тому приклад наразі Україна, де відповідні події вплинули на кожне домогосподарство та учасника ринку. Тому говорити про те, що антикризове управління за його наявності допомагає запобігти «негативному» впливу, теж неправильно. У будь-якому випадку будь-яка криза виникає на підставі двох груп факторів:

1. Зовнішні чинники. Вплинути на їх виникнення та вплив компанія не може у жодному разі. Прикладом таких факторів є: збільшення інфляції, зростання безробіття, зниження добробуту нації, світова чи державна криза, війна, міжнародні санкції, брак сировини та обладнання тощо. Яскравим прикладом зовнішніх факторів, які часто викликають кризу, можна назвати зміни в податковому законодавстві, умовах роботи на ринку конкретної країни. Надзвичайне лихо, форс-мажор – це фактори зовнішнього середовища.

2. Внутрішні фактори. Вони безпосередньо виявляються всередині підприємства, на їх виникнення компанія може вплинути, але не завжди хоче чи має достатньо інструментів, знань, умінь. Наприклад, некваліфікований персонал, високі норми, витрати сировини, велика кількість бракованої продукції, низький рівень управління, відсутність зацікавленості апарату управління в отриманні високих результатів роботи.

Часто підприємство стає заручником одразу двох груп факторів. Наприклад, у навколишньому середовищі виникла якась проблема, паралельно до неї приєдналася проблема внутрішнього управління. У результаті компанія перетворюється поступово на корабель, що тоне, у якого, щоправда, є шанс на відновлення працездатності.

Класифікація криз у науковому середовищі різна. Є безліч критеріїв, за якими можна розділити кризи. Представимо лише основну класифікацію (табл.1).

Також можна розділити кризи компанії щодо сфер виникнення, наприклад, фінансова, виробнича, кадрова тощо. Інше питання в тому, що проблеми, що виникають в одній сфері, безпосередньо спричиняють проблеми і в усіх інших сферах роботи.

У загальному поданні всі цілі та завдання можна уявити так, антикризове управління може: запобігти самій кризі шляхом постійного моніторингу ситуації, оцінки впливу зовнішніх та внутрішніх факторів впливу з моделюванням та прогнозуванням можливих результатів; розробити і впровадити в практику ефективні методи боротьби з кризою, що вже настала; мінімізувати ризики банкрутства підприємства; мінімізувати можливі втрати компанії від кризи. У загальному розумінні, головна мета антикризового управління полягає в тому, щоб «підтримати» компанію у скрутній ситуації та надати шляхи виходу з неї.

Таблиця 1 – Основа класифікація криз на підприємстві

Назва	Зміст
Стратегічна криза	Вона полягає в тому, що компанія втрачає свій потенціал і не має можливостей далі розвиватися в різних напрямках. Фактично, компанія може й надалі працювати у межах своїх фактичних показників, без зниження ліквідності та платоспроможності. Але вона втрачає реальні сили для виходу нових ринків. Така криза реальної загрози для невеликих фірм не несе. Якщо суб'єкту господарювання достатньо отримуваної норми прибутку, то нічого страшного в цьому немає.
Оперативна криза	Це вже зовсім інша ситуація, коли компанія різко починає втрачати свій прибуток, зазнає значних збитків у роботі. Може погіршуватися рівень платоспроможності, виникає нестача сировини та трудових ресурсів, особливо висококваліфікованих кадрів. Така ситуація вже є небезпечною для компанії, оскільки часто обсяги зобов'язань перевищують наявні обсяги активів. Основна причина виникнення такої ситуації – неефективний менеджмент, відсутність можливості швидко реагувати зміни навколишнього середовища, відсутність чіткого плану дій.
Криза ліквідності	Це найгірша ситуація для підприємства. Як правило, криза ліквідності виникає на тлі оперативної кризи. З огляду на постійної збиткової діяльності компанія втрачає рівень платоспроможності, автономності, можливості виконувати свої зобов'язання перед постачальниками, покупцями, кредиторами.

У теорії та практики виділяють три основні стратегії антикризового управління:

1. Арбітражна стратегія. Впроваджувати таку схему управління раціонально у ситуації, коли активи підприємства менші за пасиви. У такій ситуації компанія звертається до суду із проханням визнати її банкрутом. За рішенням суду вона має можливість позбутися своїх зобов'язань перед кредиторами. Це не означає, що підприємству просто пробачають усі борги, але пропонують різні варіанти їх погашення, в тому числі і з конфіскацією частини активів або реструктуризацією заборгованості.

2. Запобіжна стратегія. Це означає, що управління працює не з кризою, що вже настала, а з її запобіганням. Краще спрямувати зусилля на оцінку потенційних ризиків і можливі ситуації, ніж потім спрямовувати ресурси на боротьбу з кризою, що вже виникла. Такий метод управління дозволяє мінімізувати наслідки кризових ситуацій, навіть за умови, що запобігти повністю їх наступу і не вдасться.

3. Екстрена стратегія. Таке управління вже працює в екстремальних умовах, коли компанія перебуває у фазі гострої кризи. Підприємство вже втрачає прибуток, у нього різко виникають проблеми з ліквідністю. І головне завдання такого управління – стабілізувати ситуацію, повернути фінансово-економічні показники до кризового періоду.

Кожна компанія впроваджує на момент кризи свій алгоритм. За основу можна брати розроблені рекомендації експертів, наукові засади тощо. Золотий стандарт немає. Далі наведено зразковий план роботи, який може бути відкоригований.

Алгоритм антикризового управління:

1. Виявлення самої кризи. Це досить важливий етап. Потрібно зрозуміти, що на підприємстві щось не так. Оцінюються ризики, фактори впливу, причини, що спричинили таку ситуацію.

2. Оптимізація штату та робота зі співробітниками. Потрібно провести комплексну роботу з наявним персоналом, виявивши тих, хто не приносить користі чи працює не ефективно. Проводиться так звана оптимізація, підвищується рівень професіоналізму кадрів.

3. Мінімізація витрат. Виявляються резерви, слабкі місця. Головне – зниження витрат, зокрема, і на виробництво продукції чи надання послуг ніколи не повинно позначатися на якості продукції.

4. Підвищення попиту продукцію, збільшення продажів, зокрема за допомогою застосування різних маркетингових інструментів. Як це відбуватиметься, кожна компанія вирішує самостійно залежно від специфіки.

5. Оптимізація грошових потоків за рахунок впровадження якісного контролю над грошовими надходженнями, зобов'язаннями та капіталом. Важливо домогтися перевищення активів над пасивами за допомогою скорочення боргових зобов'язань.

6. Реорганізація підприємства за допомогою оптимізації її структури. Найчастіше на великих підприємствах існує велика частка адміністративно-управлінського персоналу, яка отримує великі зарплати, але не завжди реально потрібна у повному обсязі для суб'єкта господарювання.

7. Формування адекватної точної звітності. Йдеться не лише про фінансову звітність для контролюючих органів. Важливо створювати реальні документації, аналітичні звіти для співробітників, начальників відділів, керівництва.

8. Розробка стратегії компанії з виходу з кризи та подальшого розвитку. Потрібно не просто прописати антикризові методи на папері, але зробити все, щоб вони дали потрібний і коректний результат.

Як приклад представимо вигадану компанію «Альфа», яка лише на старті свого шляху та для початку роботи взяла кредит у сумі 5 млн. грн. Протягом півроку вона справно погашала кредит, оскільки її продукція мала попит. Але тільки постійні постачальники на 30% підняли вартість сировини, компанія вимушено підняла ціну за продукцію на 25%. У результаті прибуток упав, платити за кредитом фірма не може, а банки вимагають швидко погасити борг та нараховують штраф. У разі поствоєнного відновлення антикризове управління може бути направлено: на пошук резервів, який дозволить скоротити собівартість товару, наприклад, за рахунок оптимізації штату та скорочення витрат на оплату праці; зниження витрат сировини та бракованої продукції, яка на підприємстві становить 7%, коли в аналогічній галузі 4-5%; укладання домовленостей із кількома постачальниками з допомогою збільшення обсягів поставок отримати знижку у вигляді 5-10% на сировину (при відмові від співпраці з іншими постачальниками). Кожна ситуація оцінюється індивідуально. Алгоритми стандарти просто застосовуються в різних поєднаннях.

Таким чином, за наявності антикризового управління компанія отримує можливість не просто боротися із кризою та знаходити можливі варіанти подальшої роботи у конкретній сфері. Антикризове управління допомагає запобігати можливим втратам і оперативно виявляти ті фактори, які можуть призвести до неконтрольованих наслідків. Інше питання в тому, що такі стратегії управління на етапі запобігання потребують додаткових витрат та кваліфікованого персоналу, що не для всіх підприємств є прийнятним у воєнний час.

Література:

1. Борзенко В. І. Б82 Антикризове управління: навчальний посібник / В. І. Борзенко – Х. : Видавництво Іванченка. І С., 2016. – 232 . с (дата звернення: 10.05.2022).
2. Довгань Д.А. Антикризове управління як спосіб запобігання та упередження неплатоспроможності корпорації / Д.А. Довгань // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 152-156 (дата звернення: 13.05.2022).
3. Шапурова О.О. Сутність, завдання та принципи антикризового управління / О.О. Шпунова // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво: зб.наук.праць. – Запоріжжя, 2009. – № 1 – С. 228-232. (дата звернення: 15.05.2022)

Abstract. *Anti-crisis management is management that can be used to assess the likelihood of the crisis itself, taking into account external and internal factors, to predict possible losses and risks, and to minimize possible deterioration by developing effective tools. That is, the crisis management strategy itself is not aimed at combating the results obtained, although in fact it is too. It aims to prevent situations where there are problems with: solvency; liquidity; autonomy. Such management not only saves the company when it is already sinking, but is entirely aimed at preventing accidents and preserving the autonomy of the entity.*

The crisis can occur in any enterprise and in any environment. No one is insured against it. Therefore, it is also wrong to say that crisis management, if any, helps to prevent "negative" effects. In any case, any crisis arises on the basis of two groups of factors: 1. External factors. The company cannot influence their occurrence and influence in any case. Examples of such factors are: rising inflation, rising unemployment, declining national welfare, global or state crisis, war, international sanctions, lack of raw materials and equipment, and so on. A striking example of external factors that often cause the crisis can be called changes in tax legislation, working conditions in the market of a particular country.

In theory and practice there are three main strategies for crisis management: 1. Arbitration strategy. Implement such a management scheme rationally in a situation where the company's assets are less than liabilities. In such a situation, the company applies to the court to declare it bankrupt. According to the court decision, she has the opportunity to get rid of her obligations to creditors. This does not mean that the company is simply forgiven all debts, but offer various options for their repayment, including the confiscation of assets or debt restructuring. 2. Precautionary strategy. This means that the management does not work with the crisis that has already occurred, but with its prevention. It is better to focus on assessing potential risks and possible situations than to focus resources on tackling the crisis that has already arisen. This method of management allows you to minimize the consequences of crises, even if you prevent them completely and fail. 3. Emergency strategy. Such management already works in extreme conditions, when the company is in a phase of acute crisis.

Each company implements its own algorithm at the time of the crisis. The developed recommendations of experts, scientific principles, etc. can be taken as a basis. There is no gold standard. The following is a sample work plan that can be adjusted. With anti-crisis management, the company gets the opportunity not just to fight the crisis and find possible options for further work in a particular area. Crisis management helps to prevent possible losses and promptly identify those factors that can lead to uncontrolled consequences.

Key words: *anti-crisis management, methods of anti-crisis management, liquidity, solvency, autonomy*

Стаття надіслана: 17.05.2022

© Марачевська А.В.

УДК 330.190.2 :631.6

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF DIRECT AND INDIRECT TAXATION IN UKRAINE**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРЯМОГО ТА НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ****Shilo Zh.S. / Шило Ж.С.***k.e.n., as. prof. / к.е.н., доцент**Національний університет водного господарства та природокористування,
Рівне, Соборна, 11, 33028**National University of Water and Environmental Engineering,
Rivne, Soborna, 11, 33028*

Анотація. Наукова стаття присвячена перспективам розвитку прямого та непрямого оподаткування в умовах невизначеності та кризи в економіці.

В науковому дослідженні розкриті основні переваги та недоліки існуючих видів прямих та непрямих податків в умовах трансформаційних перетворень, виділені основні проблеми сучасної системи оподаткування, проведений ретроспективний аналіз структури податкових надходжень. Автором здійснена оцінка існуючих видів прямих та непрямих податків, розроблені напрями вдосконалення системи прямого та непрямого оподаткування.

Ключові слова: пряме та непряме оподаткування, ПДВ, акцизний податок, податкові надходження, мито, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, єдиний податок.

Вступ.

Актуальність нашого наукового дослідження полягає у тому, що пряме та непряме оподаткування є важливим засобом впливу на економіку, а його реформування дасть змогу підвищити ефективність національної економіки, сприяти збільшенню стабільних надходжень до бюджету країни, а також покращити умови для ведення бізнесу та залучення інвесторів.

Серед сучасних економістів, що зробили вагомий внесок у дослідження питань формування системи прямого та непрямого оподаткування як важливої сфери впливу на розвиток держави, можна виділити О. Василика, М. Дем'яненко, Д. Дему, О. Кириленко, А. Крисоватого, А. Поддєрьогіна, А. Соколовську, Л. Сідельникову та інших.

Метою написання наукової статті є обґрунтування практичної необхідності проведення теоретичного та методологічного дослідження ефективності прямого та непрямого оподаткування в державі, розроблення рекомендацій щодо можливих шляхів подальшого вдосконалення системи прямого та непрямого оподаткування в умовах трансформаційних перетворень.

Основний текст.

На сьогодні, сучасну систему оподаткування складають різні за класифікацією податки, кожен з яких має свої специфічні риси та функціональне призначення. Роль окремого податку характеризується його приналежністю до певної групи згідно з наявною класифікацією податків, яка дає можливість більш повно розкрити економічну сутність податків, напрям та характер впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [4].

В загальному, за формою оподаткування всі податки поділяються на дві

групи, а саме прямі та непрямі. Прямі податки встановлюються безпосередньо до об'єкта оподаткування, а їх розмір залежить від його масштабу. Вони становлять основу податкової системи держави.

Нами було виділено переваги прямого оподаткування: дає можливість державі впливати на економічні процеси (інвестиційну активність, накопичення капіталу, сукупне споживання, ділову активність); встановлюють пряму залежності між доходами платника і його відрахуваннями в бюджет, тобто реалізується принцип справедливості; розподіляють податковий тягар так, що той, хто має високі доходи, платить до бюджету більше, ніж той, хто має більш низькі доходи.

Таким чином, прямі податки об'єктивно більшою мірою володіють стимулюючими можливостями щодо безпосередніх товаровиробників.

Визначимо також основні недоліки прямого оподаткування в державі: потребують складного механізму бухгалтерського обліку об'єкта оподаткування і стягнення податків, є труднощі з визначенням того, що належить до доходів; включають застосування високого рівня контролю, розширення податкового апарату, оскільки мають місце приховування доходів і ухилення від оподаткування; пов'язані з можливістю ухилення від сплати податків через недосконалість фінансового контролю і наявність комерційної таємниці; потребує певного розвитку ринкових відносин, оскільки тільки в умовах реального ринку може сформуватися реальна ринкова ціна, а отже, і реальний прибуток.

Другу групу податкових надходжень до бюджету утворюють непрямі податки, які відіграють значну роль у формуванні доходів держави та податковому регулюванні.

Аналізуючи існуючі теорії оподаткування доведено, що непрямі податки вважаються несправедливими (не враховують розмір доходів платників), хоча й мають певні переваги. За відносно простого механізму їх справляння вони забезпечують стабільні й суттєві доходи до бюджетів різних рівнів.

Розглянемо переваги і недоліки непрямого оподаткування.

Основними перевагами, на наш погляд, є: їх ефективність у фіскальному аспекті є більшою, оскільки вони оподатковують споживання, яке в свою чергу є більш стабільне ніж прибутки; від їх сплати тяжко ухилитись і досить легко контролювати; не мають впливу на процеси нагромадження, але вони регресивні в соціальному аспекті; впливають на загальні процеси ціноутворення; швидко і регулярно постійно надходять до бюджету, що дає змогу фінансувати видатки бюджету; охоплюють дуже широке коло товарів і послуг народного споживання, тому з високою ймовірністю надходять досить повно; забезпечують збільшення доходів держави при зростанні населення та його добробуту; визначають вирівнювання міжрегіонального розподілу доходів, балансують місцеві бюджети, так як споживання більш-менш рівномірне в територіальному аспекті; здійснюють стримуючий вплив на споживання товарів, шкідливих для здоров'я і моральності населення; справляють значний вплив на державу, який виражається у збільшенні обсягів виробництва продукції; відзначаються зручністю у тому, що вони

характеризуються близькістю до місця внесення, не мають примусового характеру, не потребують накопичення певних коштів.

З недоліків є відсутність безпосередньої залежності від розміру доходів платників та регресивний характер.

Розглянемо динаміку стану та структури прямих та непрямих податків України за період 2018-2021 років в таблиці.

Таблиця - Динаміка структури податкових надходжень до бюджету України за 2018-2021 роки, млн. грн.

Показники	2018	2019	2020	2021	Темп росту, % 2021/2018
<i>Податкові надходження</i>	986347	1070322	1136687	1295188	131,3
<i>Неподаткові надходження</i>	192704	212789	234410	185348	96,2
<i>Прямі податки в т.ч:</i>	462885	431158	455162	517816	111,9
ПДФО	299901	275459	295107	309074	103,1
Податок на прибуток	106182	117317	118472	161722	152,3
Єдиний податок	29564	35270	38031	43812	148,2
Податок на капітал	2801	3112	35553	3209	114,6
<i>Непрямі податки в т.ч:</i>	528343	539529	590541	668780	126,6
ПДВ	347508	378690	413579	478714	137,8
Акцизний податок	126758	130753	146501	155800	130,0
Мито	27077	30086	30461	34269	126,6

Джерело: складено автором за даними [4,5]

Аналіз даних наведених у таблиці показав, що надходження від непрямих податків за останні роки збільшилося (темп росту 2021р. до 2018 р. становить 26,6%). Серед податкових надходжень найбільшу питому вагу становить податок на додану вартість, надходження від якого з кожним роком зростає: у 2018 році – 347508 млн. грн., у 2019 – 378690 млн. грн., у 2020 – 413579 млн. грн., а у 2021 році він становив - 478712 млн.грн., що є негативним фактором.

Варто зазначити, що акцизний податок формує значну частину доходів Зведеного бюджету України. Так станом на 2021 р. надходження від акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) становили 155800 млн. грн., що на 30,0%, більше, ніж у 2018 р., та зумовлене як збільшенням обсягів виробництва деяких підакцизних товарів та зростанням специфічної ставки акцизного податку на тютюнові вироби і спирти.

Розглянута нами динаміка митних платежів упродовж 2018-2021 рр. показала, що частка цих платежів є порівняно незначною і зростає з 27077млн грн. у 2018 році до 34269 млн. грн. у 2021 році. Темп росту даного показника за чотири роки становить 26,6%, що показує не дуже позитивну динаміку. Таке збільшення акцизних і митних платежів зумовлено в трансформаційних умовах посиленням фіскальної функції непрямих податків, що передбачає збільшення податкового навантаження на споживача.

Серед прямих податків, які мають суттєве фіскальне значення для формування фінансових ресурсів держави, можна відзначити податок на

доходи фізичних осіб (ПДФО). Рівень ПДФО в 2018 р. становив 299901 млн. грн., а вже в 2021 р. цей показник був зафіксований на рівні 309074 млн. грн., темп росту становить 52,3%. Одним із факторів впливу на рівень надходження податку на доходи фізичних осіб є підвищення мінімальної заробітної плати.

Надходження від податку на прибуток підприємств упродовж досліджуваного періоду також постійно зростають. Починаючи з 2018 року надходження від податку на прибуток до зведеного бюджету України становили 29564 млн. грн., а в 2021 р. вони зростають до 161722 млн. грн., що на 52,3% вище ніж у 2018 р. До цього призвело збільшення прибутковості підприємств, зростання кількості зареєстрованих юридичних осіб.

Також відбувається збільшення єдиного податку з 29564 млн. грн. у 2018 р. до 43812 млн. грн. у 2021 р., або на 48,2% та податку на капітал на 14,6%. Таке явище зумовлене підвищенням податкових ставок за зростанням курсу гривни по відношенню до інших валют.

Підсумовуючи проведене нами наукове дослідження за період 2018-2021рр., ми можемо говорити про незадовільний стан податкової системи держави, збільшенні податкових надходжень та зростанні непрямих видів податків.

Висновки.

На наш погляд, для вирішення питань податкового регулювання доцільно насамперед провести реформування всієї податкової системи держави шляхом розробки та затвердження такої моделі, яка б враховувала інтереси не тільки держави, але й платників податків. В умовах трансформаційних перетворень та постійних змін у законодавчо-нормативній базі слід звернути увагу на процеси адаптації нових критеріїв до стягування податків та зборів через урегулювання процедур розрахунку та сплати податкових платежів, що, безумовно, пов'язані з побудовою стабільної та ефективної банківської системи України. Крім того, будь-які зміни повинні бути обов'язково узгоджені з прийнятою бюджетною та податковою політикою держави починаючи із законодавчого рівня.

Література:

1. Сторожук О. В., Федун Л.М. Фіскальна ефективність податку на додану вартість в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Випуск № 1. С. 206-223.
2. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.
3. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/>.
4. Виконання Зведеного бюджету України за 2018–2021 роки. URL: <http://treasury.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.

References.

1. Storozhuk O.V., Fedun L.M. Fiscal efficiency of value added tax in Ukraine. Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine. 2016. Issue № 1. P.

206-223.

2. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>. (application date: 15.02.2022).

3. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: <http://www.bank.gov.ua/>. (application date: 15.02.2022).

4. Execution of the Consolidated Budget of Ukraine for 2018-2021. URL: <http://treasury.gov.ua>.

5. Official site of the State Treasury Service of Ukraine. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.

Abstract. *The relevance of the research is that direct and indirect taxation is an important means of influencing the economy, and its reform will increase the efficiency of the national economy, increase stable revenues to the country's budget, and improve conditions for doing business and attracting investors. In general, according to the form of taxation, all taxes are divided into two groups, namely direct and indirect. Direct taxes are imposed directly on the object of taxation, and their amount depends on its scale. They form the basis of the tax system of the state. Consider in more detail the main types of indirect taxes: VAT, excise duty and duties. In our opinion, taking into account the experience of foreign countries, we can offer the following ways to improve the system of direct taxation: introduction into domestic practice of generally accepted in international practice methods of calculating and optimizing tax differences in accordance with the corporate income tax; systematic improvement of the tax environment (it is necessary to create an environment conducive to the intensification of business activities, to ensure equality of all payers before the current system of legislation); gradual reduction of the tax burden on the national economy, taking into account the balance of the budget system.*

Keywords: *direct and indirect taxation, VAT, excise tax, tax revenues, duties, personal income tax, corporate income tax, single tax.*

Стаття відправлена: 17.05.2022 р.

© Шило Ж.С.

UDC 338.12:330.1

INVESTING IN UKRAINIAN ENERGY: THE IMPORTANCE OF INTEGRATION INTO ENTSO-E

Atamanchuk Z. / Атаманчук З. А.*Ph.D. in Economics, Assoc. prof., Doctoral Student / к.е.н., доц., докторант*

ORCID: 0000-0002-6139-1653

Zavydovska A. / Завидовська А. О.*4th year student of Bachelor / студентка 4 курсу СО «Бакалавр»*

ORCID: 0000-0002-3617-6839

*Vasyl' Stus Donetsk National University,**Vynnytsia, Akademika Yanhelia, str. 4, 21001**Донецький національний університет імені Василя Стуса,**Вінниця, Академіка Янгеля, 4, 21001*

Abstract. The article considers the Unified Energy System (UES) of Ukraine, its main capacities. The structure of electricity generation and consumption in Ukraine is studied. Electricity prices for household consumers in Ukraine and Europe have been determined. Energy trade is considered, the largest partners are identified. The synchronization of Ukraine with ENTSO-E, the European network of electricity transmission system operators (unites 43 operators in 39 countries of the European continent) has been studied. The volume of foreign direct investment in Ukraine and their growth rates are analyzed. It is determined that the industry is the most attractive for attracting foreign investment. Thus, the Ukrainian renewable energy sector has significant potential to attract investment. That is why the dynamics of the installed capacity of renewable electricity facilities in Ukraine was analyzed. The study found that after synchronization with ENTSO-E, Ukraine will have much more opportunities and prospects to attract investment in its own energy.

Key words: investment, integration, energy, ENTSO-E, renewable energy.

Introduction.

Independent Ukraine inherited from the Soviet Union a centralized energy complex dominated by large nuclear and coal-fired power plants. Most thermal power plants were built in the 1950s and 1960s, and nuclear power plants in the 1970s and 1980s. Currently, most coal-fired power units have long exceeded the design life and have low technical, economic and environmental performance. The generating capacity of the NPP was put into operation a little later than the TPP, but most of the power units also exceeded their initial design life by 30 years.

Significant threats are the war with the Russian Federation and the occupation of Donetsk and Luhansk oblasts, where the main production of thermal coal is used, which is used by thermal power plants to generate electricity, and monopolization of the electricity market, and high depreciation of power plants, and low introduction of alternative sources .

That is why Ukraine has clearly identified a path that can significantly improve and make changes in the country's energy sector. Thus, the terms of the Association Agreement with the EU and the Energy Community Treaty stipulate that Ukraine must change the model of the electricity market in accordance with the provisions of the Third Energy Package, make the transition to a modern, open, competitive pan-European electricity market, in which priority is given to the development of renewable energy sources.

In June 2017, Ukraine signed an agreement with the ENTSO-E network operators, which was based on key conditions for the future integration of Ukraine's energy systems with the continental European energy system. However, on March 16, 2022 (5 years later) the country officially joined the ENTSO-E [9].

Since then, the electricity industry has begun to actively attract significant investment in network upgrades and the construction of new renewable energy facilities.

Problems of economic activity of electricity companies, analysis of the electricity market of Ukraine and tools for its regulation, investment attractiveness of the energy sector of Ukraine, the importance of "green energy" is raised in a large number of studies by domestic scientists: O. Hubriienko, V. Yevdokimov, M. Zemlianyi, V. Saprykin, B. Slupskyi, V. Tsaplin and others. Among the foreigners are: B. Vidi, R. Brown, G. Masters, T. Gonen, R. Bansal, G. J. Anders. At the same time, in the conditions of transformation processes in the electric power industry of Ukraine, there is a need for a more detailed study of current trends, opportunities and challenges.

The objective of the article is to analyze the electric power industry of Ukraine, determine its investment attractiveness and study the importance and impact of Ukraine's integration into ENTSO-E.

Main text.

The basis of Ukraine's electricity is the Unified energy system (UES) of Ukraine, thanks to the operation of which the electricity needs of domestic consumers of the country's energy system, interaction with the energy systems of neighboring countries, electricity export and import are centrally provided. It includes power generating capacities, distribution networks of the regions of Ukraine, interconnected by system-forming power transmission lines with a voltage of 220-750 kV. Operational and technological management of the UES and management of power system regimes is carried out centrally by the State Enterprise NEC "Ukrenergo" [2].

The main generating capacities of the UES of Ukraine are concentrated in [2]:

- five energy generating companies – PJSC DTEK Dniproenergo, PJSC Donbasenergo, PJSC Centerenergo, PJSC DTEK Zahidenergo, PJSC DTEK Vostokenergo. The total number of power units at TPPs and CHPs is 106 units, including capacity: 100 (120) MW, 150 MW, 200 MW, 250 MW, 300 MW, 800 MW;
- NNEGC Energoatom, which has 15 power units operating at four nuclear power plants;
- PJSC Ukrhydroenergo, which includes cascades of hydroelectric power plants on the Dnipro and Dniester rivers with a total number of hydro units – 103 units.

Given the structure of electricity generation of the Unified energy system of Ukraine, it should be noted that the largest share is occupied by nuclear power plants– more than 50%. According to Interfax-Ukraine, electricity production at nuclear power plants last year increased by 13.1% to 86 billion 205.4 million kWh. In particular, the production of Zaporizhzhya NPP amounted to 35 billion 457.5 million kWh (+23.4% by 2020), Rivne – 18 billion 827.3 million kWh (+10.3%), Khmelnytsky – 13 billion 294.6 million kWh (+ 20.5%) (Table 1) [2].

Electricity production of thermal power plants (29.3%) depends on the supply of gas and thermal coal; the available production capacity of TPPs allows to increase generation volumes. In 2021, thermal power plants reduced production by 12.5% to 45.834 billion kWh (Table 1) [13].

Hydroelectric power plants (HPP) and pumped-storage hydroelectricity power plants (PSPP) increased production by 37.7% to 10 billion 445.8 million kWh, while block stations decreased by 14.9% to 1 billion 570.8 million kWh [13].

Table 1 - Electricity generation by type of power plant, 2008-2021, %

Type	NPP	TPP	HPP / PSPP	SPP / WPP / Biomass	Block stations
2008	46,9%	43,0%	5,9%	-	4,2%
2009	48,0%	41,1%	6,8%	-	4,1%
2010	47,4%	41,5%	6,9%	-	4,2%
2011	46,5%	43,7%	5,6%	0,0%	4,2%
2012	45,5%	44,7%	5,5%	0,3%	4,0%
2013	43,0%	44,7%	7,3%	0,7%	4,3%
2014	48,5%	41,3%	5,0%	1,0%	4,3%
2015	55,6%	35,2%	4,3%	1,0%	3,9%
2016	52,3%	39,7%	6,0%	1,0%	1,0%
2017	55,1%	35,9%	6,8%	1,2%	1,0%
2018	53,0%	36,9%	7,5%	1,7%	0,9%
2019	53,9%	36,2%	5,1%	3,6%	1,1%
2020	51,2%	35,2%	5,1%	7,3%	1,2%
2021	55,1%	29,3%	6,7%	8,0%	1,0%

Created by the author based on [14]

A small share in the structure of electricity generation is occupied by RES (renewable or green energy) – 8%. The low level of RES implementation is due to the high cost of installing the appropriate equipment. However, production volumes are growing rapidly. Thus, in 2021 they increased by 15.3% to 12 billion 519.7 million kWh.

In general, the production of electricity in the Unified Energy System (UES) of Ukraine in 2021, according to current data, increased by 5.2% (7 billion 719.5 million kWh) compared to 2020, to 156 billion 575.7 million kWh.

Distribution of electricity consumption in Ukraine is carried out by legal entities and individuals. The largest amount of electricity is consumed by the industry of Ukraine – 45.1% (including metallurgy – 25.2%), in 2021 it increased electricity consumption by 6% – up to 52 billion 273.6 million kWh. Agricultural enterprises consumed 3.692 billion kWh (-2.8%), transport – 6 billion 171.2 million kWh (+8%), construction – 1 billion 64.2 million kWh (+11, 2%) (Figure 1) [13].

The population consumes 28.3% (38 billion 659.3 million kWh) of electricity. During the same period last year, the total volume of electricity consumption by all consumers in Ukraine increased by 5.3%.

Thus, the total share of industry in total electricity consumption in 2021 decreased to 41.7% from 41.8%, and the share of the population – to 30.8% from 31%.

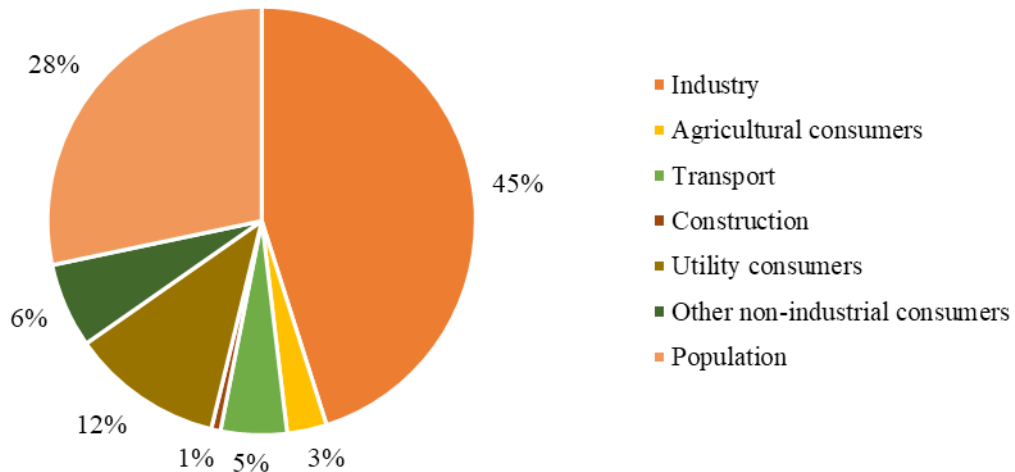

Figure 1 - Structure of electricity consumption in Ukraine by consumer groups, in 2021, %

Created by the author based on [1]

It is worth noting that in the first quarter of 2021 electricity prices for household consumers in Kyiv were the lowest in Europe. Thus, in the capital the cost of electricity for the population was at the level of 5 eurocents / kWh (1.68 hryvnias). The lowest prices were also recorded in Belgrade (Serbia), Podgorica (Montenegro) and Budapest (Hungary). The cost of electricity in these places is 8-12 eurocents / kWh.

For example, the highest prices are in Berlin (Germany), Copenhagen (Denmark) and Dublin (Ireland). In the first two cities, the cost of this energy resource exceeds 30 eurocents / kWh (over 10 hryvnias) [7; 12].

Considering trade in energy resources, it should be noted that in 2021 the total volume of electricity exports from Ukraine amounted to 3,495.4 million kWh, which is 26.5% less than in 2020 (4,754 million kWh) (Figure 2). The largest volumes in 2021 were exported to Hungary – 1,570 million kWh (44.9% of the total), Poland – 819.6 million kWh (23.5%) and Romania – 642.6 million kWh (18.4%).

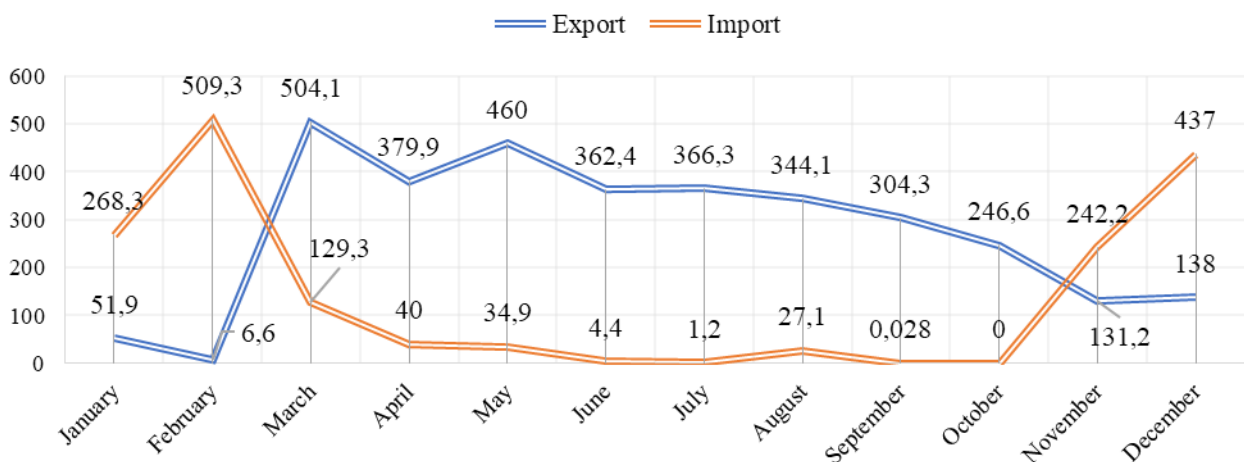

Figure 2 - Total exports and imports of electricity in 2021, million kWh
Created by the author based on [4]

In 2021, Ukraine imported 1,693.6 million kWh of electricity, which is 26.5% less than in the previous year. The majority of imports – 69.5%, came from Belarus. The second place was taken by Slovakia with 308 million kWh, the third – Russia (101 million kWh). In general, the import of electricity to Ukraine in 2021 amounted to 1.1% of total electricity consumption in the country [4].

However, in 2022, the temporary isolation from the power systems of Russia and Belarus, which began on February 24 and was to last three days, has not ended. On the same day, a full-scale war with Russia began, and since then the Ukrainian energy system has been operating in isolation but stably.

It is under these circumstances that Ukraine joined the integrated continental European energy system ENTSO-E a year earlier than planned.

After signing the Agreement on the terms of Ukraine's future unification with ENTSO-E, NPC Ukrenergo, as the operator of the electricity transmission system in Ukraine and the only operator of high-voltage transmission lines in the country, began preparations for synchronization. Since 2017, a number of important measures have been taken: testing of power units of NPPs, TPPs and HPPs of Ukraine, creating a mathematical model of Ukrainian and Moldovan power systems, on the basis of which the ENTSO-E Consortium conducted a study of static and dynamic stability of Ukrainian and Moldovan power systems. After a significant stage of preparation, a decision was made on possible synchronization and the necessary technical capacity for its implementation [3, 10].

With a total investment of over € 700 million in energy infrastructure construction, IT infrastructure strengthening and cybersecurity over five years, Ukraine has all the key technical conditions for ENTSO-E integration [3; 10]

Synchronization of the Ukrainian energy system with the European one in general will reduce Russia's influence in the energy sector of Central and Western Europe and increase energy security in the region.

After Ukraine's victory in the war, new opportunities will open up for it and Europe to consolidate the electricity market and support the "green transition". In particular, the entry of European producers and suppliers of electricity into the Ukrainian market will promote competition, which in turn will ensure greater development and improvement of their own production; will stimulate investment in Ukrainian energy resources. Ukrainian electricity generators will be another opportunity that will contribute to the export of electricity to Europe and the full transition of European countries to renewable energy sources [3, 10].

Considering the most attractive industries for attracting investment, it should be noted that in 2020 the largest inflow of FDI was observed in industry (39.8%), followed by wholesale and retail trade (16.3%), financial and insurance activities (9.4%), real estate transactions (9.3%), information and telecommunications (5.9%). Although FDI declined in 2020 due to a pandemic and volatile political situation, investment in the third quarter of 2021 was \$ 2.3 billion. In the first half of the year, FDI grew by \$ 2.7 billion (compared to the corresponding period of 2020). Last year, the net outflow of foreign direct investment amounted to \$ 868.2 million (compared to their net inflow to Ukraine of \$ 5.86 billion in 2019) [11] (Figure 3).

So, we see that the industry is the most attractive for attracting foreign

investment.

The Ukrainian renewable energy sector has great potential for attracting investment. In general, the Ukrainian legal framework provides favorable conditions for the functioning of the energy market and in fact guarantees a return on investment.

Today, the installed capacity of solar and wind power plants in Ukraine is about 8.9 GW, of which 1 GW belongs to DTEK companies. The installed capacity of the renewable energy sector may increase to 20 GW. Increasing investment in the renewable energy sector will allow Ukraine to produce more electricity that can be exported to Europe instead of Russia's energy resources.

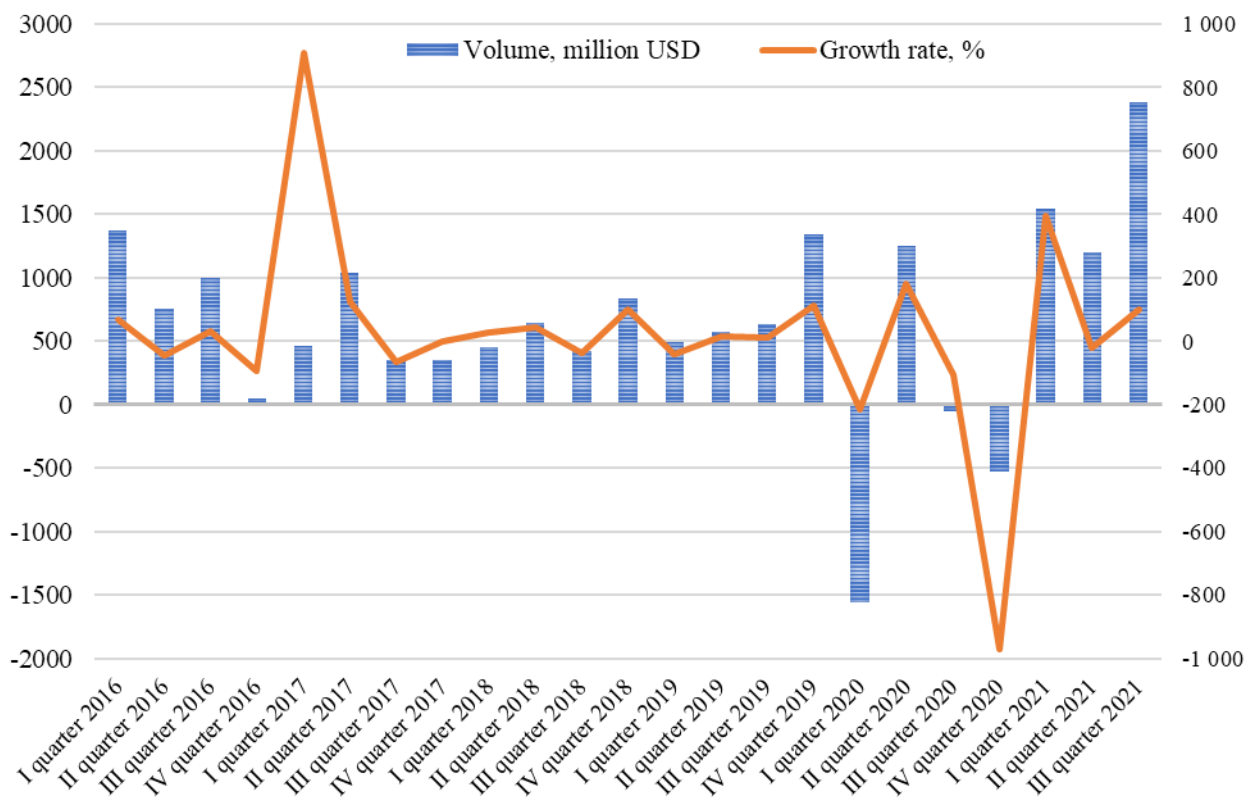

Figure 3 - Volume of foreign direct investment for 2016-2021 (left scale, million USD; right scale - growth rate,%)

Created by the author based on [8]

It is important to invest in solar energy, primarily due to the so-called "green tariff" (solar energy is the most expensive) and Ukraine's favorable location for solar panels, as the level of solar activity throughout the country does not fall below three conventional units, unlike other European countries (Figure 4).

According to the State Agency on Energy Efficiency, more than 3 billion euros have been invested in Ukraine's renewable energy sources in recent years, with the European Investment Bank for Reconstruction and Development, China's CNBM and DTEK being the largest investment players. An important incentive for large-scale investment in alternative energy in Ukraine is the country's membership in the International Renewable Energy Agency (IRENA), which creates a solid reputation among investors [6].

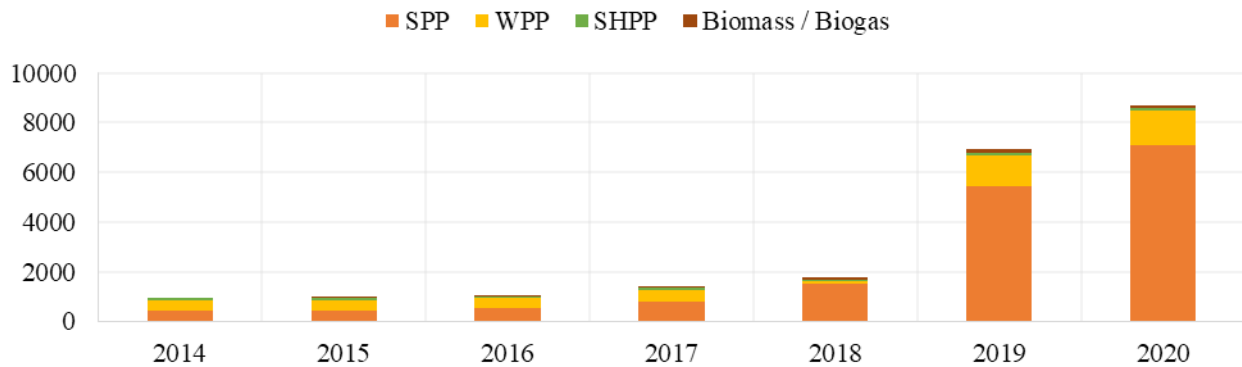

Figure 4 - Installed capacity of renewable electricity facilities operating on the "green tariff" in 2014-2020, MW

Created by the author based on [5]

It should also be noted that the State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine is working on a list of investment projects and proposals in the field of renewable energy, which can be presented to potential investors, including official international events to support important and priority investment projects in the field of renewable energy. In order to obtain certain financial resources, the State Agency on Energy Efficiency cooperates with the following international financial organizations: the International Finance Corporation, the International Bank for Reconstruction and Development, the European Bank for Reconstruction and Development, the Eastern European Partnership for Energy Efficiency and Environment, etc. [6].

Thus, power lines are already available in Ukraine, there is a possibility of exporting electricity. Ukrainian generation and supply companies have low costs, and a high level of professional training significantly increases the chances for foreign investment.

Summary and conclusions.

Attracting investment in the energy sector is an important priority for the Ukrainian government, as the sector continues to play a key role in ensuring security and promoting sustainable growth. After receiving synchronization with ENTSO-E, Ukraine has become part of the European energy system, which allows access to market integration. This, in turn, will enable Ukraine to trade freely with Europe, especially Ukrainian power producers will be able to export electricity to Europe, and will facilitate the full transition of European countries to renewable energy. The entry of European producers into the Ukrainian market will help to increase competition and develop market mechanisms. It has been found that synchronization generally increases the investment attractiveness of the Ukrainian energy sector.

References:

1. Bezpartochnyi M. H., Britchenko I. H., Bezpartochna O. S. Zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky Ukrainy v umovakh hibrydnykh zahroz. [Ensuring energy security of Ukraine in conditions of hybrid threats]. Management and administration in the context of combating hybrid threats to national security: materials of the international scientific-practical conference (Kyiv, December 7, 2021). K. : SUIT,

KNURE. 2021. pp. 222-225.

2. State Enterprise "National Energy Company" Ukrenergo ". Development Plan of the United Energy System of Ukraine for 2016-2025. URL: <https://de.com.ua/uploads/0/1704-План%2016-25%20з%20додатками.pdf> (access date: 30.04.2022).

3. European integration portal. Ukraine has joined the ENTSO-E integrated energy system of continental Europe. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4510> (access date: 05.05.2022).

4. Belarus and Russia are among the three largest suppliers of electricity to Ukraine in 2021. League. Business. URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/tek/novosti/belarus-i-rossiya-v-troyke-krupneyshih-postavschikov-elektroenergii-v-ukrainu-v-2021-godu> (access date: 03.02.2022).

5. The capacity of "green" energy in Ukraine increased by 22% last year. League. Business. URL: <https://biz.liga.net/all/tek/novosti/moschnost-zelenoy-energetiki-v-ukraine-vyroslo-na-22-v-proshlom-godu> (access date: 30.03.2022).

6. Khmeliuk A. V., Huk O. V. Perspektyvy vykorystannia alternatyvnoi enerhetyky: tendentsii investuvannia v Ukraini. [Prospects for the use of alternative energy: investment trends in Ukraine]. Business, Innovation, Management: Problems and Prospects, 2021, pp. 242-243.

7. Shevchuk V. R., Perfilova O. Ye. Udoskonalennia systemy taryfiv yak neobkhidna peredumova perekhodu do ekonomichnykh metodiv derzhavnoho rehuliuвання v elektroenerhetytsi Ukrainy. [Improving the tariff system as a necessary prerequisite for the transition to economic methods of state regulation in the power industry of Ukraine]. Economics of Industry, 2011, pp. 104-111.

8. Foreign direct investment from 2002 to 2021. Bankchart. URL: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/foreign_direct_investment (access date: 16.05.2022).

9. Energy 365. The future of the Ukrainian power industry. URL: <https://energy365.com.ua/tpost/9emksz3yl1-maibutn-ukransko-elektroenergetiki> (access date: 15.05.2022).

10. Energy Club. Ukraine's energy system is fully synchronized with the European energy network ENTSO-E. URL: <https://iclub.energy/hubnews/tpost/n0efr9yial-energosisitemu-ukrani-povnstyusinhronzov> (access date: 03.05.2022).

11. Financial Club. Foreign direct investment in Ukraine. URL: <https://finclub.net/ua/news/nbu-zminy-v-oblik-priamykh-inozemnykh-investytsii.html> (access date: 01.05.2022).

12. The European Commission compared the cost of electricity for the population of Ukraine and other European countries. Hdromadske. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-yevrokomisiyi-porivnyali-vartist-elektroenergiyi-dlyanaseleennya-ukrayini-ta-inshih-krayin-yevropi> (access date: 01.05.2022).

13. In 2021, Ukraine increased electricity production by 5.2% and consumption by 5.7%. Interfax Ukraine. News agency. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/greenddeal/790844.html> (access date: 01.05.2022).

14. Review of the energy sector of Ukraine: institutions, governance and policy framework. OECD. 2019. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-the-energy-strategy-Ukraine-2035-UKR.pdf> (access date: 05.05.2022).

Анотація. У статті розглянуто Об'єднану енергетичну систему (ОЕС) України, її основні потужності. Досліджено структуру генерації та споживання електроенергії в Україні. З'ясовано ціни на електроенергію для побутових споживачів в Україні та в Європі. Розглянуто торгівлю енергоресурсами, визначено найбільших партнерів. Досліджено синхронізацію України з ENTSO-E, європейською мережею операторів системи передачі електроенергії (об'єднує 43 оператори у 39 країнах європейського континенту). Проаналізовано обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну та їх темпи приросту. Визначено, що промисловість є найбільш привабливою для залучення іноземних інвестицій. Так, значний потенціал залучення інвестицій має український сектор відновлюваної енергетики. Саме тому було проаналізовано динаміку встановлених потужностей об'єктів відновлюваної електроенергетики в Україні. З проведеного дослідження з'ясовано, що після синхронізації з ENTSO-E в Україні буде значно більше можливостей та перспектив залучення інвестицій у власну енергетику.

Ключові слова: інвестиції, інтеграція, енергетика, ENTSO-E, відновлювана енергетика.

Article sent: 20.05.2022

Atamanchuk Z. A., Zavydovska A. O.

ENTREPRENEURSHIP AS THE MAIN COMPONENT OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE STATE

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВІ

Klymenko N. G./ Клименко Н.Г.

c.of public adm./ к..держ.упр

0000 0003 3951 7624

Research Institute of Public Administration "Karazin Kharkiv National Universit,

Kharkov avenue Moskovsky, 75

*ІНІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету
ім.Каразіна, м. Харків, Україна, проспект Московский, 75*

Анотація: У роботі розглядаються розбіжності, щодо правового регулювання підприємницької діяльності з точки зору розвитку господарського права.

Ключові слова: Підприємництво, господарська діяльність, право.

На сьогодні попри суттєві напрацювання в сфері державного регулювання підприємницькою діяльністю, усе ще залишаються прогалини, які потребують досконалого обґрунтування та вирішення, а саме: вирішення питань аналізу діяльності та тенденцій розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні; забезпечення стимулюючої ролі держави шляхом створення необхідних гарантій реалізації принципу свободи підприємництва; формування державних та цільових програм з підтримки підприємництва; а також, особливо, вдосконалення законодавчої бази забезпечення підприємницької діяльності [2].

Окрім наукових визначень «підприємництва», треба брати до уваги й нормативне визначення, що розкриває юридичний зміст цього поняття. У ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

У ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво визначається як вид господарської діяльності [1].

Проте не варто обмежуватись лише законодавчою дефініцією, необхідно розробляти нову, перспективну та дієву модель правового регулювання підприємницької діяльності, що є особливо важливим в контексті євроінтеграції України.

У науці ж існує серйозна розбіжність у підходах щодо правового регулювання підприємницької діяльності з точки зору розвитку господарського права.

Серед основних історичних теорій розвитку господарського права вчені виділяють п'ять [3,4,5]:

- 1) Концепція «двосекторного права» – визначила провідну роль адміністративно-господарського права у регулюванні соціалістичної економіки (Г. І. Стучка);
- 2) Довоєнна концепція, що з'явилась на противагу двосекторній та

об'єднала у предметі правового регулювання господарського права відносини як між соціалістичними організаціями, так і між громадянами (Л. Я. Гінзбург, Є. Б. Пашуканіс);

- 3) Концепція «господарсько-адміністративного права» – виділяла господарсько-адміністративне право в особливу підгалузь права і заклала підґрунтя для дослідження адміністративно-правового регулювання господарських відносин (С. Н. Братусь, С. С. Алексєєв);
- 4) Концепція комплексної галузі, що виходила із розмежування галузей на основні та комплексні (Ю. К. Толстой, М. Д. Шаргородський, О. С. Иоффе);
- 5) «Післявоєнна концепція господарського права» (В. В. Лаптев, В. К. Мамутов, Г. М. Свердлов, В. С. Тадевосян), що стверджувала необхідність виокремлення господарського права в окрему галузь права, предметом регулювання якої є специфічні горизонтальні та вертикальні суспільні відносини, що виникають у сфері господарювання.

Так, учений В. К. Мамутов, визнаючи існування такої галузі права, як господарське, не ігнорує підприємництво як юридичну категорію. Він зазначає, що підприємництво – це діяльність людини щодо організації виробництва.

Такий погляд на підприємництво – як на складову господарської діяльності – є найпоширенішим (В. К. Мамутов, В. С. Мартем'янов, Н. І. Клейн, В. В. Лаптев).

На нашу ж думку, найбільш вдалою та актуальною на сьогодні є концепція, де господарське право є комплексною самостійною галуззю, а норми права, що регулюють підприємницькі відносини, можна визначити як інститут господарського права. Хоча в майбутньому буде називати автономізація підприємницького права в окрему галузь права під назвою «комерційне» або «торгове» право (відповідно до європейської традиції правового регулювання даних відносин) [4].

Важливим у контексті форм реалізації економічних прав людини видається вивчення «правового статусу суб'єкта господарювання».

Як відомо, діяльність суб'єктів підприємництва виражається в свободі самої діяльності, у виборі її форм, видів та вільному розпорядженні прибутком тощо [5.6].

Таким чином, людина є вільною від природи і наділена «природними правами». Коли ж людина отримує певний правовий статус у суспільстві, починає відігравати в ньому нову роль, наприклад набуває статусу підприємця, то, відповідно до статусу, вона вже має спеціальні права та обов'язки та має діяти за правилами, що встановлені державою.

Ю. А. Тихомиров розрізняє такі категорії правових статусів:

- по відношенню до людей: а) конституційний; б) загальний; в) спеціальний;
- по відношенню до соціальних спільнот;
- у сфері економічних відносин.

У теорії конституційного права України сформувався свій підхід до категорій правового статусу:

- загальний;

- спеціальний, або родовий, статус окремих категорій громадян;
- індивідуальний статус;
- статус іноземців, осіб без громадянства, осіб із подвійним громадянством;
- галузеві правові статуси.

За поданою класифікацією економічні права, до яких належить і право на підприємницьку діяльність, належать до спеціального статусу.

Із дослідження науково-правових підходів до визначення поняття «правовий статус» можна зробити висновок, що запорукою реалізації правового статусу людини у сфері підприємницької діяльності є самостійність та вільне волевиявлення, спрямоване на досягнення майнових та немайнових інтересів. Але такий правовий статус має свої межі – не має зашкоджувати або нівелювати права інших суб'єктів.

Виходячи із загального розуміння поняття «правовий статус», можна сформулювати й поняття «правовий статус суб'єкта підприємництва». «Правовий статус суб'єкта підприємництва» – комплекс прав, свобод та обов'язків, якими наділяється суб'єкт підприємницької діяльності після офіційної процедури легалізації його діяльності[2,5] .

Отже, на підставі аналізу наукових положень та законодавства України можна зробити такі висновки:

1) здійснення господарської діяльності є найбільш конструктивною та перспективною формою реалізації економічних прав людини, що прямо впливає на її правовий статус, надаючи йому спеціальних рис;

2) підприємницька діяльність має неабияке позитивне значення для розвитку особистості, суспільства та держави, тому розвиток і підтримка господарської (підприємницької) діяльності людини має стати пріоритетним напрямом діяльності України в найближчі роки, особливо в контексті євроінтеграції;

3) розробка теорії підприємницького права (комерційного, торгового права) вже назріла і є пріоритетним напрямом наукових досліджень у сфері юридичних наук.

Список використаних джерел.

1. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/>

2. Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua>.

3. Започаткування підприємницької діяльності: Посібник. К. .- Держпідприємство, 2007.

4. Пиріг О.А. Історія підприємництва України. К., 2004

5. Основи підприємницької діяльності. Як розпочати власну справу. Посібник у 2-х частинах - К.: Держпідприємство, 2007.

6. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама: Навч. посіб. – 2-ге вид. – К.: "А.С.К.", 2002.

Abstract. *The paper considers the differences in the legal regulation of business activities in terms of economic law.*

Key words: *Entrepreneurship, economic activity, law*

УДК 336.01

THEORETICAL BASIS OF ESTIMATING THE FINANCIAL STABILITY OF HOUSEHOLD**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ДОМОГОСПОДАРСТВ****Sydorchuk A. A. / Сидорчук А. А.***s.e.s., as. prof. /к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-0280-1285

*West Ukrainian National University, Ternopil, Lvivska, 11, 46009**Західноукраїнський національний університет,**Тернопіль, Львівська, 11, 46009*

Анотація. На основі аналізу літературних джерел, у роботі розглядаються теоретичні аспекти оцінки фінансового стану домогосподарств. Згідно із запропонованих принципів, досліджено методичний інструментарій оцінки фінансового стану домогосподарства, який включає у себе п'ять складових частин: загальні положення, інформаційне забезпечення, принципи і методи методики та етапи здійснення розрахунків. Під методикою розрахунку фінансового стану домогосподарства слід розуміти сукупність способів і методів, які використовуються органами державної влади (на макрорівні) та домогосподарствами (на мікрорівні) у відповідній послідовності для оцінки показників доходів, витрат, заощаджень та інвестицій у напрямі найкращого варіанта розвитку домогосподарства. Розроблений алгоритм оцінки фінансового стану сприятиме формуванню умов для забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

Ключові слова: фінансовий стан, домогосподарство, оцінка

Вступ.

Індикатори оцінки фінансового стану є невід'ємною складовою методології дослідження стійкості у системі управління фінансовими ресурсами домогосподарств. Слід розрізняти поняття «аналіз» від «оцінки» фінансового стану домогосподарства. Аналіз літературних джерел показує, що автори часто ототожнюють ці поняття між собою, вживаючи їх як синоніми: «... у процесі аналізу вибирають і оцінюють критерійні показники... для досягнення основної мети аналізу фінансового стану... можуть застосовуватися різні методи аналізу... можна визначити наступні методи оцінки фінансового стану...» [1], «...метою аналізу є оцінка фінансового стану...оцінка результатів...» [2, 5], «...значення, завдання та інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану (назва розділу – власна прим.)...здійснюється шляхом ... системної оцінки фінансового стану... » [3, 81–82], «...Аналіз фінансової стійкості, платоспроможності стану (назва розділу – власна прим.)... розуміння сутності поняття «фінансова стійкість» дуже важливе, бо визначає підхід до його оцінки, вимірювання й управління...» [4, 467].

На наш погляд між цими поняттями має бути відмінність. Оцінювання має включати не тільки визначення та розрахунок показників досліджуваного явища – фінансової стійкості, а й порівняння його з нормативом, певним критерієм. Іншими словами, оцінювання фінансового стану, як один із важливих елементів методу аналізу, передбачає розрахунок не лише показників, але і їхніх нормативів. Такими нормативами стануть мінімальні (або) допустимі межі значень конкретних показників.

Основний текст.

Оцінка фінансового стану – це діяльність, яка, на основі проведеного аналізу, обґрунтованих суджень і прогнозних розрахунків, використовуючи сукупність відповідних способів і методів, роблять припущення щодо зміни тенденцій у формуванні та використанні фінансових ресурсів у формі доходів, витрат, заощаджень, інвестицій на мікрорівні (домогосподарства) або та макрорівні (держави). За результатами опрацювання літературних джерел ми дійшли висновку, що сьогодні відсутня єдність підходів у переліку індикаторів оцінки фінансового стану домогосподарств. Це в першу чергу пояснюється тим, що наявні погляди науковців на оцінку фінансового стану є ідентичними, або майже ідентичними із поглядами на оцінку фінансової безпеки домогосподарств.

Зокрема, Земцов А. А., Осипова Т. Ю. для оцінки фінансової стійкості домогосподарств пропонують провести *аналіз* їхніх доходів (загальна величина доходів домогосподарства, питома вага окремих видів доходів у загальній величині доходів та ін.; всього 5 показників), витрат (загальна величина витрат домогосподарства, питома вага окремих напрямів витрат у загальній величині витрат та ін.; всього 3 показники), коефіцієнтів залежності (сумарних зобов'язань, автономності та ін.; всього 3 показники) та інвестиційних можливостей (величина інвестиційного потенціалу домогосподарства, коефіцієнт інвестиційного потенціалу та ін.; всього 4 показники) [5].

Ідею оцінки фінансового стану групою показників розвивають Сидоренко-Мельник Г.М. та Лупир М.М., які пропонують 4 групи індикаторів, а саме: (1) показники *потенціалу* забезпечення фінансової безпеки (ВВП на душу населення на місяць, рівень безробіття, рівень інфляції та ін.; всього 12 показників); (2) показники *платоспроможності* (середньомісячна номінальна заробітна плата, середньомісячна реальна заробітна плата та ін.; всього 4 показники); (3) показники фінансової *стійкості* (співвідношення доходу на душу населення до прожиткового мінімуму та ін.; всього 3 показники); (4) показники *витрат* та *інвестиційного потенціалу* (витрати на споживання на душу населення; коефіцієнт інвестиційного потенціалу та ін.; всього 4 показники). На думку авторів, після аналізу запропонованих 4 груп показників, можна вивести *інтегральний* показник оцінки стану фінансової безпеки домогосподарства [6, 242]. На думку Ціщика Р. В., стан та динаміка розвитку домогосподарства – це визначення показників структури сукупних грошових доходів і витрат домогосподарства, споживання домогосподарствами продуктів харчування, характеристика та облаштування житла, рівень освіти населення та оцінка доступності домогосподарствами медичної допомоги [7]. Навідміну від попереднього підходу, автор не розглядає інтегрального показника оцінки фінансового стану, що безумовно посилює його позицію.

Зважаючи на відсутність трактування поняття «методика розрахунку фінансового стану» та тісне переплетення даного поняття із методикою розрахунку індикаторів фінансової безпеки домогосподарства, вважаємо за необхідне подати авторське бачення та запропонувати алгоритм його дії.

Під методикою розрахунку фінансового стану домогосподарства потрібно

розуміти сукупність способів і методів, які використовуються органами державної влади (на макрорівні) та домогосподарствами (на мікрорівні) у відповідній послідовності для оцінки показників доходів, витрат, заощаджень та інвестицій у напрямі найкращого варіанта розвитку домогосподарства.

Складовими запропонованої *Методики* є:

I. Загальні положення

Методика дає можливість прогнозувати формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств у їхньому складі, динаміці та структурі, визначати вплив екзо- та ендогенних факторів на показники доходів, витрат, заощаджень, інвестицій.

В основу запропонованої *Методики* покладено сукупність методів теоретичного (аналогії, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та ін.), емпіричного (спостереження, експеримент, опис, статистика та ін.) та метатеоретичного (діалектичний метод і метод системного аналізу) рівня наукових досліджень, які доповнюють один одного.

II. Інформаційне забезпечення

Інформаційне забезпечення *Методики* здійснюється за допомогою емпіричних та теоретичних методів наукового пізнання.

Джерелами інформаційного забезпечення виступатимуть дані формування та використання фінансових ресурсів окремого домогосподарства. А саме:

- звітні дані Державної служби статистики України;
- звітні дані Національного банку України;
- звітні дані функціонування фінансового ринку України;
- звітні дані діяльності учасників фінансового ринку України: страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок, страхових компаній, банківських установ, довірчих управителів активами домогосподарств та ін.

III. Принципи методики

Оцінка фінансового стану домогосподарства за запропонованою *Методикою* повинне здійснюватися за такими принципами: декомпозиції; безперервності; повноти; узгодженості; реальності; об'єктивності; багатоваріантності розрахунків.

IV. Методи методики

При визначенні індикаторів оцінки фінансового стану домогосподарства розрахунок здійснюється по кожному об'єкту дослідження – доходам, витратам, заощадженням, інвестиціям – окремо, і на двох рівнях – макроекономічному та мікроекономічному. *Методика* передбачає застосування таких методів дослідження: метод системного аналізу; графічний метод; табличний метод; порівняння; ряди динаміки; метод оцінки еластичності показників; балансовий метод; середніх і відносних величин; трендів; індексний метод; нормативний метод; кореляційний метод; регресійний метод; дисперсійний метод; екстраполяції; моделювання.

Запропоновані методи розподіляються згідно із етапами здійснення розрахунків за *Методикою* оцінки фінансового стану домогосподарства. Кожений із етапів здійснення розрахунків характеризується своїми

параметрами, які вимагають застосування того чи іншого методу, або декількох методів одночасно.

V. Етапи здійснення розрахунків

I етап: аналіз показників достатності доходів, поточного фінансового забезпечення витрат, здійснення заощаджень, інвестиційного потенціалу домогосподарств (методи: системного аналізу, графічний, табличний, ряди динаміки, метод трендів, середніх і відносних величин).

II етап: оцінювання фінансового стану домогосподарства (методи: індексний, нормативний, екстраполяції, регресійний, трендів), ідентифікація ризиків його погіршення (методи: системного аналізу, екстраполяції, кореляційний) та потенціал для росту об'єкта дослідження (методи: еластичності показників, екстраполяції, кореляційний, регресійний, дисперсійний).

III етап: визначення впливу ендогенних та екзогенних чинників впливу на фінансову стійкість домогосподарства (методи: системного аналізу, індексний, нормативний, балансовий, екстраполяції, трендів, кореляційний, регресійний, дисперсійний).

IV етап: моделювання фінансової поведінки та її впливу на фінансову стійкість домогосподарств (методи: системного аналізу, моделювання, екстраполяції, кореляційний, регресійний, дисперсійний).

Висновки.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу на основі системного аналізу дослідити методичний інструментарій оцінки фінансового стану домогосподарства згідно запропонованих принципів відповідної методики. Розроблений алгоритм методики оцінки фінансового стану, що в комплексі сприятиме формуванню умов для забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

Література:

1. Безбородова Т. В. Сутність та необхідність аналізу фінансового стану. *Економіка. Управління. Інновації*. Випуск № 1 (11), 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_9 (дата звернення 26.12.2021).
2. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. К., 2005. 196 с.
3. Литвин Б. М., Стельмах М. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. К.: «Хай-Тек Прес», 2008. 336 с.
4. Серединська В. М., Загородна О. М., Федорович Р. В. *Економічний аналіз* : навч. посібник. Тернопіль: Видавництво Астон, 2010. 624 с.
5. Земцов А. А., Осипова Т. Ю. Финансовая устойчивость домашних хозяйств: основные подходы. *Проблемы учета и финансов*, № 4 (20), 2015. DOI: 10.17223/22229388/20/3 (дата звернення 28.12.2021).
6. Сидоренко-Мельник Г. М., Лупир М. М. *Інтегральна оцінка фінансової безпеки домогосподарств: методичний аспект* : матер. II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 лют. 2019 р.), Київ, 2019. С. 241–245.
7. Ціщик Р. В. Статистичний аналіз стану та динаміки розвитку домогосподарств України з метою вдосконалення прийняття управлінських

рішень щодо їх державної підтримки. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 6, 2016. С. 57–63.

References:

- 1) Bezborodova, T. (2014) Sutnist' ta neobkhdnist' analizu finansovoho stanu [The essence and necessity of financial condition analysis]. *Economy. Management. Innovation*, vol. 1, no. 11, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_9
- 2) Sheremet, O. (2005) Finansovyy analiz [Financial analysis]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)
- 3) Lytvyn, B., Stel'mach, M. (2008) Finansovyy analiz [Financial analysis]. Kyiv: Hay Tek Pres. (in Ukrainian)
- 4) Seredyn's'ka, V., Zahorodna, O., Fedorovych, R. (2010) Ekonomichnyy analiz [Economic analysis]. Ternopil: Aston. (in Ukrainian)
- 5) Zemcov, A., Osypova, T. (2015) Fynansovaya ustoychivost' domashnykh khozyaystv: osnovnye podkhody [Household financial sustainability: main approaches]. *Problems of accounting and finance*, vol. 4, no. 20, pp. 241–245. DOI: 10.17223/22229388/20/3
- 6) Sydorenko-Mel'nyk, G., Lupyr, M. (2019) Intehral'na otsinka finansovoyi bezpeky domohospodarstv: metodychnyy aspekt [Integrated assessment of financial security of households: methodological aspect]. Kyiv: VIPO, pp. 241–245.
- 7) Tsishchyk, R. (2016) Statystychnyi analiz stanu ta dynamiky rozvytku domohospodarstv Ukrainy z metoiu vdoskonalennia pryiniattia upravlinskykh rishen shchodo yikh derzhavnoi pidtrymky [Statistical analysis of the state and dynamics of development of households in Ukraine in order to improve management decisions on their state support]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 6, pp. 57–63.

Abstract. *Based on the analysis of literature sources, the paper considers the theoretical aspects of estimating the financial stability of households. According to the proposed principles, the methodological tools for assessing the household's financial condition have been studied, which include components: General provisions; Information support; Principles and methods of methodology; Stages of calculations. The method of calculating the financial stability of the household should be understood as a set of methods and techniques used by public authorities (at the macro level) and households (at the micro-level) in the appropriate sequence to assess income, expenditure, savings and investment in the best direction of household development. The developed algorithm for estimating financial stability will help create the conditions for ensuring it.*

Key words: *financial stability, household, estimating*

Стаття відправлена: 25.05.2022 г.

© Сидорчук А. А.

УДК 336.71

**ORGANIZATION OF FINANCIAL ENGINEERING IN BANKS
ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ В БАНКАХ****Kravchenko V.P./ Кравченко В.П.***s.e.s., as.prof. / к.е.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-4343-6296

*Central Ukrainian National Technical University,**Kropyvnytskyi, University Avenue, 8, 25006**Центральноукраїнський національний технічний університет,**м. Кропивницький, пр. Університетський, 8, 25006*

Анотація. В роботі розглядається визначення необхідності активізації фінансового інжинірингу в банках та його роль у вирішенні проблем під час проведення фінансових операцій. Досліджено фінансовий стан найприбутковіших та найзбитковіших банків України. Розглянуто місце та функції фінансових інженерів в банку. Запропоновано організаційний механізм управління фінансового інжинірингу в банках, як процесу реалізації фінансових продуктів.

Ключові слова: банки, фінансовий стан, фінансовий інжиніринг, механізм управління

Вступ.

Сьогодні вітчизняні банки діють в умовах негативного впливу політичних та економічних криз, структурних дисбалансів в економіці, інфляції та девальвації національної валюти, тому важливі їхні стратегічні рішення щодо їх капіталізації, фінансової стабільності, ліквідності та прибутковості. Одним із стратегічних інструментів вирішення цих проблем є активізація фінансового інжинірингу.

Фінансовий інжиніринг дає можливість будь-якому банку хеджувати свій ризик. З огляду на літературу з фінансового інжинірингу останніх років, значні існуючі та нові проблеми залишаються невирішеними. Це пояснюється тим, що поява сучасної банківської практики та нових фінансових продуктів створила нові ризики та збільшила вплив і частоту наявних ризиків. Тому залишається потреба в змінах, а саме в ефективній організації фінансового інжинірингу в банках.

Основний текст.

Фінансовий інжиніринг використовується в найрізноманітніших сферах індустрії фінансових послуг, включаючи корпоративні фінанси, управління ризиками та створення похідних фінансових продуктів.

Банки застосовують методи фінансового інжинірингу для вирішення таких проблем, як розробка нових продуктів, оцінка похідних цінних паперів, структурування портфеля, управління ризиками та моделювання сценаріїв.

Однак, незважаючи на широке використання та визнання, сфера фінансового інжинірингу не позбавлена критики. Вчені в галузі економіки та математики, і навіть науковці в самій галузі, жорстко критикують певні застосування фінансової інженерії. Наприклад, деякі вчені вважають, що надмірна залежність від фінансових моделей у деяких випадках створювала, а не вирішувала фінансові проблеми [1].

Оскільки банки прагнуть розробляти різноманітні фінансові інструменти та продукти, які дозволяють їм управляти ліквідністю методами, які є прибутковими, крім того, забезпечують відповідну гнучкість, щоб вчасно реагувати на змінні економічного середовища. Тому, фінансовий інжиніринг слід вважати необхідним інструментом в банківській практиці.

Дослідження показують, що банки стикаються з низкою проблем пов'язані з конкуренцією в глобальному банківському середовищі. Так, за підсумками січня 2021 року Українські банки 63 із 73 діючих банків отримали 4,097 млрд. грн. прибутку але 10 банків показали збитки на 48 млн. грн. (таблиця 1) [2].

Таблиця 1- Фінансовий стан банків України за січень 2021р.

Банк	Прибуток	Банк	Збиток
Приватбанк	1,535 млрд. грн.	Правекс Банк	17 млн. грн
Райффайзен Банк Аваль	380 млн. грн.	Юнекс Банк	5,15 млн. грн
ПУМБ	338 млн. грн	Перший інвестиційний банк	3,73 млн. грн.
ОТП Банк	193 млн. грн	БТА Банк	3,5 млн грн
Альфа-Банк	186 млн. грн.	УБРР	3,2 млн грн
		Агропросперіс Банк	2,36 млн. грн
		Альпарі Банк	1,7 млн. грн.
		Укрексімбанк	5,6 млрд. грн.*

* Збиток державного "Укрексімбанку" за 2020 рік
Авторська розробка згідно даних джерела [2].

Таким чином, в умовах жорсткої конкуренції банківські установи повинні максимально зосередити свої зусилля на процес організації фінансового інжинірингу. Саме фінансова інженерія дає змогу оптимізувати рух фінансових ресурсів та розширити їх горизонти фінансової політики в різних сферах діяльності банку [3].

Оскільки темпи конкуренції фінансових інновацій прискорюються, потреба у висококваліфікованих спеціалістів в галузі фінансової інженерії продовжує зростати в усіх ринкових умовах.

Місце фінансових інженерів в банку [4]:

- використовують математичні інструменти та методи комп'ютерного програмування для створення імітаційних моделей ринкової діяльності, які можуть передбачити фінансовий ризик.
- розробляють ці імітаційні моделі для аналізу та прогнозування майбутньої поведінки ринку на основі минулих ринкових даних та досліджень.
- можуть використовувати ці прогнози, щоб виправдати фінансовий ризик і інвестувати або торгувати капіталом від імені свого банку.

Розглянемо механізм управління фінансового інжинірингу у банку який має складатися з наступних послідовних етапів (рисунок 1):

Етап 1. Забезпечення фінансового інжинірингу: кадрове, нормативне, технічне.

Кадрове забезпечення передбачає включення до штату фінансових інженерів які можуть керувати фінансовими ризиками, визначати ринкові можливості, розробляти та оцінювати фінансові або актуарні продукти, а також оптимізувати інвестиційні стратегії тощо.

Технічне забезпечення має включати автоматизацію інформаційної системи. Програмно-технічне забезпечення має на меті підвищення продуктивності діяльності суб'єкта, якості праці та можливість оперативного доступу до інформації, яка необхідна на різних етапах фінансового інжинірингу.

Нормативне забезпечення представлено законами та іншими нормативно-правовими актами, що розробляються контролюючими органами (урядом, НБУ та безпосередньо банком).

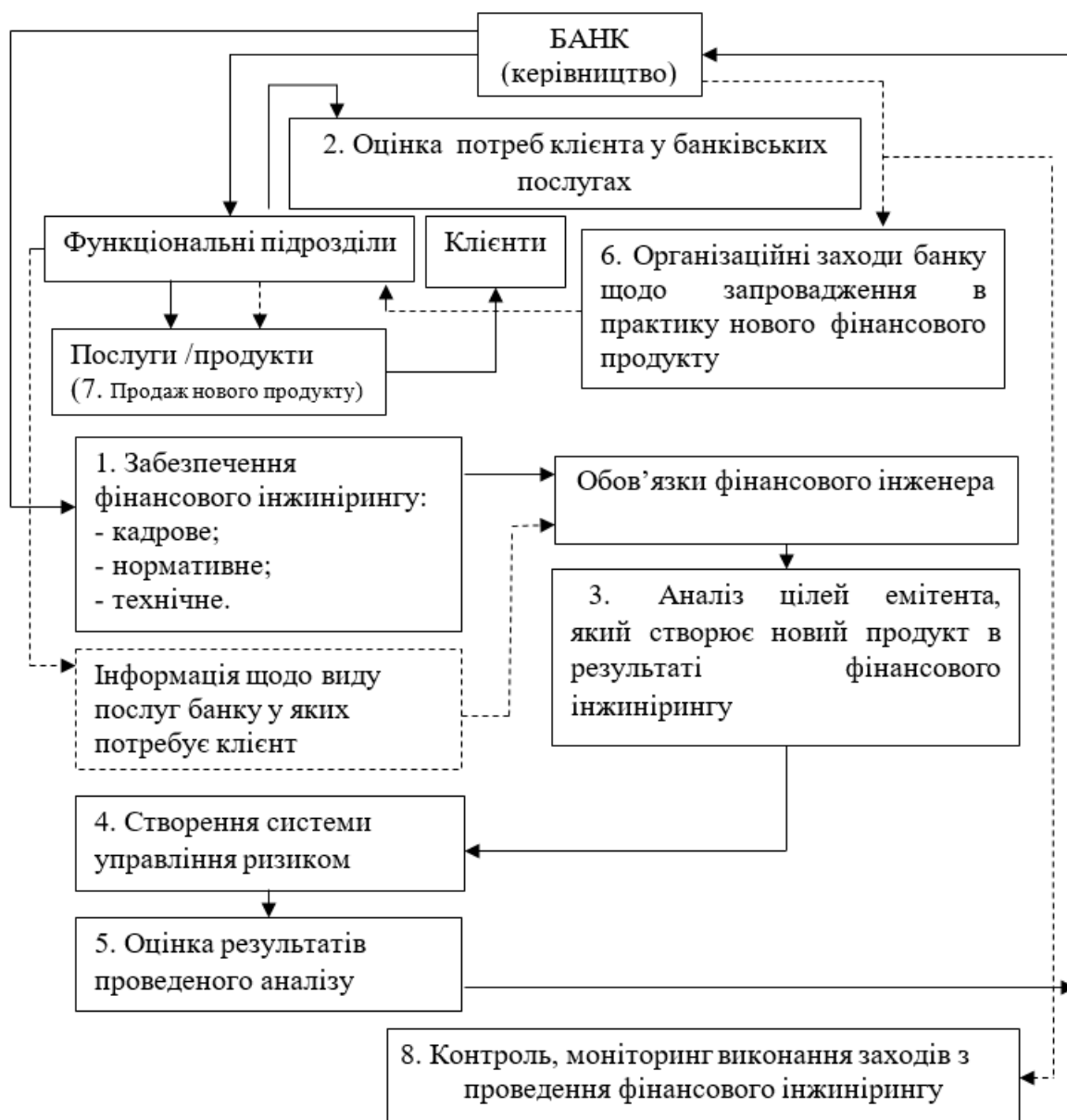

Рисунок 1 – Механізм управління фінансового інжинірингу у банку

До основних обов'язків фінансового інженера включають [4]:

- рішення фінансових питань на основі теоретико-математичного підходу;
- розробку імітаційних моделей з використанням минулих і поточних фінансових даних для аналізу та прогнозування майбутньої поведінки ринку;
- тестування нових стратегій аналізу та інвестиційних інструментів з

- використанням імітаційних моделей ринку;
- розробку нових стратегій аналізу з використанням програмного забезпечення;
- представлення та управління інвестиційними портфелями від імені компаній або клієнтів;
- дослідження та визначення тенденцій бізнесу та економіки шляхом аналізу минулих і поточних фінансових даних;
- створення та оновлення фінансової звітності для компанії чи організації.

Етап 2. Оцінка потреб клієнта у банківських послугах.

Етап 3. Аналіз цілей банку, який створює новий продукт в результаті фінансового інжинірингу.

Метою банку, який створює новий фінансовий продукт є отримання прибутку, підвищення ліквідності, зниження ризиків. Потреби клієнтів повинні бути задоволені при розробці фінансового продукту так, щоб банк досяг своїх цілей.

Етап 4. Створення системи управління ризиком. Визначення видів ризиків для банку та його клієнтів при створенні ним фінансового продукту.

Етап 5. Оцінка результатів проведеного аналізу. Остаточний вибір продукту фінансового інжинірингу та прийняття рішення на рівні керівництва банку.

Етап 6. Організаційні заходи банку щодо запровадження в практику нового фінансового продукту: виділення фінансових і трудових ресурсів; вибір уповноважених підрозділів банку щодо продажу нового фінансового продукту; - складання графіку робіт щодо створення нового фінансового продукту; розробка необхідної документації.

Етап 7. Продаж нового фінансового інструменту або продукту клієнтам.

Етап 8. Контроль, моніторинг виконання заходів з проведення фінансового інжинірингу.

Необхідним елементом фінансового інжинірингу є контроль за виконанням прийнятих рішень та їх дієвість. Сутність контролю полягає у нагляді за процесом реалізації по впровадженні нових фінансових продуктів. Мета якого полягає у виявленні відхилень від прийнятих нормативів та неефективності витрат.

Висновки.

У статті було розглянуто необхідність застосування фінансового інжинірингу спираючись на фінансовий стан банків України. Ефективне здійснення фінансового інжинірингу вимагає чітко структурованого та адаптованого до сучасних ринкових умов механізму. У зв'язку з цим запропоновано механізм управління фінансового інжинірингу у банку, який включає етапи розробки і реалізації фінансових продуктів, подальшого їх супроводу та моніторингу, контролю існуючих та впровадження нових.

Механізм управління фінансового інжинірингу дозволить подолати перешкоди, з якими банки стикаються і надаючи при цьому інноваційні продукти які здатні задовольнити клієнта, що дасть можливість конкурувати з іншими банками та досягти економічної ефективності.

Література:

1. Financial Engineering. URL:
<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/financial-engineering/>
2. НБУ назвав найприбутковіші і найзбитковіші банки у січні. URL:
<https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/16/671999/>
3. Змістова парадигма та сучасні тенденції розвитку банківських інновацій в Україні URL:http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/39_2020_ukr/56.pdf
4. What Is a Financial Engineer? (Definition and Key Skills). URL:
<https://au.indeed.com/career-advice/finding-a-job/what-is-financial-engineer>

***Abstract.** The paper considers the definition of the need to intensify financial engineering in the tanks and its role in solving problems during financial transactions. The financial condition of the most profitable and unprofitable banks of Ukraine is studied. The place and functions of financial engineers in the bank are considered. The organizational mechanism of management of financial engineering in banks as process of realization of financial products is offered.*

***Key words:** banks, financial condition, financial engineering, control mechanism*

Стаття відправлена: 13.05.2022 р.

© Кравченко В.П.

UDC 330.101

CHANGING PRIORITIES IN STRATEGIC MANAGEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Halushka Z.*Doctor of Economics, Professor**ORCID: 0000-0003-0597-5221***Yevchuk K.-I.***PhD student**ORCID: 0000-0001-9446-5674**Yuriy Fedkovich National University of Chernivtsi*

Abstract. *The article identifies the necessity, essence and methodology of developing socio-economic priorities in regional development strategies. Studied the experience of applying strategic approaches to regional development management in European countries and, in particular, in Ukraine. Substantiated the reasons for changing priorities in the development of new strategies for socio-economic development. Proposed the principles followed in setting priorities in regional strategies. Based on the alternative analysis, an algorithm for determining priorities in the strategic development of regions, focused on achieving global goals and specific conditions for their implementation in each region. The main conditions to be met by the general logic of determining and changing the priorities of regional development, which include: limited number of regional development priorities, their focus on achieving global goals in the region; adequacy of priorities in the conditions of the region's development; specificity and achievability of goals; focus on achieving competitive advantages; innovative solutions; stimulating those industries that can ensure long-term economic growth and increase the competitiveness of regions. The study uses a comparative analysis of approaches to determining the priorities of strategic development of separate regions of Ukraine. The conclusions are based on the necessity to use a strategic analysis of the strengths and weaknesses of the functioning of individual regions, as well as to identify opportunities and threats that exist in their external environment.*

Key words: *regional development, strategic management, strategic priorities, goals of regional development, efficiency of strategic management.*

Introduction. Strategic approaches to regional development management were formed in European countries in the late XX century (each country was considered as a separate region), and at the beginning of the XXI century, these approaches have formed an important methodological basis for managing regional development in most post-socialist countries.

The reasons for the transition of European countries to strategic management in local government are explained by new patterns and specific features of economic processes, in particular: «... growing uncertainty about future development, significant changes in the structure of demand for services and products; the growing demands on the quality of services and the need to refocus on the use of total quality management systems, partnership or competition to better meet the requirements of key customers; the need to coordinate plans for different areas and areas of activity; great difficulties in obtaining the necessary resources "(Regarding the improvement of regional development priorities in the process of modernization of medium-term strategies of economic and social development of the regions of Ukraine). At the same time, each country has its own specific conditions and urgent tasks for successful development.

The basis of strategic management is to determine the priorities of socio-economic development. In Ukraine in 2006 (according to the Law "On Stimulating the Development of Regions" of 08.09.2005 №2850-IV) was developed the State Strategy for Regional Development for the period up to 2015, in which the main priorities are the need to increase the competitiveness of regions; restructuring the economic base of the regions based on new technologies; improving the efficiency of human resources use; ensuring high standards of education; intensification of cooperation in the field of education and science; ensuring full employment of the working population; expansion of interregional economic cooperation (State strategy of regional development for the period up to 2015). Based on this Strategy, according to the methodology and programs of international grants, strategic plans for socio-economic development of regions, cities, districts of Ukraine were developed, which identified these priorities as dominant.

Approaches to strategic management of regional development are laid down in the works of famous scientists who introduced the theory of strategic management of corporations (I. Ansoff, J. Bober, R. Miles M. Porter, A. J. Strickland, A. Thompson, J. Freeman, P. Friesen, M. Hann and others). Their methodology and methodology is still used to carry out strategic analysis of the external and internal environment, identify strategic alternatives, compare them and ensure the choice of priorities in strategic planning. Based on these approaches, since the 2000s, a number of documents aimed at ensuring the balanced development of the regions have been developed and to some extent implemented in Ukraine. Their scientific substantiation represented in the works of the following scientists: L. Antonyuk, O. Humenna, A. Poruchnyk, S. Taruta, G. Kharlamova, N. Chala, E. Gorokhovets, J. Zhalilo, S. Kovalivska, A. Maksyuta, V. Nikolaev and others. [1; 2; 9; 11]. The experience of applying these approaches shows that in different periods there was a need to change strategic priorities in the management of regional development. While the first models of European regional investment used resources for large-scale infrastructure projects, such as transport networks and utilities, since the 1990s there has been an urgent need to address the environmental consequences of economic growth, and more attention has been paid to development. Social-economic problems, and already based on involvement of local communities in this process.

The substantiation of strategic priorities has changed in line with the new conditions of development. Thus, in the framework of the so-called Lisbon Strategy in 2000, European countries agreed that the highest priority of EU policy should be economic growth and job creation. Since 2005, a new priority has emerged in regional strategic management - the focus on improving competitiveness. It is associated with increasing the level of innovation and improving the productive employment opportunities of Europeans. Regional policy is no longer seen as a mechanism to help regions achieve EU averages. The Regions for Economic Change initiative (RfEC), launched by the European Commission in 2006, focused on the latest strategic ideas to be integrated into regional strategic programs. It is clear that the implementation of these strategies should be provided with financial opportunities and involves the presence of strong administrations (institutions), the development of mechanisms for effective management of development programs - a reliable

administrative system, transparent legal framework, civil servants use modern management approaches.

In the "Europe 2020" strategy, as the main priorities were defined the achievement of the following tasks: "the employment rate of the population aged 20-64 should be 75%; investment in research and development should account for 3% of EU GDP; reduction of carbon dioxide emissions up to 30%; the share of people who left school early should not exceed 10%, at least 40% of young people should have higher education; reducing by 20 million the number of people at risk of living below the poverty line. At the heart of this strategy is man." (Bryson J. M., Alston F. K.).

Since 2015, the Global Sustainable Development Goals have become a guideline for the development of regional strategies for socio-economic development. In particular, Ukraine is currently implementing the "Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030", the priorities of which are the solution of 17 global goals. At the same time, the mechanisms and tools for implementing the set goals of strategic regional development in Ukraine are not clearly defined; there is a need in adapted strategies with a set of appropriate measures specific to each region.

Main text (*may consist of several subsections standard for scientific articles*).

In terms of developing regional development strategies, the formulation of the priority involves answering the question "why is it necessary to meet this priority, what goal will be achieved and what effect will achieve this goal in the long run?". In strategic management, priorities should be understood as "... tasks, the solution of which is extremely important for the implementation of the strategy; as a way, mechanism, path or option that provides unique solutions to the problem; as a sector, industry or type of activity that plays an exceptional role in the socio-economic development of the country" (Ostrovsky I.A., Stadnyk G.V.).

Priorities in the strategies of socio-economic development of the regions are one of the fundamental components of the mechanism of strategy development, which includes substantiation of the strategic platform, development and coordination of plans, determination of framework conditions for their implementation (Fig. 1).

As we see from Fig. 1, strategy formation and development of the region's socio-economic development plan begins with the development of a strategic platform containing a thorough SWOT analysis, definition of competitive advantages, mission, goals and development concept (vision), where understanding the priorities allows to balance the requirements for short- and long-term results. Priorities must set specific and achievable goals. The goals should be based on current and future competitive advantages, based on the analysis of regional potential for innovation of its development (Global Environment Facility).

Using the classical methodological principles of strategic management, each country has formed its own approaches to determining the priorities of socio-economic development (Table 1).

On steps of the implementation of strategies of socio-economic development revealed certain shortcomings that must be taken into account when developing the following strategies. Thus, the experience of formulating priorities in regional development strategies in Ukraine shows the existence of errors that led to the need to change these priorities. The key shortcoming of the vast majority of Strategies is

the lack of specificity: stereotyped and defocused strategic goals, blurred wording of operational goals and objectives, lack or insufficient elaboration of performance indicators and performance monitoring plan, lack of assessment of several development scenarios and necessary resources to implement strategies. development of the region between the regional administration, business and the public.

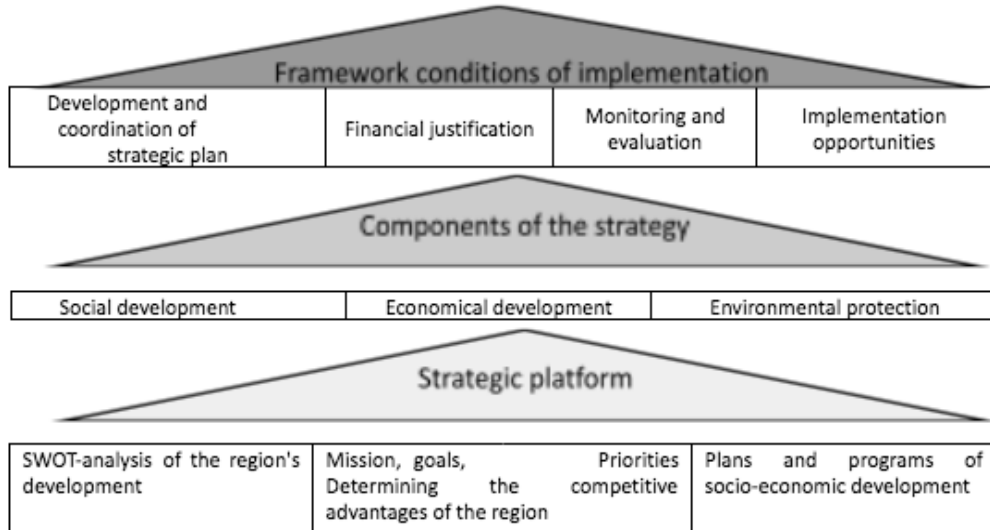

Fig. 1. The place of priorities in the development strategy of the region

Table 1. Features of regional policy of different countries, presented in the Regional Development Strategies in force in 2020

Country	Priorities of strategic development of regions
Germany	The priority of the national economic policy is to support structurally weak regions in the economic development of the country. But the main responsibility for regional policy lies on lands and districts.
France	The government sets regional policy priorities, and regional prefects prepare draft contracts that are agreed between the regions and the state.
Poland	Priorities and goals formed on their basis should show national interests and form the national, public and cultural consciousness of citizens; to promote the growth of economic activity; to ensure an increase in the level of competitiveness of territories and innovative development of voivodship farms; to promote the preservation of the values of the cultural and natural environment, taking into account the needs of future generations; to support spatial development in accordance with the Law on Voivodship Self-Government.
Kazakhstan	Formation of cities and regions - leaders of the national and Central Asian levels - growth poles integrated with regional and world markets, through the priority development of leading cities and reference cities, promising industrial and innovative regions that generate the development of new clusters.
Ukraine	Orientation of regional development strategies to increase the level of competitiveness of regions, ensure territorial socio-economic integration and spatial development, increase the efficiency of public administration in the field of regional development.

As for the strategies developed for individual regions, special studies (Galushka Z.I., Sobolev V.O.) show that the choice of priorities of individual strategies was justified not by logic but by subjective factors. The main problems and shortcomings

in the mechanisms of regional development strategies were as follows: descriptive unreasonable nature, uncertainty of mechanisms for ensuring priorities and achieving goals, inability to predict accurate figures of industry development at the end of the Strategy, lack of funding for draft strategy and implementation of its priorities (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, p. . 5-20).

There were regarded many problems with the organizational mechanisms for implementing regional development strategies. Experience studies show the following shortcomings: insufficient public involvement in setting priorities; too wide range of priorities; predominance of political interests in setting priorities (The doctrine of balanced development).

The biggest mistake of the previous period was that the regions selected projects to finance funds aimed at the development of funds, rather than creating new jobs and increasing budget revenues. "Of the almost 1,500 projects funded by the Ministry of Regional Development and implemented in previous years, 82% were not aimed at fulfilling the tasks of regional development strategies and increasing the competitiveness of regional economies. 35% of projects were not envisaged at all by the relevant action plans for the implementation of regional strategies. The area of influence of 63% of projects did not exceed the size of one community "(The doctrine of balanced development).

There were also methodological errors. Regional development strategies did not provide a unified approach to defining the very concept of priorities and revealed their inconsistency with the strategic dimension of regional development. Priorities were often replaced by short-term development goals for a region or industry. In fact, the priority identified in the regional strategy should contribute to the long-term development goals of the region and combine sectoral, spatial and managerial aspects, providing a comprehensive mechanism for influencing regional development.

The priority is to solve an important problem. An example from the experience of EU countries in the field of regional development can be the implementation of the priority of environmental protection through its concretization in the development of secure energy, transport network, improving the quality of life, the formation of the knowledge economy. These priorities are formulated taking into account local peculiarities and are aimed at solving specific tasks of regional development. Priorities should take into account the place of the region and the regional economy in the national division of labor, the need to use mechanisms of interregional and cross-border cooperation, the availability of sources of resources for their implementation.

The Europe 2020 strategy, which is currently being implemented, declares three main priorities: smart development (based on knowledge and innovation); sustainable development (more efficient use of resources, environmental protection); development that promotes social and territorial cohesion. Priorities include their concretization in the development of key initiatives to improve research funding, increase the efficiency of education systems, lifelong learning, modernize labor markets, ensure social and territorial cohesion, support the poor, modernize the transport sector and increase energy efficiency. use of renewable energy sources,

improvement of the business environment, etc. The budget of the Strategy is 336 billion euros. The financial instrument for its implementation is the "Cohesion Policy for 2014-2020. Investments in European regions "(Bryson J. M., Alston F. K.).

The goal of the 2030 Strategy is to ensure the high level and quality of life of the population of Ukraine, create favorable conditions for current and future generations and stop the degradation of natural ecosystems by introducing a new model of economic growth based on sustainable development. Achieving this goal is in line with the worldview values and cultural traditions of the Ukrainian people and Ukraine's international obligations"(Strategic priorities of economic development of the region. Monograph).

If we try to unify the approaches to setting priorities in regional strategies, it is necessary to ensure compliance with the following principles: a combination of sectoral, spatial and managerial approaches to the formation of priorities; active participation of local authorities in the formation and implementation of priorities; ranking the problems of regional development in the distribution of priorities according to their importance; structuring the system of priorities and maintaining a balance between the problem and the significance of the priority; setting priorities through standardization / unification of approaches to the preparation of regional policy documents with EU documents (including creative use of the experience of EU countries in the development of strategic documents for regional development).

Summary and conclusions.

However, most strategies were characterized by insufficient specification and coherence of identified priorities. During the implementation of these strategies, certain problems emerged, initially also related to the economic crisis of 2008-2009. This has led to the need to reorient strategies to more efficient use of existing regional and economic potential in the regions and to improve interregional and international relations, as well as the formation of stable business relations between central and regional authorities. This approach required the use of more modern, proven by the world practice of regional development, organizational and institutional mechanisms for implementing regional strategies, changing priorities, finding new sources of funding for the implementation of regional strategies. The methodology and methodology of their use was proposed by European development programs (Mamonova V.).

Therefore, the general logic of determining and changing the priorities of regional development must meet the following main conditions:

- the choice of a limited number of regional development priorities;
- the focus of priorities is determined by the ability to achieve global goals in the region - to include economic, social, environmental aspects;
- priorities must define specific and achievable goals;
- goals should be based on current and future competitive advantages and a thorough analysis of the economic and managerial potential of the region;
- the priorities of regional development should be based on the innovative model of this development, stimulating those industries that can ensure long-term economic growth at the local level, address pressing issues of increasing the competitiveness of regions.

Thus, the priorities show the direction of development of the region. They should be justified based on the analysis of available resources and specific conditions of functioning of each region (identification of their strengths and weaknesses, as well as opportunities and threats that exist in the political, economic, social environment). Ways and mechanisms of implementation of strategies of social and economic development of regions should be adequate to the chosen priorities.

References:

1. Analysis of state strategic documents of Ukraine to take into account the Sustainable Development Goals for 2030 adapted for Ukraine. Analytical report. Kiev. Institute of Socio-Economic Research, 2017. 84 p.
2. White book of economic policy of Ukraine until 2030: national and regional dimensions./ Antonyuk L., Humenna O., Lieutenant A., Taruta S., Kharlamova G., Chala N. Kyiv: SPD Pavlenko, 2018. 152 p. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15254/Ukraina_2030_bila_knyha.pdf?Sequence=1&isAllowed=y
3. Vaseychuk L. Regional features of strategic planning in Ukraine. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-1/doc/1/05.pdf>
4. Galushka ZI, Sobolev VO The concept of integrated urban development: the need and possibilities of application in Ukraine. Problems of system approach in economy. Issue 1 (69) / 2019. P.80-85.
5. State strategy of regional development for the period up to 2015 Approved Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 21, 2006 N 1001.
6. Mamonova V. Strategic planning of the regions of Ukraine: analytical report Kyiv. Canada-Ukraine Partnership Project. Regional governance and development., 2007. 39 p.
7. Methodical recommendations for taking into account the Sustainable Development Goals in the development strategies of territorial communities. prepared with the support of the Global Environment Facility (GEF) and in cooperation with the United Nations Development Program in Ukraine (UNDP). https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/UNDP_MetRecommendation_v03.pdf
8. Methodology of regional development planning in Ukraine. A tool for developing regional development strategies and plans for their implementation. European Union project. Support for Ukraine's regional development policy. URL: http://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/11/docs/Methodology_of_RD_planning.pdf
9. Ostrovsky IA Stadnyk GV Modern features of formation of strategy of social and economic development of regions URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/81.pdf
10. Preparation of regional development strategies for the period up to 2027 and action plans for their implementation. ULEAD with Europe. October 29-31, 2018 November 01-03, 2018, Kyiv. <http://apk.kr-admin.gov.ua/doc/1.%20metoduka.pdf>
11. Strategic priorities of economic development of the region. Monograph. // For ed. VP Miklovdy, S.S. Slavi, S.V. Sember, W.W. Papp. Uzhhorod: Publishing House FOP Breza AE, 2013, 548 p.

12. UKRAINE 2030: The doctrine of balanced development. Second edition. Lviv: Calvary, 2017. 164 p. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>

13. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2635053-u-minregioni-poasnili-aki-proekti-na-misciah-oderzat-derzavne-finansuvanna.html>

14. Regarding the improvement of regional development priorities in the process of modernization of medium-term strategies of economic and social development of the regions of Ukraine. Analytical note. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1344/>

15. Bryson J. M., Alston F. K. Creating and Implementing Your Strategic Plan: A Workbook for Public and Nonprofit Organizations. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1996. 117 p.

16. EUROPE 2020 A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. EUROPEAN COMMISSION. Brussels, 3.3.2010 COM (2010) 2020. URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

Article sent: 23.05.2022

© Halushka Z., Yevchuk K.-I.

УДК 620.92:339.13

DETERMINATION OF THE FACTORS FOR POSITIONING “GREEN” ENERGY AS A CLIMATE NEUTRAL PRODUCT IN THE ENERGY MARKET

ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ПОЗИЦІОНУВАННЯ “ЗЕЛЕНОЇ” ЕНЕРГІЇ ЯК КЛІМАТИЧНО-НЕЙТРАЛЬНОГО ТОВАРУ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ

Borysiak O.V. / Борисяк О.В.

PhD in Economics, Senior Lecturer / к.е.н., старший викладач

ORCID: 0000-0003-4818-8068

West Ukrainian National University, Ternopil, Lvivska 11, 46009

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, вул. Львівська 11, 46009

Abstract. *The article is devoted to determining the factors of positioning “green” energy as a climate neutral product in the energy market based on the segmentation. Analysis of the factors involved in the formation of a segment of “green” energy in the energy market made it possible to establish a global trend towards a decrease in demand for such types of energy as gas, oil, coal, and nuclear energy. But, taking into account the general trend of falling demand for electricity, a positive trend in the consumption of “green” electricity obtained from alternative energy sources has been revealed. To assess the level of interaction of the “green” energy segment with other segments of the energy market, the energy market was segmented by factors. The result of this segmentation was the definition of directions for the development of the energy market, based on the use and consumption of energy from natural non-renewable sources, the production and consumption of alternative energy (“green” energy), as well as energy services.*

Key words: *climate change, renewable energy sources, sustainable development, alternative energy, energy and environmental security, market segments.*

Introduction.

The change in the population value orientations towards the growth of the sustainable development role has intensified under the influence of overcoming the consequences of the COVID-19 impact. Awareness of the limited natural resources and the importance of preventing climate change lead to consider the issues of strengthening environmental and energy security both locally and globally. Sharing, moving away from fast fashion, digitalization of services and business processes, waste recycling, biodiversity conservation, development of renewable energy, the use of electric vehicles (electric cars, bicycles), popularization of energy management in households and business entities are becoming trends.

The European Green Deal, adopted by the European Commission in December 2019, approved a course towards climate neutral development of the economy and society until 2050 and became another reboot of the energy policy of states aimed at preserving the environment and preventing climate change. On the way to the implementation of such a climate neutral development in the European Union countries, the priority is to focus on the development of the field of alternative energy. In this context, the role of applying a partnership approach to enhancing the effectiveness of environmental activities on a global scale, both between the countries of the European Union and non-EU countries, is growing.

For the measure implementation to strengthen the environmental and energy security of countries, it is important to develop the energy sector of the economy

based on competition, to introduce an energy management system in households and enterprises [1], as well as to develop new segments of the energy market, in particular in the field of alternative energy [2-3], the energy service market [4-6], as well as to form a municipal environmental policy and environmental sustainability of the agriculture and transport sector [7-10] as an environment for the implementation of such a climate neutral product in the energy market as “green” energy. In accordance with this, it requires a deepening of the essence of the role, peculiarities of “green” energy market mechanism formation and the factors of positioning green energy as a climate neutral product in the energy market.

The main text.

To ensure environmental and energy security at all levels of economic development, it is necessary to introduce energy efficient technologies, the content of which is to reduce the costs level for the production, storage, supply and consumption of the corresponding type of energy, and, as a result, reduce the harmful impact on the environment. Another important aspect is to provide consumers with access to cheap and ecological sources of energy through the development of a green energy market and the formation of high-quality energy services.

Ukraine, which supported the implementation of the provisions of the European Green Deal, adopted the Concept of Ukraine’s green energy transition by 2050. According to the Concept, measures are envisaged aimed at:

- ensuring energy efficiency and increasing energy saving (industry, buildings, heat power engineering);
- use of renewable energy sources (solar energy, wind energy, bioenergy);
- decarbonization and greening of transport by switching to electric transport (urban, intercity, freight, private);
- waste management and implementation of a circular economy;
- digitalization and technological changes in energy supply and distribution systems (launch of Smart grids);
- support for research and development work and innovations for the development of green energy and ensuring energy, environmental safety of Ukraine.

According to the forecast data [11] in 2040, half of the world’s energy will be consumed in the form of electricity, while the increase in production and consumption will be carried out due to renewable energy sources (Table 1).

Table 1 – Forecast of energy consumption structure in the world by fuel type, percent

Type of energy	2017	2040	Deviation between 2040 and 2017
Renewable energy sources	4	15	+11
gas	23	26	+3
hydropower	7	7	0
atomic energy	4	4	0
oil	34	27	-7
coal	28	20	-8

Source: [12]

For example, the implementation of the Concept of green energy transition of Ukraine by 2050, according to the Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine, provides a transition to environmentally friendly transport by using 70% of renewable energy sources in electricity generation, the introduction of smart grids and a reduction to 0% of the share of coal-fired thermal power plants in the energy sector.

To enhance the energy efficiency of households and prevent climate change, the practice of switching to electric vehicles and the development of electric charging stations are being introduced. In the countries of the European Union, households and the service sector (offices, shops, hospitals, schools, etc.) are typical sources of electricity for transport users. For example, according to the results of a study [8], in the Netherlands, car refueling is carried out only in private battery stations. In addition, the following three models of behavior of electric vehicle drivers are identified, depending on access to charging stations and the form of management of ensuring the green energy supply: 1) electric cars are always charged at maximum power (until the batteries are full); 2) electric vehicles are always charged at maximum power until the battery level is at a certain minimum level; 3) electric vehicles are charged in the case of available additional opportunities for obtaining renewable energy. It has been found that in the absence of central control, electric vehicle are charged at maximum power when there is additional renewable energy available.

According to the report by the International Energy Agency [13], global energy demand declined by 3.8% in the first quarter of 2020, with most of the impact occurring in March, when Europe, North America and other countries applied restrictive measures. The global demand for coal was hit hardest, declining by almost 8% compared to the first quarter of 2019, oil demand declining by almost 5%, gas demand declining by about 2%. At the same time, there was a drop in demand for electricity by 20%, primarily for that which was produced from traditional energy sources (oil, gas, coal, nuclear energy). On the other hand, the positive dynamics of growth in demand for electricity from renewable sources, as well as directly to renewable energy sources (solar energy, wind energy, hydropower, geothermal energy), as well as bioenergy (biofuels and waste energy production) is being monitored. In particular, in the context of statistical data [14], in 2018, there was a trend towards an increase in electricity production from renewable energy sources, biofuels and waste.

Undoubtedly, this indicates a change in consumer behavior when choosing various types of energy (for example, the loyalty of transport users to “green” energy services [15], an increase in environmental and energy awareness of the population, the development of municipal ecology, the introduction of energy management at enterprises. In addition, there is an increasing need to use modern marketing tools to raise public awareness of the transition to renewable energy sources.

Figure 1 shows the segmentation of the energy market by factors, which allows you to highlight the directions of the energy market development based on the use and consumption of energy from natural non-renewable sources, the production and consumption of alternative energy (“green” energy), as well as energy services.

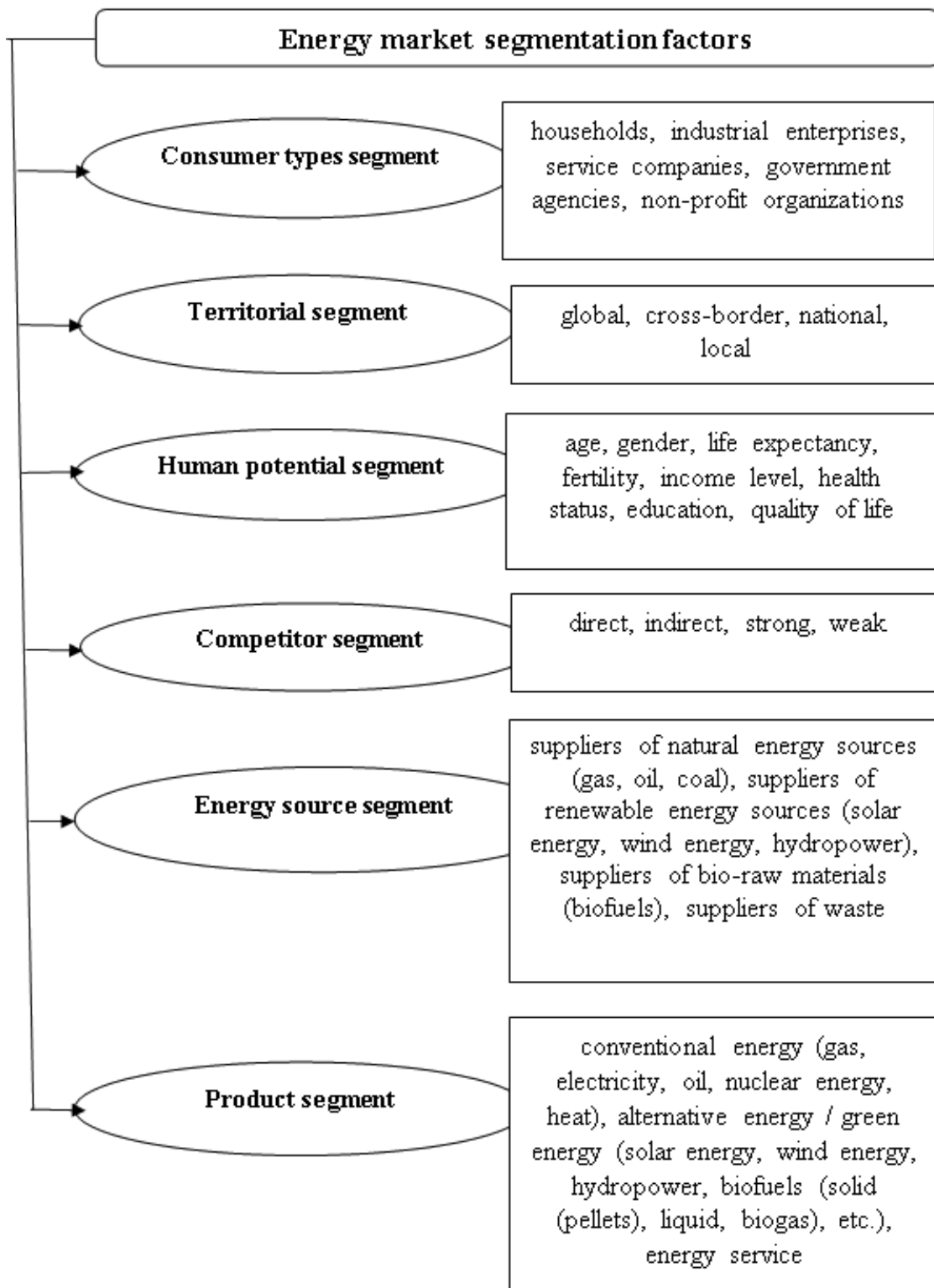

Figure 1 – Segmentation of the energy market by factors

Source: authoring

The bioenergy market (market for biofuels, bioenergy products) is a part of the energy market based on alternative energy sources and has the following structure: the market for generating capacities (biomass energy, biofuel), the market for heating and cooling systems based on biomass combustion, the market for transport fuels (biodiesel, bioethanol). In addition, the geography of solar energy consumption is being expanded. Solar energy belongs to renewable energy sources and is

characterized by a low cost of the production process, which leads to a quick payback of the installing cost of solar power plants (solar panels).

The energy services market is a system of organizational and economic relations regarding the production and consumption of energy services between suppliers and consumers. The subjects of the energy services market are customers (firms, government agencies, households) from the side of the demand for energy services, and energy service companies (ESCO) from the side of the supply of energy services, which are provided the following services: installation of equipment and its commissioning, services in the field of energy saving and energy efficiency; energy consulting; information and diagnostic services; engineering; personnel training; repair, modernization and reconstruction of power facilities; equipment maintenance) [16].

At the same time, this testifies the application of innovative approaches to energy services, as they are based on taking into account the diversification of renewable energy sources, the digitalization of business processes, the introduction of smart grids [17] aimed at strengthening the competitiveness of an energy service company on the market by positioning quality services that provided by the company.

Conclusions.

Climate change, limited natural energy sources have led to the transformation of the energy market mechanism in the direction of achieving sustainable development goals. The creation of a competitive environment in such a market is accompanied by the strengthening of the diversification policy of green energy obtaining sources. Taking this into account, this type of energy is considered to be an innovative product in the energy market, causing qualitative and quantitative positive changes in strengthening environmental and energy security.

In particular, the use of an integrated segment approach to defining the green energy positioning as an innovative product in the energy market made it possible to single out the components of the mechanism for the innovative development of this market. Taking this into account, a promising direction for further research is the development of a strategy for managing the product policy of green energy producers.

References:

1. Kettunen P., Mäkitalo N. (2019). Future smart energy software houses. *European Journal of Futures Research*. Vol. 7, Issue 1. URL: <https://eujournalfuturesresearch.springeropen.com/articles/10.1186/s40309-018-0153-9> [in English].
2. Halysh N., Borysiak O., Brych V., Korol V., Vakun O., Zaburanna L. (2021). Technical and Economic Analysis of Implementation of Standards for Solid Fuels. *Lecture Notes in Networks and Systems*, Vol. 194, pp. 931–942 [in English].
3. Borysiak O. (2021). Peculiarities of digital transformation in the promoting climate policy of alternative energy enterprises. *SWorldJournal*, Issue № 8, Part 4, p. 83-89 [in English]
4. Liakhovych G., Kupchak V., Borysiak O., Huhul O., Halysh N., Brych V., Sokol M. (2021). Innovative human capital management of energy enterprises and

the role of shaping the environmental behavior of consumers of green energy based on the work of smart grids. *Propósitos y Representaciones*, Vol. 9, SPE(3), e1293, doi: <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2021.v9nSPE3.1293> [in English].

5. Üрге-Vorsatz D., Köppel S., Liang Ch., Kiss K., Goopalan Nair G. (2007). An Assessment of on Energy Service Companies (ESCOs). Worldwide, *Central European University*, URL: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:532017/FULLTEXT01.pdf> [in English].

6. Borysiak O., Brych V., Brych B. (2020). Digital marketing components of providing information about energy service companies in the conditions of green energy development // *New trends in the economic systems management in the context of modern global challenges* : collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi // VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship. Sofia : VUZF Publishing House «St. Grigorii Bogoslov», Vol. 2. P. 231-240 [in English].

7. Dontu A. I., Gaiginschi L., Barsanescu P. D. (2019). Reducing the urban pollution by integrating weigh-in-motion sensors into intelligent transportation systems. State of the art and future trends. *ModTech 2019 : 7th International Conference on Modern Technologies in Industrial Engineering* (Romania; 19-22 June 2019), 591 (1), URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/591/1/012087> [in English].

8. Van Der Kam M., Peters A., Van Sark W., Alkemade F. (2019). Agent-based modelling of charging behaviour of electric vehicle drivers. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 22 (4), 7. doi: 10.18564/jasss.4133 [in English].

9. Brych V., Borysiak O., Yushchenko N., Bondarchuk M., Aliksieiev I., Halysh N. (2021). Factor Modeling of the Interaction of Agricultural Enterprises and Enterprises Producing Green Energy to Optimize the Biomass Supply Chain. *2021 11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, p. 424-427, doi: 10.1109/ACIT52158.2021.9548463 [in English].

10. Borysova T., Monastyrskyi G., Borysiak O., Protsyshyn Yu. (2021). Priorities of Marketing, Competitiveness, and Innovative Development of Transport Service Providers under Sustainable Urban Development. *Marketing and Management of Innovations*, Vol. 3, P. 78-89 [in English]

11. Infographic guide “Energy of Ukraine” (2021). URL: https://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/the-infographics-report-energy-of-ukraine-2020.pdf [in Ukrainian].

12. EU Market Outlook for Solar Power 2019-2023 (2019). URL: <https://www.solarpowereurope.org/eu-market-outlook-for-solar-power-2019-2023/> [in English].

13. Global Energy Review 2020 “The impacts of the Covid-19 crisis on global energy demand and CO₂emissions” (2020). International Energy Agency, <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2020> [in English].

14. Data and statistics, International Energy Agency (2020). URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics?country=WORLD&fuel=Renewables%20and%20waste&indicator=WasteGenBySource> [in English].

15. Brych V., Mykytyuk P., Halysh N., Borysiak O., Zhekalo G., Sokol M.

(2021). Management Model of Energy Enterprises Innovative Development Within Physiological Working Conditions. *Propósitos Y Representaciones*, 9, SPE(3): e1173, doi: <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2021.v9nSPE3> [in English]

16. Borysiak O. V., Brych B. V., Shpak Ya. O. (2019). Innovative approaches to energy service. *Modern scientific researches*. 2019. Issue 9. Part 2. P. 50-54. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/36286> [in Ukrainian].

17. Borysiak O., Brych V. (2021). Methodological Approach to Assessing the Management Model of Promoting Green Energy Services in the Context of Development Smart Energy Grids. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4(39): 302-309, doi: <https://doi.org/10.18371/v4i39.241319> [in English]

Анотація. Стаття присвячена визначенню факторів позиціонування “зеленої” енергетики як кліматично-нейтрального товару на енергетичному ринку на основі сегментації. Аналіз факторів формування сегменту “зеленої” енергетики на енергетичному ринку дозволив встановити глобальну тенденцію до зниження попиту на такі види енергії, як газ, нафта, вугілля, атомна енергетика. Але, враховуючи загальну тенденцію зниження попиту на електроенергію, виявлено позитивну динаміку споживання “зеленої” електроенергії, отриманої з альтернативних джерел енергії. Для оцінки рівня взаємодії сегменту “зеленої” енергії з іншими сегментами енергоринку було проведено сегментацію енергетичного ринку за факторами. Результатом такої сегментації стало визначення напрямів розвитку енергетичного ринку на основі використання та споживання енергії з природних невідновлюваних джерел, виробництва та споживання альтернативної енергії (“зеленої” енергії), а також надання енергетичних послуг.

Ключові слова: зміна клімату, відновлювані джерела енергії, сталий розвиток, альтернативна енергетика, енергетична та екологічна безпека, сегменти ринку.

Стаття відправлена: 24.05.2022 р.

© Borysiak O.V.

УДК 332.14:551.5:504.4

THE ROLE OF NATURAL RESERVES FUND OF UKRAINE AS A COMPONENT OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT
РОЛЬ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Serbov M./ Сербов М.Г.*Doctor of Economics, Associate Professor/ д.е.н., доцент*ORCID: , <https://orcid.org/0000-0002-0220-6745>**Kovtun I./ Ковтун І.В.***Undergraduate**Odessa State Environmental University, Odessa, Str. Lvivska, 15**Одеський державний екологічний університет, Одеса, Львівська, 15, 65016*

Анотація. Проведена оцінка ролі об'єктів природно-заповідного фонду України в збалансованому та безпечному функціонуванні регіону умовах сталого розвитку. Проведений аналіз та визначені основні орієнтири стратегічного розвитку природно-заповідного фонду країни з урахуванням актуалізації громадської активності, забезпечення продуктивного та збалансованого використання ресурсної бази територій. Розглянуті основні господарські та негосподарські функції, які виконують різноманітні ділянки природного фонду з урахуванням їх цільового призначення. Визначені основні концептуальні еколого-економічні підходи в організації рекреаційно-туристичної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду в умовах сталого розвитку.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, сталий розвиток, регіональні економіко-екологічні системи

Вступ.

Проблемі питання збереження природної різноманітності приділяється у світі дедалі більше уваги. Уявлення про природне, насамперед, біологічне розмаїття як унікальну властивість живої природи та її роль збереженні життя Землі стало невід'ємною частиною сучасних поглядів на взаємовідносини природи та суспільства. На саміті ООН у Ріо де Жанейро [1] поняття біорізноманіття було визначено як варіабельність живих організмів з усіх джерел, що включають, серед інших, наземні і водні екосистеми та екологічні комплекси, частиною яких вони, що включає в себе різноманітність у межах виду, різноманітність видів та різноманітність екосистем. Це визначення стало офіційним визначенням, оскільки увійшло до конвенції ООН з питань біорізноманіття, яка прийнята всіма країнами світу, за винятком Андорри, Брунею, Ватикану, Іраку, Сомалі та США [2]. Зазначається також, що збереження біорізноманіття найбільше ефективно на територіях мають статус особливо природних резерватів, що охороняються.

Збереження природного розмаїття має найвищий рівень пріоритетності, оскільки вимагає принципової зміни всієї світової системи управління ресурсами та ставлення суспільства до довкілля. В даний час традиційна модель економічного зростання розвитку розвинених країн багато в чому себе вичерпала, і не може бути запропонована для інших країн як зразок. Єдина можливість вирішення глобальних проблем сьогодення – це сталий розвиток системи, у межах якої знаходиться територія. Стійкий розвиток (sustainable

development) - концепція, згідно з якою світовий економічний розвиток має задовольняти потреби поколінь, що живуть, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. В економічному сенсі йдеться про те, що людство має жити на відсотки від природного капіталу, не зменшуючи його [3].

Верховна Рада України ратифікувала Рамкову Конвенцію ООН про охорону біологічного різноманіття 1992 р. ще 29 листопада 1994 року, також нині Україна є стороною більше 50 міжнародних угод, тією чи іншою мірою спрямованих на збереження та охорону ландшафтного та біологічного різноманіття. Географічне положення України, її фізико-географічні та кліматичні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу. На сьогодні близько 7 % площі країни включено до складу територій природно-заповідного фонду. В Україні також подовжується адаптація законодавства до законодавства Європейського Союзу і як частина цього розпочато формування Смарагдової мережі (Emerald Network). Охорона біологічного різноманіття є важливою частиною багатьох документів загальнодержавного рівня, у тому числі Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [4], Цілей сталого розвитку [5], Закону України про ПЗФ [6] та інших програмних документів.

Вибираючи варіанти переходу до сталого регіонального розвитку, різні проекти та напрями екологізації економіки, господарського комплексу необхідно вибрати критерії, вимірники вибору кращого варіанта проекту розвитку чи напрями природокористування.

Ціль та завдання дослідження.

Ціль дослідження – оцінка ролі об'єктів природно-заповідного фонду України як складової збалансованого та безпечного розвитку регіону в умовах сталого розвитку.

Для досягнення визначеної цілі були проведені:

1. Дослідження основних інноваційних засад управління територіями природно-заповідного фонду в контексті сталого розвитку.
2. Аналіз та визначення основних орієнтирів стратегічного розвитку природно-заповідного фонду України: актуалізація громадської активності, забезпечення продуктивного та збалансованого використання природних та економічних ресурсів територій.
3. Визначення концептуальних еколого-економічних підходів в організації рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду в умовах сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

За останні роки суттєво розширився спектр, та значно активізувалися різноманітні наукові дослідження у питаннях збалансованого розвитку прісноводних систем, пов'язані з вирішенням завдань оптимізації природокористування та оздоровлення навколишнього середовища. Значний внесок у дослідження визначеної у роботі проблеми зробили багато відомих вітчизняних та зарубіжних вчених [2,7-10].

Аналіз змісту опублікованих матеріалів, які присвячені оцінці ролі об'єктів природно-заповідного фонду як складової сталого регіонального розвитку, а також аспектів організації рекреаційно-туристичної діяльності, залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, майже відсутні теоретичні розробки та прикладні дослідження, у яких розглядаються питання про особливості організаційно-економічного забезпечення механізму функціонування об'єктів природно-заповідного фонду як територіальних утворень, спроможних задовольняти рекреаційно-туристичний попит населення на «місцевому – регіональному – державному» рівнях.

В [11] зазначається, що «на сучасному етапі розвитку суспільства все більшого значення у міжнародній, національній і регіональній політиці набуває концепція збалансованого (сталого) розвитку, спрямована на інтеграцію економічної, соціальної та екологічної складових розвитку». Поява цієї концепції пов'язана з необхідністю розв'язання екологічних проблем і врахування екологічних питань в процесах планування та прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку окремих населених пунктів, територій (регіонів), країн.

Одним із найважливіших факторів, що надають позитивний вплив на екологічно безпечний та збалансований розвиток регіональних економіко-екологічних систем, є ефективна природоохоронна діяльність. Причому природоохоронна діяльність у межах досліджуваних територій має розвиватися з урахуванням реалізації комплексних природоохоронних програм, які передбачають охорону від негативного впливу із боку виробничих і господарських об'єктів усіх природних сфер [12].

Як показують результати численних досліджень [7, 13-16], ефективність реалізації даних комплексних природоохоронних програм залежить не тільки від включення безпосередньо до технологічних процесів відповідних сучасних ресурсозберігаючих технологій, обладнання та рециркуляційних систем, розвитку фінансово-кредитної системи, створення сприятливого інвестиційного клімату та економічно обґрунтованої податкової політики, а також від розвитку на території природних комплексів, що забезпечують збереження природних ресурсів та біологічної різноманітності регіону.

Результати досліджень [17] показують, що важливими умовами удосконалення організаційно-управлінських механізмів заповідної справи в Україні є «оптимізація мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду, причому пріоритетний розвиток повинні мати групи об'єктів високої категорії заповідності, в першу чергу, багатофункціональних (національних природних парків, біосферних і природних заповідників).

За даними [18] «Шлях інноваційного розвитку еколого-економічної системи, базуючись на принципах адаптивності, динамічності, самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку, має визначатися загальними тенденціями економічного зростання та враховувати її адміністративно-територіальні особливості, природно-ресурсний та виробничо-економічний потенціал».

В свою чергу дослідження [12] показують, що «Екологічні проблеми України реальніше можна вирішувати за допомоги міжнародних партнерів,

спрямовує зусилля національних рушійних сил на гармонізацію життєдіяльності міжнародної допомоги, залучення іноземних інвестицій, зокрема виробництва, запровадження ресурсощадливих технологій, розвиток регіональної системи управління промисловими відходами та створення екологічних фондів».

Автори [19-21] вважають, що «незважаючи на те, що обсяги поточних витрат і капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища зростають, інвестиції не забезпечення охорони навколишнього середовища в Україні перебуває на низькому рівні, обсяги природоохоронних інвестицій є недостатніми. Необхідно мобілізувати інвестиції у природоохоронну діяльність з усіх можливих джерел, збільшити державні інвестиції, активізувати альтернативне інвестування, стимулювати притік іноземних інвестицій у природоохоронну діяльність. Доцільно переглянути структуру видатків, а саме: збільшити частку капітальних видатків у загальному обсязі, поступово скорочуючи поточні».

Методи дослідження.

Для вирішення поставлених у роботі завдань були використані методи аналізу та синтезу, порівняльного зіставлення, логічного узагальнення та аналогій, у поєднанні з монографічними та графоаналітичними дослідженнями.

Результати досліджень.

У [22-24] наголошується, що на безпечний та збалансований розвиток територій визначальний вплив надають 10 основних факторів, до яких входить і фактор «наявності та розвитку природно-заповідних заходів». У цьому плані особлива роль відводиться природним територіям, що особливо охороняються – територіям природно-заповідного фонду України.

За даними Державного кадастру природно-заповідного фонду України [25] на початку 2021 року нараховувалося 8633 території та об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 4,1 млн. га, що становило 6,8% площі країни, а також Чорноморський морський заказник «Філофорне поле Зернова» площею 402,5 тис.га. У складі природно-заповідного фонду країни 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, 53 національних природних парків, 85 регіональних ландшафтних парків, 3398 заказників, 3580 пам'яток природи, 802 заповідних урочища, 28 ботанічних садів, 13 зоологічних парків, 62 дендропарки та 588 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [25].

В табл. 1 наведена структура та площі об'єктів природно-заповідного фонду України за окремими категоріями станом на січень 2021 року .

Необхідно підкреслити, що у табл. 1 представлені дані станом на початок 2021 року. За останні роки (2000-2020 рр.) відзначено інтенсивне зростання природно-заповідного фонду України як за загальною кількістю об'єктів, так і площею заповідних територій. Загальна кількість об'єктів природно-заповідного фонду країни за цей період збільшилася більш ніж на 21%, а площа територій країни, що особливо охороняються, – практично на 42%. Ці висновки базуються на таких кількісних показниках:

- 2000 рік – загальна кількість об'єктів природно-заповідного фонду

становить 6808, площа, яку вони займають – 2398,7 тисячі га або 4,0 % території країни;

- 2005 рік – відповідно, 7169 об'єктів загальною площею 3140,6 тисяч га або 4,7 % території України;

- 2012 рік – показники природно-заповідного фонду становили, 7740 об'єктів, 4177,0 тисяч га або близько 6,0 % території України.

Таблиця 1 - Структура та площі об'єктів природно-заповідного фонду України за окремими категоріями станом на 2021 рік [25]

Категорія об'єкту природно-заповідного фонду	Кількість		Площа	
	об'єктів	% від загальної кількості	тис.га	% від загальної площі
1	2	3	4	5
Заповідники:	24	0,30	685,7	15,3
природні	19	0,20	206,6	4,60
біосферні	5	0,10	479,1	10,7
Національні природні парки	53	0,61	1387,1	30,9
Регіональні ландшафтні парки	85	1,0	828,8	18,5
Заказники:	3398	39,4	1434,4	32,0
загальнодержавного значення	328	3,78	486,1	11,0
місцевого значення	3070	35,6	948,3	21,0
Пам'ятки природи:	3580	41,4	35,61	0,80
загальнодержавного значення	136	1,55	6,31	0,15
місцевого значення	3444	39,9	29,3	0,65
Ботанічні сади:	28	0,31	2,14	0,05
загальнодержавного значення	18	0,20	1,91	0,04
місцевого значення	10	0,11	0,23	0,01
Зоологічні парки:	13	0,20	0,45	0,015
загальнодержавного значення	7	0,10	0,11	0,005
місцевого значення	6	0,10	0,34	0,01
Дендрологічні парки:	69	0,80	1,82	0,04
загальнодержавного значення	20	0,23	1,50	0,03
місцевого значення	49	0,57	0,32	0,01
Парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва	588	6,76	13,42	0,28
загальнодержавного значення	90	1,04	5,78	0,13
місцевого значення	498	5,77	7,64	0,16
Заповідні урочища	802	9,24	95,6	2,12
Всього	8633	100	4485,0	100
В тому числі:				
загальнодержавного значення	1533	17,8	3498,8	78,0
місцевого значення	7099	82,2	986,2	22,0
Фактична площа ПЗФ ООС			4105,5	47,6
Чорноморський заказник загальнодержавного значення	1		402,5	

Показник «заповідності» в Україні становить близько 7%, що на сьогодні значно менше, ніж у більшості розвинених країн світу і не відповідає оптимальному рівню розвитку природних територій, що охороняються, рекомендованих ООН – не менше 10% [6]. Необхідно також зазначити, що темпи розвитку природно-заповідного фонду в країні відстають від задекларованих у програмних документах 15% заповідності території України [5,6]. Це пов'язано, в першу чергу, із рядом проблем у законодавчій, економічній, соціальній, технічній та інших сферах, які взаємодіють між собою.

Розроблення та прийняття нових нормативно-законодавчих актів, приведення у відповідність законодавчої і інституційної бази та спрощення процедури створення об'єктів природно-заповідного фонду безумовно буде позитивним зрушенням на загальнодержавному рівні та сприятиме кількісному розширенню об'єктів та територій природно-заповідного фонду України.

Однак не врахування економічної, соціальної чи іншої складової може привести до часткової втрати вже існуючих об'єктів природно-заповідного фонду. Переслідуючи ціль досягнути 15% заповідності території України та створюючи об'єкти природно-заповідного фонду, при цьому неналежно забезпечуючи їх функціонування фінансово, матеріально та не контролюючи відповідним чином використання елементів природно-заповідного фонду, не інформуючи населення про його цінність функціонування, та не залучаючи кваліфікованих фахівців до заповідної сфери може призвести до нецільового використання територій природно-заповідного фонду. Тому існуючі проблеми у заповідній справі країни необхідно вирішувати комплексно

Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє приблизно 35% її біологічного розмаїття завдяки розташуванню її території на перехресті багатьох природних зон, шляхів міграції представників тваринного та рослинного світу. Біота України включає чимало рідкісних, реліктових та ендемічних видів. На жаль, зростаючий антропогенний тиск продовжує негативно впливати на стан популяцій рослин і тварин, все більша кількість видів потребує охорони та відновлення.

Наразі катастрофічна перехімізація сільського господарства для переважної більшості регіонів України призвела до накопичення у природних сферах шкідливих для здоров'я людей та тварин, а також рослин хімічних елементів та сполук (нітратів, нітритів, важких металів, пестицидів), які спричиняють розвиток ще одного негативного явища - втрати значної частини площ рекреаційних ресурсів. Проведені дослідження [26,27] показують, що, наприклад, на територіях півдня України та АР Крим до 30% всього курортно-рекреаційного фонду почали втрачати свої рекреаційні та оздоровчі функції.

Роль природно-заповідного фонду України у безпечному та збалансованому розвитку економіко-екологічних систем як окремих територій (регіонів), так і країни загалом багатовекторна. Залежно від статусу та виду цільового призначення, будь-яка ділянка природного фонду (земельного, водного тощо) виконує певний набір господарських та негосподарських функцій. Як правило, під господарськими розуміються функції, які безпосередньо пов'язані з виробничими відносинами та реалізації яких у ході

має прямий економічний ефект. Реалізація негосподарських функцій природних комплексів дає непрямий економічний ефект, оцінка якого безпосередньо в традиційних економічних показниках вкрай скрутна [23,28].

Об'єкти природно-заповідного фонду більшою чи меншою мірою є інтегральними ресурсами, що функціонують у кількох напрямках економічного розвитку. Можливість реалізації певних виробничо-господарських функцій залежить від типу території та її правового статусу. Ряд об'єктів природно-заповідного фонду України (наприклад, зоопарки, національні парки, ботанічні сади та ін.) одночасно виконують як господарські, так і негосподарські функції. Такі території, як природні заповідники, виконують переважно негосподарські функції.

До основних економічно значимих негосподарських функцій територій природно-заповідного фонду, які можуть відігравати істотну роль у збалансованому та сталому розвитку економіко-екологічних систем водних басейнів України, можна віднести [6,28]:

- природоохоронну (збереження генофонду);
- середозахисну (організацію моніторингу навколишнього середовища);
- науково-дослідну та інформаційну;
- культурно-просвітницьку та виховну;
- оздоровчу та рекреаційну.

У загальному вигляді економічним результатом реалізації природоохоронної функції можна вважати економію витрат на збереження одного умовного біологічного виду на території природно-заповідного фонду, що розглядається, порівняно з відповідною територією замикаючого району. Як замикаючий район слід розглядати територію, де природний комплекс вимагає найбільших витрат за збереження одного умовного виду [29].

Економічним результатом реалізації середозахисної функції є запобігання зниження диференціального доходу у ланках виробничих комплексів, що зазнають позитивного впливу природних територій, що охороняються. Зокрема, такий економічний ефект може бути досягнутий за рахунок інтенсивнішого розвитку туристично-рекреаційних комплексів, зниження зростання витрат у виробництві на суміжних територіях лісгосподарського освоєння або сільськогосподарських землях.

Економічним результатом реалізації науково-дослідної та інформаційної функції можна вважати отриманий економічний ефект від проведення фундаментальних та прикладних досліджень, а також від використання в галузях господарського комплексу регіону різних інформативних відомостей.

Необхідно також зазначити, що реалізація даної негосподарської функції об'єктів природно-заповідного фонду може стати потужним стимулом розвитку еколого-безпечного сільськогосподарського земле- та водокористування.

Найбільш неоднозначно стоїть питання економічної оцінки реалізації культурно-просвітницької та виховної функції. У цілому нині вважатимуться, що це економічна оцінка залежить від поліпшенні якісних і кількісних показників стану природних сфер внаслідок підвищення рівня екологічного світогляду населення, прищеплення дбайливого ставлення до елементів

оточуючої.

Рекреаційна діяльність на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду полягає в забезпеченні попиту населення в оздоровленні та відпочинку, туризмі, санаторно-курортному лікуванні, спортивному та любительському рибальстві та ін.

Економічний результат оздоровчої та рекреаційної функцій полягає у підвищенні ефективності трудової діяльності населення регіону, зниженні захворюваності, смертності, інших соціальних показників, що у результаті виявляється у підвищенні продуктивності праці та прирості валового внутрішнього продукту. Крім того, реалізація цієї функції пов'язана також і з отриманням прямих економічних вигод від оплати різних послуг у місцях відпочинку та оздоровлення.

Оцінюючи роль природно-заповідного фонду у безпечному та збалансованому розвитку регіональних економіко-екологічних систем України необхідно виділити його особливо значущу роль у розвитку так званого «зеленого» туризму, який у свою чергу може поділятися на екологічний та оздоровчий, сільський та агротуризм, але у більшості цих видів туризму безпосередньо пов'язані з відвідуванням природних територій, активними формами рекреації на природних ландшафтах без заподіяння шкоди довкіллю [24,30]. Необхідно підкреслити, що «зелений» (екологічний) туризм, в першу чергу, стимулює й задовольняє бажання спілкуватися із природою, а також відрізняється відносно слабким негативним впливом на природне середовище й тому його іноді називають «м'яким туризмом» [10]. Саме з цієї причини він може бути практично єдиним видом використання природних ресурсів у межах особливо охоронюваних природних територій.

До переліку основних напрямів ведення рекреаційно-туристичної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду слід віднести:

- створення відповідних умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів;
- забезпечення попиту рекреантів на комплекс загальнооздоровчих заходів, пов'язаних з культурно-пізнавальним відпочинком, екотуризмом, любительським та спортивним рибальством та ін.;
- встановлення обґрунтовано допустимих антропогенних навантажень на об'єкти природно-заповідного фонду окремих територій.

Сектор туристичних послуг у різних країнах світу грає своєрідну роль важеля, який має різноспрямований та різносторонній вплив на стан економічного розвитку територій та у багатьох випадках використовується як один із способів оздоровлення національної економіки. В багатьох країнах світу туризм грає провідну роль формуванні валового внутрішнього продукту, забезпечуючи не тільки значні надходження до бюджетів різних рівнів, але й створюючи додаткові робочі місця, забезпечуючи зайнятість населення, та активізацію зовнішньоекономічного балансу. Він безпосередньо впливає на такі галузі господарського комплексу, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське

господарство, виробництво товарів народного споживання. Значною мірою сприяє покращенню інвестиційного клімату, позитивного іміджу держави та підвищенню конкурентоспроможності національних туристичних продуктів. З цього погляду туризм можна як своєрідний каталізатор соціально-економічного розвитку регіону. За даними Всесвітньої туристичної організації, у туризмі на сьогодні задіяне близько 10% світового капіталу, з ним пов'язане кожне 16 робоче місце і до різних видів туристичних послуг належить практичних 11% споживчих витрат та до 5% податкових надходжень [30]. Вже сьогодні більш ніж у 40 країнах світу туризм став основним джерелом наповнення бюджету, а в 70 країнах – однією з трьох основних статей бюджету [11,13]. При цьому «зелений» туризм – галузь сучасного світового туризму, що найбільш інтенсивно розвивається.

Сьогодні за даними [31-34], туристична галузь в Україні посідає лише п'яте місце за своїм значенням у складових наповнення бюджету країни, і її питома вага в найближчі роки має значно зрости з урахуванням усіх об'єктивно існуючих передумов: вигідного геополітичного розташування в центрі Європи, сприятливого клімату, наявності значного рекреаційно-оздоровчого потенціалу, розвиненої мережі природно-заповідних територій із багатою флорою та фауною.

Висновки.

Дослідженнями встановлено, що темпи розвитку природно-заповідного фонду в країні суттєво відстають від задекларованих у програмних документах України. Це пов'язано із рядом проблем у законодавчій, економічній, технічній та інших сферах, які взаємодіють між собою.

Роль природно-заповідного фонду України у безпечному та збалансованому розвитку економіко-екологічних систем в умовах сталого розвитку як окремих територій (регіонів), так і країни загалом багатовекторна. Будь-яка ділянка природного фонду, залежно від його статусу, виконує певний набір господарських та негосподарських функцій. Враховуючи, що об'єкти природно-заповідного фонду більшою чи меншою мірою є інтегральними ресурсами, можливість реалізації певних виробничо-господарських функцій залежить від типу території та її правового статусу.

Особлива роль в безпечному та збалансованому розвитку об'єктів та територій природно-заповідного фонду України належить рекреаційно-туристичної діяльності, яка у подальшому може стати базою сталого розвитку природно-територіального комплексу регіону та одним з основних джерел наповнення регіональних бюджетів. Подальший розвиток об'єктів та територій природно-заповідного фонду України повинен сприяти соціально-економічному розвитку природно-територіальних комплексів регіонів через розвиток організованих та екологічно безпечних форм рекреації і туризму, екологічної освіти.

Література:

1. Конференція ООН з питань навколишнього середовища та розвитку (14 червня 1992р., Ріо-де-Жанейро, Бразилія). URL: <https://www.ecoleague.net/>

forumy-konferentsii-kruhli-stoly-seminary/ekolohichniy-kalendar/cherven/item/354-pryiniattia-deklaratsii-rio-de-zhaneiro

2. Хвесик М.А. Економіка природокористування: вектори розвитку: монографія/ – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 398 с.

3. Сокур М.І., Шмандій В.М., Бабець Є.К. та ін. Екологічна безпека та економіка : монографія/ – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2020. 240 с.

4. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Постанова ВР України № 2697-УІІ 28.02.2019р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

5. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». 30.09.2019р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

6. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Постанова ВР України № 2457-ХІІ 16.06.1992р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/ed20170903#Text>

7. Методологія і практика оцінювання території України для заповідання: монографія/ за ред. акад. НАН України Л.Г. Руденка. К.: Наукова Думка, 2020. 528 с.

8. Turner Monica G., Gardner Robert H. Landscape Ecology in Theory and Practice. 2nd ed. Springer, 2015. 482 p.

9. Директива Європейського Союзу 92/43. ЄЕС про збереження природних оселищ та видів природної фауни та флори (1992). Оселищна концепція біорізноманіття: базові документи ЄС. Львів: ЗУКЦ, 2012. С. 27-95

10. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія/ за ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

11. Європейський підхід до розвитку природно-заповідного фонду на прикладі Люблінського воєводства Польщі. URL: <https://dn.gov.ua/news/yevropejskyj-pidhid-do-rozvytku-pryrodno-zapovidnogo-fondu-na-prykladi-lyublinskogo-voyevodstva-polshhi>

12. Сербов М.Г. Формування соціо-еколого-економічної системи прісноводних ресурсів: регіональні особливості та завдання управління: монографія. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2021. 356 с.

13. Биркович В.І. Сільський зелений туризм - пріоритет розвитку туристичної галузі України. К.: Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2018. № 1(6). С. 138-143

14. Робота вищих органів влади у питаннях заповідної справи // Екологія. Право. Людина. Львів: 2015. № 25-26 (65-66). С. 7-29 URL: http://epl.org.ua/lyudyna/zhurnal_ekologiya_pravo_lyudyna/

15. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними/ Б.Г. Проць, І.Б. Іваненко, Т.С. Ямелинець, Е. Станчу Львів: Гриф Фонд, 2010. 92 с

16. Ковалев В.Г., Сербов Н.Г., Рекиш А.А. Производственно-хозяйственная и природоохранная деятельность в водных бассейнах Украины: монография. Одесса: «Полиграф», 2011. 108 с.

17. Чопко Х. Створення територій та об'єктів природно-заповідного

фонду, як шлях до збереження національного багатства України. Ecobusiness. Екологія підприємства. URL: <http://ecolog-ua.com/news/stvorennya-teritoriyta-objektiy-prirodo-zapovidnogo-fondu-yakshlyah-dozberezhennya>

18. Горошкова Л. А., Хлобистов Є. В., Трофимчук В. О. Взаємозв'язок економічного зростання та асиміляційного потенціалу довкілля у забезпеченні сталого розвитку національного господарства. Управління проектами та розвиток виробництва. 2019. №1(69). С. 24–37.

19. Сербов Н. Г. Влияние экономико-экологической ситуации на производственную и хозяйственную деятельность в водных бассейнах Украины. Одесса: издатель Букаев В.В., 2015. 302 с.

20. Environmental protection spending continues to increase. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210707-1>

21. Голтвенко О.В. Концептуальні основи інноваційного розвитку функціонування соціо-еколого-економічних систем. Менеджер. 2017. № 1 (74). С.104–113.

22. Басюк Д. І. Основи туризмології. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. 204 с.

23. Сербов Н. Г. Развитие зеленой экономики в водных бассейнах как объектах природопользования. Зеленая экономика, зеленые технологии, зеленые инвестиции: материалы международной научно-практической конференции/ ИПРЭЭО НАН Украины. Одесса, 2011. С. 236–238.

24. Serbov M. The introduction of «green technologies» as an methodological basis for sustainable and balanced development of economic-ecological systems of the region (on the example of water basins of Ukraine). European Applied Sciences. Section: Economics and management. 2014. № 7. P. 103–107.

25. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. URL: <https://mepr.gov.ua/news/33072.html>

26. Варталян Г. В. Сутність та складові механізму використання туристичного потенціалу поліфункціональних еколого-економічних територій: монографія. Одеса: ТЕС, 2015. 120 с.

27. Экология Крыма. Справочное пособие / под ред. Н. Багрова, В. Бокова. Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2013. 360 с.

28. Чугунова Т. Н., Руденко М. И. Эффективность использования территорий природно-заповедного фонда на примере Крымского природного заповедника. Культура народов Причерноморья. 2007. № 121. С. 125–129.

29. Методические рекомендации «Развитие национальных парков и охраняемых природных территорий в туристских целях». Программа ООН по окружающей среде. Мадрид, 1988. 42 с.

30. Вишневская Ю. В. К вопросу про административно-правовые меры по обеспечению туристической деятельности в сфере сельского зеленого туризма в Украине. Вестник Академии труда и социальных отношений Федерации профсоюзов Украины. 2011. № 1. С. 27–31.

31. Гаврилишин І. П. Туризм України: проблеми і перспективи. Київ: Дніпро, 2004. 205 с.

32. Маклашина Л. Р. Роль инноваций в развитии туризма. Креативная экономика. 2011. №12(60). С. 130–136.

33. Інформація щодо фінансово-економічних показників сфери туризму та курортів 2017-2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6998024a-0327-4dd6-95ba-50188f934610>

34. Шмагина В. В., Харичков С. К. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития: монография. Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. 70 с.

***Abstract.** The role of the objects of the nature reserve fund of Ukraine in the balanced and safe functioning of the region in the conditions of sustainable development has been assessed. The analysis is carried out and the basic landmarks of strategic development of the nature reserve fund of the country are defined taking into account actualization of public activity, maintenance of productive and balanced use of resource base of territories.*

In recent years, the range has significantly expanded, and various scientific studies on the sustainable development of freshwater systems related to solving the problems of optimizing the use of nature and improving the environment have significantly intensified. The analysis of the content of published materials, which are devoted to the assessment of the role of nature reserves as a component of sustainable regional development, as well as aspects of the organization of recreational and tourist activities, remain insufficiently studied.

The main economic and non-economic functions performed by various parts of the natural fund taking into account their purpose are considered. The main conceptual ecological and economic approaches in the organization of recreational and tourist activities in the territories and objects of the nature reserve fund in the conditions of sustainable development are determined.

The main economically significant non-economic functions of the territories of the nature reserve fund, which can play a significant role in the balanced and sustainable development of economic and ecological systems of water basins of Ukraine, are studied.

***Key words:** nature reserve fund, sustainable development, regional economic and ecological systems*

УДК 342.7

PRINCIPLES OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF BUSINESS ENTITIES**ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Oliynyk A.Yu. / Олійник А.Ю.,***PhD in Law, Professor,**Professor of the Department of Private and Public Law**кандидат юридичних наук, професор,**професор кафедри приватного та публічного права**Institute of Law and Modern Technologies**Kyiv National University of Technology and Design**Інституту права та сучасних технологій**Київський національний університет технологій та дизайну*

Анотація. В статті досліджено принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Проаналізовано наукові праці авторів і нормативно-правові акти щодо дослідження та регулювання названих принципів. Названий аналіз праць і нормативно-правових актів дає можливість сформулювати ознаки, визначення та види принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Ознаками названих принципів на нашу думку є: а) нормативно закріплені на міжнародному і національному рівні ідеї та основоположні засади; б) гарантії реалізації прав і обов'язків та юридичної відповідальності суб'єктів підприємництва; в) свобода здійснення підприємництва не заборонену законом.

Під принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності розуміють закріплені міжнародними і національними правовими актами норми-ідеї чи основоположні засади, що гарантують реалізацію прав, свобод і обов'язків та юридичну відповідальність суб'єктів підприємництва при здійсненні діяльності не забороненої законами.

Існують різні критерії поділу принципів правового статусу суб'єктів підприємництва на види. Залежно від їх змісту розрізняють такі види: 1) здійснення прав, свобод та обов'язків з урахуванням верховенства права; 2) свобода вибору підприємцем: а) видів підприємництва; б) програми діяльності; в) постачальників і споживачів продукції; г) матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів не обмежених законом; г) ціни на продукцію та послуги відповідно до закону; 3) вільний найм підприємцем працівників; 4) комерційний розрахунок та власний комерційний ризик; 5) вільне розпорядження прибутком в межах, передбачених законом; б) самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності; 7) використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Ключові слова: принципи, норми-ідеї, основоположні засади, суб'єкти підприємницької діяльності, конституційно-правовий статус, здійсненні діяльності не забороненої законами та ін.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями.

Правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності значною мірою залежить від спрямованості правового регулювання підприємництва, його гарантування з боку держави і суспільства, формування правового господарського порядку. Одним з елементів змісту конституційного правового

статусу суб'єктів підприємницької діяльності є його принципи. Саме принципи правового статусу мають важливе конституційно-теоретичне значення та практичний зв'язок з суб'єктами підприємництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Останні дослідження принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності висвітлено в публікаціях авторів: Л. Адашис, Н. Аніщук, Ю. Бисаги, В. Кобріна, А. Колодія, Ю. Кольчак, А. Олійника, І. Полховської, О. Скакун, Г. Смоліна, В. Щербина та ін. Не достатньо дослідженими залишаються окремі принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємництва.

Метою дослідження є принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Щоб досягти поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати праці авторів та нормативно-правові акти по проблемі; б) сформулювати ознаки та дати визначення принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності; в) запропонувати висновки і рекомендації по проблемі.

Викладення основного матеріалу.

Для дослідження принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності слід проаналізувати праці окремих авторів щодо поняття та ознак названого статусу, дослідити нормативно-правові акти та практику реалізації окремих принципів по проблемі. Так, Л. Адашис досліджує принципи як одним із важливих елементів конституційно-правового статусу особи в Україні і визначає їх як засади, на основі яких здійснюються права, свободи та обов'язки особи та визначається місце особи в державі та суспільстві. До названих принципів вона відносить: 1) належність людині основних прав і свобод від народження і їх невідчужуваність; 2) відповідність правового статусу особи в Україні вимогам і стандартам, які на сьогодні склалися в міжнародному співтоваристві; 3) поєднання індивідуальних інтересів особи з інтересами інших осіб, держави і суспільства; 4) загальність конституційних прав, свобод та обов'язків; 5) юридична рівність громадян України, їх рівноправність; 6) гарантованість конституційного статусу особи; 7) заборона незаконного обмеження конституційних прав і свобод громадян України; 8) принцип єдності прав і обов'язків; 9) гуманістична спрямованість основ правового статусу особи; 10) загальнодоступність основних прав і свобод людини і громадянина [1, с. 21].

Отже, Л. Адашис визначає принципи конституційного правового статусу особи, пропонує та аналізує їх види.

Н. Аніщук вважає, що на практиці існує ситуація фактичної нерівності правового статусу жінок і чоловіків, відсутність рівних можливостей для реалізації цих прав і свобод. Хоча Конституція України статтею 24 надає жінкам і чоловікам рівні права і свободи та рівні можливості для їх реалізації, що знайшло відображення в поточному законодавстві України, однак конституційно декларована рівність прав, свобод і рівних можливостей їх реалізації для жінок і чоловіків практично не досягнута [2]. Н. Аніщук, досліджуючи правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні,

робить висновок про те, що на початку XXI ст. гендерне насильство все ще зберігається в сучасному українському суспільстві, призводячи до порушення принципу рівноправ'я жінок та чоловіків, проголошеному у ст. 24 Конституції України. Хоча права людини, що закріплені у чинній Конституції, сконструйовані з позиції поваги до принципу рівності за ознакою статі, проте на практиці існує гендерна асиметрія. Н. Аніщук, робить висновок, що жінки та дівчата певною мірою зазнають різних форм гендерного насильства – фізичного, сексуального, соціально-економічного та психологічного як у публічному, так і в приватному житті, незалежно від ознак заможності, соціального статусу та культури [3].

Отже, на думку Н. Аніщук гендерна рівність між жінками і чоловіками, не зважаючи на конституційно закріпленій принцип рівності (ст. 24), фактично не досягнута.

В наукових працях спостерігаються певні ідеї щодо обмеження прав людини при наявності загального принципу про те, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64). Так, Ю. Бисага зазначає, що в сучасному світі мають місце такі тенденції розвитку прав людини: 1) розширення існуючого переліку прав; 2) можливість обмеження прав. Особливо цікавим як з теоретичної, так і з практичної точок зору є саме перший варіант, оскільки низка науковців запропонувала розширити перелік існуючих прав ще одним поколінням – соматичними правами. В той же час аналіз норм більшості конституцій розвинутих демократичних держав свідчить про те, що на сьогодні панує саме друга концепція – з метою забезпечення національної безпеки та громадського спокою допускається обмеження окремих прав людини [4, с. 26]. На нашу думку, це не відповідає принципу неможливості обмеження прав людини. Конституція України закріплює, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22). Пропонуємо, при реалізації принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності, дотримуватися названих вимог.

В. Кобрін досліджує конституційно-правовий статус Прем'єр-міністра України як встановлене нормами конституційного права правове становище вищої посадової особи вищого органу в системі органів виконавчої влади (Кабінету Міністрів України), яке полягає у визначенні його політичного та соціального призначення, відображається у його діяльності та характеризується власною правосуб'єктністю, функціями, повноваженнями, принципами діяльності, взаємовідносинами з іншими органами та посадовими особами публічної влади та конституційно-правовою відповідальністю [5, с. 135].

Отже, В. Кобрін в структуру конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України включає, серед інших елементів, принципи його діяльності.

А. Колодій та А. Олійник в структуру конституційного правового статусу особи включають такі складові елементи : а) статусні правові норми і правові відносини; б) суб'єктивні права, свободи та юридичні обов'язки і законні інтереси людини і громадянина; в) громадянство; г) конституційно-правові

принципи функціонування правового статусу особи; г) юридичні гарантії здійснення правового статусу особи; д) правосуб'єктність суб'єкта права; е) юридичну відповідальність суб'єкта. Конституційні принципи правового статусу особи вони визначають як основні, найбільш загальні, нормативно урегульовані ідеї, що характеризують положення людини і громадянина в сучасному суспільстві і демонструють їх сутність та соціальне призначення. До названих принципів відносять : 1) рівноправність громадян; 2) невичерпність і неможливість скасування прав і свобод; 3) вільний і всебічний розвиток особистості; 4) єдність прав і обов'язків; 5) неможливість позбавлення громадянства і права змінити громадянство; 6) неможливість вигнання громадян за межі України і видачі іншій державі; 7) найвищу соціальну цінність прав людини і громадянина; 8) користування іноземцями та особами без громадянства передбаченими законом правами і свободами; 9) додержання конституції і законів, виконання іноземними громадянами і особами без громадянства інших обов'язків, передбачених законом; 10) надання іноземцям права притулку; 11) невідчужуваність і непорушність основних прав і свобод людини та належність їх їй від народження; 12) закріплення в національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права [6, с. 136-138].

У сучасній теорії права, на думку Ю. Кольчак, існує значна кількість різних за змістом і смисловим значенням підходів до розуміння питання правового статусу. Саме це, за її переконанням, є свідченням неабиякої актуальності цієї проблеми та зумовлює різноманітність поглядів існування категорій: правове становище, правове положення, правовий статус тощо, що призводить до понятійної невизначеності та перешкоджає у формуванні єдиного комплексного визначення названої категорії. Вона вважає, що правовий статус особи визначається як юридично закріплене положення особи в державі й суспільстві. Структурними ж його елементами, на її думку є: а) правові норми та принципи, що закріплюють цей статус; б) правосуб'єктність; в) громадянство; г) основні права та обов'язки, законні інтереси; г) гарантії їх реалізації тощо [7, с. 52].

Отже, Ю. Кольчак переконана в актуальності названої проблеми із за її різноманітності визначень та структурних елементів.

А. Олійник вважає, що ознаками конституційного правового статусу суб'єктів підприємництва є: а) закріплення міжнародними договорами, нормами-принципами конституції та правовими нормами цивільного, господарського права, інших галузей права; б) наявність правосуб'єктності, принципів, повноважень, гарантій реалізації прав та обов'язків; в) особливості прав та обов'язків іноземців, осіб без громадянства, біженців та інших осіб як підприємців; г) юридична відповідальність. До принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності А. Олійник відносить ідеї: 1) свободи здійснювати підприємницьку діяльність, не заборонену законом; 2) юридичної рівності і недискримінації у підприємницькій діяльності; 3) верховенства закону; 4) захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності [8, с. 80-82].

Отже, А. Олійник характеризує ознаки та дає визначення конституційного

правового статусу суб'єктів підприємництва та пропонує принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. До названих ідей пропонуємо додати принцип верховенства права.

І. Полховська вважає, що Конституція України орієнтується на міжнародні стандарти та досвід демократичних держав щодо прав людини, закріпила не тільки широкий спектр прав і свобод, а й принципи конституційного правового статусу особи що спрямовані на їх реалізацію. До таких принципів вона відносить: а) рівність прав людини і громадянина, рівність перед законом; б) гуманістичну спрямованість конституційного правового статусу людини і громадянина; в) відповідність основ правового статусу особи міжнародно-правовим стандартам; г) невідчужуваність і непорушність прав і свобод; ґ) невичерпність і гарантованість прав і свобод; д) єдність прав і обов'язків. Названі конституційні принципи деталізуються у чинному законодавстві, що регулює конституційний правовий статус особи [9, с. 22].

О. Скакун, досліджуючи ознаки правового статусу особи підкреслює те, що одною з його ознак є відображення статусу у правових нормах та принципах права. На її думку, правовий статус особи ґрунтується на сучасному вченні про свободу в основі якого лежать ціннісні ідеї верховенства права [10, с. 60-61]. О. Скакун під принципами права розуміє загальноприйняті норми-ідеї найвищого авторитету, що слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин. Вона розрізняє загальнолюдські принципи і принципи національної системи права, серед яких виділяє загальноправові, міжгалузеві, галузеві, підгалузеві і інституційні принципи [10, с. 242-246].

Отже, О. Скакун переконана, що правовий статус суб'єктів права (правовідносин) характеризує правову свободу особи в основі якого лежать ціннісні ідеї верховенства права.

Г. Смолін підкреслює, що господарська діяльність (господарювання) здійснюється на загальних принципах, перелік яких установлено в ст. 6 ГК України, а саме: а) забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; б) свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; в) вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; г) обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; ґ) захист національного виробника; д) заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини. Г. Смолін зазначає, що встановлені принципи мають регулятивний вплив на всі інститути господарського законодавства й є орієнтиром і для правотворчості, і для правозастосування та праворозуміння [11, с. 14].

Отже, Г. Смолін підкреслює, що принципи суб'єктів господарської діяльності є орієнтиром для правотворчої і правореалізаційної господарської діяльності та праворозуміння.

В. Щербина та В. Резнікова розглядають принципи підприємницької діяльності, тобто основні засади, на яких базується підприємництво, законодавчо закріплені у статті 44 ГК України. До них належать: а) вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; б) самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; в) вільний найм підприємцем працівників; г) комерційний розрахунок та власний комерційний ризик; д) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; е) самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [12, с. 11].

Отже, В. Щербина та В. Резнікова розглядають законодавчо закріплені принципи підприємницької діяльності як ідеї правового статусу суб'єктів названої діяльності.

Принципи правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності закріплюються міжнародними, національними конституційними нормами та правовими нормами цивільного, господарського, інших галузей права і нормами поточних нормативно-правових актів. Серед міжнародних договорів в яких закріплюються норми-принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності, на нашу думку, можна назвати Міжнародний білль про права який включає в себе: а) Загальну декларацію прав людини; б) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; в) Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Загальна декларація прав людини (Декларація 1948 р.) є одним з перших в історії міжнародних відносин нормативним документом, де проголошено широке коло основних прав і свобод особи [13]. На регіональному Європейському рівні до міжнародних договорів, що закріплюють принципи правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності слід віднести «Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод» від 4 листопада 1950 року де закріплюється принцип неможливості бути присилуваним виконувати примусову чи обов'язкову працю [14]. Чинний міжнародний договір, який регулює цивільні відносини, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, є частиною національного цивільного законодавства України. Якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України (ст. 10 ЦК України). У ст. 44 ГК України закріплюються такі принципи підприємницької діяльності: а) вільний вибір підприємцем видів підприємництва; б) самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до

закону; в) вільний найм підприємцем працівників; г) комерційний розрахунок та власний комерційний ризик; ґ) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; д) самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [15]. Пропонуємо доповнити ст. 44 ГК України принципом підприємницької діяльності суб'єкта в межах верховенства права.

Дослідження праць вчених та нормативно-правових актів дає можливість сформулювати ознаки та види принципів конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Ознаками названих принципів на нашу думку є: а) нормативно закріплені на міжнародному і національному рівні ідеї та основоположні засади; б) гарантії реалізації прав і обов'язків та юридичної відповідальності суб'єктів підприємництва; в) свобода здійснення підприємництва не заборонену законом.

Висновок.

Принципи конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності – це закріплені міжнародними і національними правовими актами норми-ідеї чи основоположні засади, що гарантують реалізацію прав, свобод і обов'язків та юридичну відповідальність суб'єктів підприємництва при здійсненні діяльності не забороненої законами.

Існують різні критерії поділу принципів правового статусу суб'єктів підприємництва на види. Залежно від їх змісту пропонуємо такі види: 1) здійснення прав, свобод та обов'язків з урахуванням верховенства права; 2) свобода вибору підприємцем: а) видів підприємництва; б) програми діяльності; в) постачальників і споживачів продукції; г) матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів не обмежених законом; ґ) цін на продукцію та послуги відповідно до закону; 3) вільний найм підприємцем працівників; 4) комерційний розрахунок та власний комерційний ризик; 5) вільне розпорядження прибутком в межах, передбачених законом; 6) самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності; 7) використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню нормативно-правового регулювання принципів правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Адашис Л.І. Конституційно-правовий статус людини і громадянина. Дніпро: ДДУВС, 2016. 224 с.
2. Аніщук Н.В. Тенденції розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок в Україні. Автореф. дис. канд. юрид. наук: Спеціальність 12.00.13. – правові проблеми політичних інститутів та процесів. Одеса: Одеська національна юридична академія, 2001. 19 с.
3. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз. Автореф. дис. докт. юрид. наук.

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Одеса: Одеській національній юридичній академії, 2008. 35 с.

4. Бисага Ю.М. Права людини: основні напрямки сучасного розвитку. *Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні: матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції, присвяченої проголошенню Загальної декларації прав людини (м. Івано-Франківськ, 8 грудня 2009 р.)*. Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. С. 22-27.

5. Кобрін В.С. Поняття та зміст конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 131-136.

6. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 350 с.

7. Кольчак Ю.Ю. Актуальні питання щодо поняття та змісту конституційно-правового статусу людини і громадянина в умовах розбудови правової держави. *Наше право*. 2013. № 6. С. 52-57.

8. Олійник А.Ю. Поняття конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 79-82.

9. Полховська І.К. Поняття і принципи конституційно-правового статусу особи в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 19-23.

10. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : Підручник. 3-тє видання. К.: Алерта, 2012. 524 с.

11. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

12. Господарське право (Загальна частина) : підручник. За ред. В.С. Щербини, В.В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К. 2021. 448 с.

13. Олійник А.Ю. Міжнародне регулювання конституційної свободи на підприємницьку діяльність в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 182-187.

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. Останнє звернення 16.05.2022 р.

Abstract. *The article examines the principles of the constitutional legal status of business entities. The scientific works of the authors and normative-legal acts on the research and regulation of the mentioned principles are analyzed. The named analysis of works and normative-legal acts gives the chance to formulate signs, definitions and kinds of principles of the constitutional legal status of subjects of business activity. In our opinion, the signs of these principles are: a) normatively enshrined at the international and national level ideas and fundamental principles; b) guarantees of realization of rights and obligations and legal responsibility of business entities; c) the freedom to conduct business is not prohibited by law.*

The principles of the constitutional legal status of business entities are understood as norms and ideas enshrined in international and national legal acts, which guarantee the realization of the rights, freedoms and responsibilities and legal responsibility of business entities in carrying out activities not prohibited by law. There are different criteria for dividing the principles of the legal

status of business entities into types. Depending on their content, the following types are distinguished: 1) the exercise of rights, freedoms and responsibilities, taking into account the rule of law; 2) freedom of choice by the entrepreneur: a) types of entrepreneurship; b) activity programs; c) suppliers and consumers of products; d) logistical, financial and other types of resources not limited by law; r) prices for products and services in accordance with the law; 3) free employment of employees by the entrepreneur; 4) commercial calculation and own commercial risk; 5) free disposal of property within the limits provided by law; 6) independent implementation of foreign economic activity by the enterprise; 7) the use of the entrepreneur's share of foreign exchange earnings at its discretion.

Key words: *principles, norms-ideas, basic principles, subjects of entrepreneurial activity, constitutional and legal status, carrying out of activity not prohibited by laws, etc.*

УДК 342.3

**POLITICAL AND LEGAL FEATURES OF DEMOCRATIC TRANSIT IN
POST-COMMUNIST STATES****ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В
ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ****Shulika A.A. / Шуліка А. А.***d.polit.s., as.prof. / д.політ.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-7250-0026

Tymchenko M.M. / Тимченко М.М.*s.polit.s., as.prof. / к.політ.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-1404-4261

*Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Gagarina, 72, 49010**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,**Дніпро, Гагаріна, 72, 49010*

Анотація. Стаття присвячена політико-правовому аналізу особливостей демократичного транзиту в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи і також країнах пострадянського простору. Авторами було проведено порівняльний аналіз становлення конституційних систем цих країн в умовах транзитивності. Можна простежити, що дані процеси супроводжувалися дилемою пошуку компромісу між модернізацією існуючої правової системи і проблемою створення політичної єдності громадян. Аналізуючи практичний досвід конструювання конституційних систем в перехідних державах, ми можемо спостерігати дифузю старих і нових політичних інститутів, яка часто супроводжується поширенням правового нігілізму, правового і політичного популізму, що в кінцевому підсумку призводить до формування гібридних режимів, які поєднують в собі, як демократичні, так і авторитарні риси.

Ключові слова: демократичний транзит, транзитивність, правова система, конституційна система, націоналізм.

Вступ.

Основою для формування правової держави є перш за все демократична політична система. Країни посткомуністичного простору вже більше 30 років знаходяться на етапі формування демократичних держав. В кожній країні це формування має свої особливості, є приклади формування сталих демократій але і можна спостерігати посилення авторитарних тенденцій.

При цьому правові системи в більшості держав посткомуністичного простору характеризуються фрагментарністю, нестабільністю, також доволі часто правові норми не виконуються повністю через їх декларативний характер та відсутність чітких механізмів їх реалізації.

В багатьох випадках така характеристика правових систем пов'язана зі специфікою транзитивних політичних систем та особливостей формування державності і легітимності на посткомуністичному просторі.

В основі нашого дослідження лежать різноманітні теоретико-методологічні підходи: системний, структурно-функціональний, неінституціональний, компаративний (порівняльний).

Основна частина.

Політичний транзит є важливою проблемою для сучасних наукових досліджень і тому представляє безсумнівний інтерес для дослідників.

Особливої актуальності проблема транзиту набуває в контексті формування специфічних державних та правових систем на пострадянському політичному просторі.

Досить популярним став «хвильовий» аналіз демократичного транзиту С. Хантігтона, Р. Даля, Ф. Шміттєра, які в своїх дослідженнях намагались періодизувати історію розвитку людства з точки зору статистичного аналізу кількості демократичних політичних режимів порівняно з недемократичними.

Хвильовий підхід має певне методологічне значення для соціальних і гуманітарних наук. В першу чергу тому, що він «дозволяє порівнювати різні історичні етапи в розвитку політичного транзиту та виявити групи країн, транзитологічні процеси в яких мали схожі особливості» [1, с. 55].

Особливе значення з точки зору політичної транзитології має третя хвиля демократизації (за С. Хантінгтоном) – вона продемонструвала різноманітність демократичних переходів у різних країнах. Це було обумовлено різними початковими етапами демократичного транзиту від класичних персональних диктаторських політичних режимів (режим А. Салазара в Португалії, режим Ф. Франко в Іспанії) до ідеологічних тоталітарних режимів в СРСР, Югославії та ін., які не обмежувалися впливом на політичну систему, а й впливали на всі сторони життя суспільства.

Після розпаду СРСР, траєкторії політичного розвитку пострадянських держав істотно розрізнялися [10, р. 158]. Якщо Литва, Латвія, Естонія сформували визнані демократичні політичні системи, то в деяких державах сформувалися повноцінні авторитарні політичні режими (Туркменія, Узбекистан, Казахстан та ін.). У багатьох інших пострадянських країнах спостерігалися маятникові коливання між демократичним і недемократичним напрямками розвитку політико-правового режиму [9, р. 235]. При цьому часто досить складно проаналізувати дані коливання з точки зору класичних теорій політичного транзиту.

Наприклад, С. Хантінгтон аналізуючи взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку і існуванням демократичної політики, стверджував, що в «зоні транзиту» знаходяться насамперед країни з більш високим рівнем економічного розвитку і ВВП [6, с. 332-333]. Але якщо аналізувати демократизацію з точки зору цього твердження то стає незрозуміло, чому, наприклад, Молдова, Україна, Грузія, які займають не найвищі рядки рейтингу за рівнем ВВП, домоглися більшого прогресу в розвитку демократії, ніж держави, які завдяки експорту корисних копалин, показують більш високі показники ВВП (Російська Федерація, Азербайджан та ін.). Підходи з точки зору культурологічних особливостей розвитку, як правило, теж не в змозі пояснити різноманітність політико-правих режимів на пострадянському просторі, адже різні опитування демонструють велику схожість (особливо в 90-х – на початку 2000-х) в цінностях і установках серед пострадянських громадян [10, р. 158].

Особливе значення для формування нових демократичних політичних режимів та правової системи мав початковий етап формування держави. Якщо початковий етап демократичного транзиту в країнах початку третьої хвилі

демократизації (Португалія, Іспанія, Греція) характеризувався існуванням в цих країнах певного досвіду демократії та певної стабільності національно-державної системи, то багато країн пострадянського простору опинилися на етапі не просто переходу до демократії, а й на етапі формування нової форми державності. Без ідеологічної основи та жорсткого управління більшість держав-учасниць Варшавського договору не змогли почати процес демократизації в тих же національних кордонах, як і до демократичної трансформації. Країнами Варшавського договору, які зберегли свою державність стали Албанія, Болгарія, Угорщина, Польща та Румунія. НДР увійшла до складу ФРН, а замість СРСР, Югославії та Чехословаччини утворилися двадцять чотири нових держави.

В таких умовах для нових держав, які обрали шлях демократичного транзиту, ключовим питанням розвитку стала проблема формування національної державності.

В цьому випадку актуальною стає класифікація демократичних транзитів британського політолога Тараса Кузьо. Він вважає, що всі демократичні транзити можна розділити на три типи: подвійні, потрійні та квадро-транзити [11].

Введення такої класифікації пов'язане з тим, що на думку Т. Кузьо дослідження демократичних транзитів перемістилося з країн Латинської Америки та Південної Європи в країни посткомуністичної Європи. На початку третьої хвилі демократизації вчені спочатку припускали, що перехід буде характеризуватися «подвійним переходом», який передбачав демократизацію політичної сфери та становлення ринкової економіки [11].

При аналізі демократичних транзитів багатьма вченими було визнано, що більшість посткомуністичних держав успадкували від СРСР, на етапі розвалу держави, слабку легітимність влади та нестабільні інститути, тим самим додавши третій фактор до перехідного процесу – формування державності.

Підхід Т. Кузьо в межах «квадро-транзитів» розділяє питання становлення нації і державності тому що, обидва процеси взаємопов'язані, вони, тим не менш, повинні бути розділені на окремі компоненти: «демократизація та маркетизація розглядаються окремо, але вони також є тісно пов'язаними явищами» [11].

Такий підхід «потрійного та квадро-транзиту» в цілому є досить актуальним для аналізу посткомуністичних переходів, в першу чергу тому що включає питання становлення національної держави та громадянства. Це пов'язано з тим, що проблеми становлення державності і національності до недавнього часу ігнорувалися вченими, так як вони не були визначальними факторами більш ранніх перехідних періодів.

У контексті теми нашого дослідження дане питання особливо актуалізується у зв'язку з тим, що проблеми становлення державності, нації та їх легітимності фактично ставали переважаючими над проблемами становлення правових систем країн пострадянського простору.

Ця проблема проявилась одразу під час правової та конституційної кризи в багатьох державах, коли комуністична та репресивна правова система

співіснувала з новими демократичними політичними практиками. Виходячи з вищезазначеного, важливим є дослідження становлення конституційних систем у ряді перехідних суспільств пострадянського простору

Західні дослідники, політологи і правознавці в своїх дослідженнях наголошували, що демократичні транзити повинні завершуватись створенням конституційних основ нової держави [7, р. 46-68]. Проте політико-правові трансформації у Східній Європі та пострадянській Центральній Азії не підтверджували дане твердження. Більшість посткомуністичних держав відмовилися від процесу формування конституційних основ нового демократичного суспільства одразу після демократичних перетворень. Там, де відбувалися конституційні зміни, вони, як правило, відбувалися не через спеціальні конституційні процеси, а скоріше в межах звичайних політичних процесів і часто характеризувались фрагментарністю [13, р. 167].

Доволі часто це було пов'язано з конфліктом політичних еліт (на пострадянському просторі в основному між консервативними комуністичними елітами та реформаторськими національно-демократичними). Формування конституцій доволі часто затягувалось внаслідок політичного протистояння, а самому підписанню конституцій передували глибокі політичні кризи.

Наприклад, в Україні відбулась інституційна криза пов'язана з правовими проблемами формування демократичної держави. В 1993 р. відбулась правова криза у взаємовідносинах виконавчої та законодавчої гілок влади, яка погіршувалась тим, що судова гілка влади, яка повинна була виступати арбітром у правовому конфлікті між іншими гілками влади ще не могла ефективно функціонувати. Хоча саме Конституційний суд України зіграв доволі важливу роль в політичному житті України 90-х років, коли поновив в правах Комуністичну партію України та надав їй можливість участі у виборах. До цих подій, правовий конфлікт між політичними елітами проходив на фоні протестів в Україні пов'язаних з економічною кризою та формуванням легітимності української політичної влади [2, с. 79]. В якості мирного виходу з кризової ситуації було обрано проведення позачергових президентських та парламентських виборів. Таке рішення певною мірою зняло напругу в державі та в першу чергу було компромісом політичних еліт.

Як форма забезпечення демократичного процесу в «1995 р. між новообраними Верховною Радою та Президентом України було укладено Конституційний договір» [5, с. 242], де зазначалась необхідність підписання Конституції. Але саме підписання Конституції знову ж таки ускладнювалось конфліктом нових політичних сил, які увійшли до Верховної Ради та консервативно налаштованих (на практиці соціалістично орієнтованих) депутатів. Саме підписання Конституції України було дуже показовим, коли Президент України Л. Кучма «наче силою» утримував майже добу з 27 по 28 червня депутатів Верховної Ради, ці події отримали назву «Конституційна ніч» [3, с. 154]. Такі рішучі дії були пов'язані з тим, що Президент України не мав підтримки конституційної більшості в парламенті. Знову ж таки сам процес прийняття основного закону країни з самого початку був суто політичним, а не основою для формування правової системи країни.

Подальші зміни Конституції України були в першу чергу пов'язані з політичними коливаннями між президентсько-парламентською формою державного устрою та парламентсько-президентською [3, с. 155]. Конституційні зміни 2004, 2012 та 2014 рр. були пов'язані в першу чергу з політичним протистоянням політичних еліт та намаганням переформувати політичні взаємовідносини законодавчої та виконавчої влади. Останні зміни в Конституції (з 2015 по 2021 рр.) пов'язані з процесами децентралізації, закріплення євроінтеграційного напрямку розвитку політики та ін.

Нормативне твердження, стосовно того, що існує тісний зв'язок між конституційним процесом та ефективним переходом до демократії, оскаржується тим фактом, що деякі держави, які далеко просунулися в своїх демократичних реформах функціонували відповідно до конституцій сталінської епохи, хоча звичайно ж з великими поправками [13, р. 167]. Наприклад Конституція Польщі була прийнята лише у 1997 році, а до цього діяла Конституція 1952 року. Для більш ефективної демократизації країни був створений так званий «Круглий стіл»: суспільна угода між комуністичною владою та опозицією, яка передувала реформам в політичній та соціально-економічній системі Польщі [12, р. 281]. Але незважаючи на існування певного компромісу сама робота з підготовки Конституції Польщі довгий час ускладнювалась конфліктом політичних еліт. Конституція Албанії також за схожими причинами була прийнята тільки в 1998 році.

Конституція Угорщини взагалі була прийнята лише в 2011 році, а вступила в дію в 2012 році, до цього діяла Конституція 1949 року (зі змінами). При цьому вже в 2013 році були внесені зміни до Конституції, які достатньо сильно критикувались як всередині країни, так і в ЄС. Критика стосувалась обмеження прав Конституційного суду Угорщини, анулювання рішень Конституційного суду прийнятих до введення в дію Конституції 2011 року та ін. [8, р. 39].

Деякі країни намагались повернутись до демократичної практики дорадянського періоду, так Латвія у 1990 році повернулася до Конституції 1922 р., хоча звичайно ж це було більш політичне (в деякій мірі навіть популістське) рішення. Звичайно ж, з точки зору сучасної правової демократичної держави (особливо країни-члена ЄС) правові норми початку ХХ ст. не відповідають вимогам сучасності, тому Конституція Латвії неодноразово доповнювалась (останнього разу у 2018 р.). Грузія також приймала у 1992 р. Декларацію про відновлення Конституції 21 лютого 1921 р. [4, с. 204], хоча ця Декларація не вступила в силу, в основу Конституції 1995 р. також була покладена Конституція 1921 року (суттєві зміни в Конституцію були внесені в 2010 та в 2017 рр.).

Часто конституційні зміни обумовлені суто політичними цілями, що можна побачити в Казахстані, де в до діючої Конституції 1993 року вносились суттєві зміни в 1998, 2007, 2011, 2017, 2019 рр. В основному ці поправки були пов'язані зі зміною строків президентських повноважень та вікових обмежень для Президента країни (за попереднім варіантом Президент не повинен був бути старше 65 років). Зміни в конституційній системі Казахстану 2019 року були пов'язані зі змінами у політичній системі держави у зв'язку з

добровільною відставкою Н. Назарбаєва з посади Президента, яку він обіймав з 1991 року.

В в Азербайджані зміни у 2016 р. в Конституції 1995 р. закріпили право Президента країни Ільхама Алієва, який займає дану посаду з 2003 року (колишнім Президентом був його батько Гейдар Алієв з 1993 по 2003 рр.) збільшувати президентський строк до 7 років, а також надали Президенту право на розпуск Міллі Меджлісу (парламенту Азербайджану).

Ми можемо побачити, що Президент Білорусі О. Лукашенко як відповідь на протести у 2020 році неодноразово заявляв про можливість внесення змін до Конституції 1994 року. Це свідчить, що доволі часто змінами в конституційно-правовій системі авторитарні лідери мають намагання підмінити зміни в політичній системі в напрямку демократизації. Це доволі часто пов'язано з домінуванням радянської практики декларативності законів та невідповідності реалізації їх на практиці, особливо в сфері політики.

Доволі складний та конфліктний процес прийняття Конституцій в колишніх країнах СРСР та Варшавського блоку пояснюється наслідками тоталітаризму і виразною спадщиною соціалістичного права [13, р. 168]. У комуністичній конституційній культурі самі по собі конституції не представляли собою суттєвого обмеження для держави і не були значущими джерелами прав особистості. Основою правової системи була єдність ідеології та державної влади, які на найвищому рівні фактично не були обмежені в прийнятті політичних рішень будь-якими юридичними нормами. Хоча теоретично комуністична конституційна система ґрунтувалася на верховенстві парламенту, на практиці апарат комуністичних партій здійснював абсолютний контроль без будь-яких конституційних обмежень. Наприклад, в комуністичних конституціях доволі часто детально визначались індивідуальні права (звичайно ж не політичні, а соціальні та економічні), але вони часто були ілюзорними за своєю природою [13, р. 169]. Це домінування політики над правом сформувало, на жаль, достатньо стійку практику співвідношення правової та політичної систем.

Як ми бачимо доволі часто зміни в конституційній системі сучасних держав пострадянського простору пов'язані не з необхідністю оновлення (осучаснення) правової системи, а в першу чергу пов'язані з політичними вимогами. Це одна з тих проблем, яка не дає можливості формуванню правової держави. Зміни в Конституції обумовлені лише боротьбою політичних еліт і в значній мірі впливають на кризу легітимності Конституції, яка має бути основним правовим документом держави. Звичайно ж певний правовий нігілізм, який обов'язково формується в таких державах, підірвав основи всієї правової системи.

Саме правовий нігілізм у межі юридичних та політологічних джерел, вважається як деформований стан суспільства, або окремого індивіда, для якого є характерним ігнорування вимог закону та зневажливе ставлення до правових норм та традицій [9, р. 227]. В межах нашого дослідження, мова йде про поширення правового нігілізму на рівні не окремих індивідів, а політичної системи в цілому.

Висновки.

Досліджуючи особливості демократичного транзиту на посткомуністичному просторі, нами було обрано такі аспекти як специфіка конституційних систем та дифузія нових та старих інститутів.

Розглядаючи конституційні системи ряду країн пострадянського та посткомуністичного простору, ми можемо стверджувати, що процеси конституційних змін які відбуваються в даних країнах були викликані не вимогами осучаснення та удосконалення правової системи, а здебільшого політичною доцільністю, яка мала на меті модернізацію існуючого політичного режиму. Але поєднання «старих» та «нових» інститутів призвело до їх гібридизації.

Література:

1. Вонсович, С. Политический транзит: вариативность подходов. // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология – Вып. 1 – 2015 – с. 55-60.
2. Гев'юк, У. Позачергові парламентські вибори 1994 та 2007 рр. в Україні: порівняльний аналіз // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – 2010. – Вип. 14. – С. 78–82.
3. Луценко А. «Страсті» по Конституції // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія - 2010. – Вип. 15. – С. 153-158.
4. Мачуський В. В. Витоки та еволюція міжетнічних конфліктів у незалежній Грузії. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України – Вип. 1 – 2013 – с. 197-215.
5. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві : монографія. – Суми ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 339 с.
6. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – Москва: РОССПЭН, 2003. – 368 с.
7. Ackerman B. The Future of Liberal Revolution. - New Haven: Yale University Press, 2008. – 160 p. DOI: 10.12987/9780300158083
8. Ágh A. Decline of Democracy in the ECE and the Core-Periphery Divide: Rule of Law Conflicts of Poland and Hungary with the EU. // Journal of Comparative Politics. - Vol. 11.2 – 2018 – p. 30-48.
9. Collins K. The logic of clan politics: Evidence from the Central Asian trajectories. // World politics - Vol. 56.2 – 2004 – p. 224-261. DOI: 10.1353/wp.2004.0009
10. Gel'Man V. Out of the frying pan, into the fire? Post-Soviet regime changes in comparative perspective. // International Political Science Review - Vol. 29.2 - 2008 – p. 157-180. DOI: 10.1177/0192512107085610
11. Kuzio T. Transition in post-communist states: Triple or quadruple? // Politics - Vol. 21.3 – 2001 – p. 168-177. DOI: 10.1111/1467-9256.00148
12. Popławska, E. Constitution-making in Poland: some reflections on popular involvement. // Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu - Vol. 45.2 – 2008 – p. 279-286.

13. Teitel R. Post-Communist Constitutionalism: A Transitional Perspective. // Colum. Hum. Rts. L. Rev. - Vol. 26 – 1994 – p. 167–190.

Abstract. *The article is devoted to the political and legal analysis of the features of democratic transition in the post-communist countries of Central and Eastern Europe and also in the countries of the post-soviet space.*

The authors carried out a comparative analysis of the formation of the constitutional systems of these states in the conditions of transitivity. It can be traced that these processes were accompanied by the dilemma of finding a compromise between the modernization of the existing legal system and the problem of creating the political unity of citizens. Analyzing the practical experience of constructing constitutional systems in transitional states, we can observe the diffusion of old and new political institutions, which is often accompanied by the spread of legal nihilism, legal and political populism, which ultimately leads to the formation of hybrid regimes that combine, as democratic, and authoritarian traits.

Key words: *democratic transit, transitivity, legal system, constitutional system, legal nihilism, populism, nationalism.*

Статья отправлена: 18.05.2022 г.

© Шуліка А. А.

© Тимченко М. М.

УДК: 340.12:321.01

**RULE OF LAW AND RULE OF LAW AS BASIC PRINCIPLES OF THE
RULE OF LAW
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА І ВЕРХОВЕНСТВО ЗАКОНУ ЯК ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ**

Рущменна О. / Письменна О.П.

k.yu.s., dots. / к.ю.н., доцент.

ORCID: 0000-0002-7310-2281

*Vasyl Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця*

Анотація. У статті проаналізовано, принципи верховенство права та верховенство закону як основні принципи функціонування правової держави. та невід'ємні умови реалізації вимог демократії, свободи, справедливості, рівності всіх перед законом.

Ключові слова: принцип верховенство права, принцип верховенство закону, правова держава, демократичні цінності, демократія, свобода, справедливість.

Вступ.

На етапі демократичних перетворень в Україні відбувається переоцінка цінностей в бік природно-правових орієнтирів. А саме утвердження на конституційному рівні принципу верховенства права, який передбачає верховенство правового закону.

Верховенство права та верховенство закону – основні принципи функціонування правової держави. Ці положення перебувають у тісній взаємодії із внутрішніми характеристиками права і законодавства, їх властивостями, співвідношенням права з іншими регуляторами суспільних відносин. Водночас їх розглядають як невід'ємні умови реалізації вимог демократії, свободи, справедливості, рівності всіх перед законом тощо. Нині засади верховенство права та верховенство закону дедалі частіше закріплюють безпосередньо на конституційному рівні, що свідчить про їх важливе програмно-орієнтуюче, аксіологічне і нормативно-правове значення для правової системи країни, організації та діяльності всього державного механізму. Все частіше верховенство права як фундаментальний принцип фіксується у актах національного законодавства Засади верховенства права на сьогоднішній день, є основоположними для сучасних правових держав у всьому світі. Наприклад для країн Заходу верховенство права традиційно є однією з найбільших демократичних цінностей.

Основний текст.

Принципу верховенства права в системі національного законодавства України відведене одне з провідних місць, адже цей принцип зафіксовано в самому тексті найвищого законодавчого акту нашої держави – Конституції України, стаття 8 Конституції України декларує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Незважаючи на здобуття верховенством права сьогодні характеру глобального ідеалу і найвищої демократичної цінності, його поняття до цього часу залишається спірним. Відсутня єдність у його розумінні як в Україні, так і

серед західних правників. Вагомий внесок у розвиток сучасного розуміння змісту та значення таких юридичних категорій як «верховенство права» та «верховенство закону» зробили такі українські вчені як: Ж. Дзейко, Є. Євграфова, В. Журавський, О. Зайчук, Ю. Зап'як, А. Колодій, М. Козюбра, А. Колодій, Г. Мурашин, М. Цвік, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, М. Погребняк, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, С. Шевчук та ін. та ін. Власне, ідеї цих видатних науковців стали теоретичною основою магістерської роботи.

Для такої юридичної категорії як правова держава, принципи верховенства права та верховенства закону є визначальними, адже вони є базовою основою для інших принципів, що властиві для правової держави. Позитивним моментом, є те, що на сьогоднішній день дані принципи дедалі більше отримують законодавче закріплення. Це є доказом того, наскільки важливе місце вони займають у правовій моделі країни та функціонуванні державних механізмів. Доказом є законодавче закріплення принципу верховенства права на конституційному рівні в Україні, а саме в статті 8 Конституції України [1].

Це пояснюється тим, що право - це певна міра свободи кожного суб'єкта суспільних відносин, комплекс певних норм поведінки чи навіть більше - справедливості. Тому логічно, що таке право повинно переважати над усіма іншими нормам, адже воно надане людині самою природою і є невід'ємною складовою її життя.

Таке бачення права робить неможливим ототожнення права із законом, як наслідок це дає підстави розмежовувати принципи верховенства права і верховенства закону. Однак до принципу верховенства права часто відносять принцип верховенства закону як його складовий елемент. Та потрібно розуміти, що тут мова йде виключно про правовий закон, тобто такий закон, який в жодному разі не суперечить природним правам людини та задовольняє сучасні потреби у регулюванні суспільних відносин.

Доцільно прослідкувати за історією виникнення традиції застосування принципів верховенства права та верховенства закону. Перша поява терміну «верховенство права» припадає на 1656 р. Саме у цьому році його визначення сформулював англійський вчений Дж. Гаррінгтон. Він розумів верховенство права як «правління законів, а не людей». Інший вчений з туманного Альбіону, К. Маклвейн, стверджував, що «верховенство права» це «обмеження держави, повна протилежність свавілля правління». Однак, одним з найбільш визначних вчених, які досліджували дане питання, був А. Дайсі. Саме він сформулював так званий «ідеал державної діяльності». Він передбачав діяльність держави такою, яка б була повністю спрямована на захист та забезпечення природних прав людини. Важливо відмітити, що ця ідея була дуже позитивно сприйнята у країнах Європи, і швидко взята «на озброєння».

Однак, незважаючи на те, що принцип верховенства права здобув характер глобального ідеалу, його поняття, на думку західних правознавців, досі залишається спірним [2].

Спробою внести ясність у визначення принципу верховенства права став Звіт щодо верховенства права, прийнятий Венеціанською Комісією 25–26 березня 2011 р. на 86-му пленарному засіданні, на основі зауважень її членів. Звіт збудований, в основному, на аналізі підходів до розуміння принципу верховенства права в міжнародно-правових документах, конституціях та національному законодавстві певних країн, а також у науковій літературі. Доповідь Венеціанської Комісії «Про верховенство права» використовується в Україні для поглиблення осмислення змісту поняття верховенства права. Зокрема, використовується для роз'яснення деяких статей, їх тлумачення, формування правових позицій, розвитку наукової діяльності. Так, правові позиції Венеціанської Комісії стосовно верховенства права відображені у практиці Конституційного Суду України. [3].

Немає єдиного розуміння змісту та значення принципу верховенства права і в сучасній українській літературі. Це зумовлено, в першу чергу, тим, що система права нашої країни перебуває в процесі реформування, з метою доведення її правової системи до рівня чинних міжнародно визнаних стандартів права та втілення в національній системі права кращих здобутків розвинутих правових, демократичних країн. Зрозуміло, що такі правові процеси не можуть відбуватися без перешкод. Це пояснюється тим, що деякі правові категорії є, передусім, здобутками правової системи англо-американського права, через що закріплення принципу верховенства права на конституційному рівні в Україні, природно, викликає багато спірних питань, пов'язаних із трактуванням самого змісту даного терміну, і, як результат, з практичним застосуванням даного принципу.

Однак не тільки на теоретичному рівні застосування принципів верховенства права і верховенства закону викликає суперечки. На сьогоднішній день багато хто з юристів-практиків вважають ці принципи не «живими», а певними елементами теоретичної доктрини, або навіть складовими утопічного суспільства. Інколи необхідність запровадження в Україні принципу верховенства права піддається сумніву через нерозвинутість і несталість у ній демократії [4].

Однак, не заглиблюючись в аналіз різноманітних тверджень щодо трактування суті цих принципів, можемо наголосити тільки на тому, що багатоаспектність цих понять не дає змоги дати якесь єдине, універсальне визначення, але це ні в якому разі не зменшує їхньої ваги в системі права правової держави, адже, наприклад, принцип верховенства права, є певним зовнішнім юридичним виразом індикатора, який дозволяє розрізнити добро і зло [5, с. 210-211].

Висновок.

Отже, дати єдине розуміння цих принципів неможливо через те, що ці юридичні категорії увібрали у себе досвід розвитку суспільних відносин протягом усієї історії людства, і продовжують вбирати, тому вони є поняттями динамічними, які постійно перебувають у певному русі, спрямованому на постійне покращення і вдосконалення.

Список використаних джерел.

1. Коментар до Конституції України. Друге видання. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – 412 с.
2. Waldron J. (2002) Is the Rule of Law an Essentially Contested Concept (in Florida), *Law S Philosophi*. 21 pp. 137.
3. Доклад о верховенстве права: утвержден Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии (Венеция, 25–26 марта 2011 года) URL:[http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDLAD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDLAD(2011)003rev-rus).
4. Лобойко Л. М. Верховенство права у сфері кримінального судочинства. Матер. міжнар. наук. практ. конф. «Проблеми забезпечення прав людини в країні в світлі Загальної декларації прав людини», присвяченої 60-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини ООН URL:<http://www.minjust.gov.ua/udhra/conf-materials-07.html>
5. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду та Конституційного Суду України. *Українське право*. 2006. № 1. С. 210–211.

Abstract. *The article analyzes the principles of the rule of law and the rule of law as the basic principles of the rule of law. and integral conditions for the implementation of the requirements of democracy, freedom, justice, equality before the law.*

Key words: *rule of law principle, rule of law principle, rule of law, democratic values, democracy, freedom, justice.*

УДК 341.322

**DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE
РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ****Kuzmenko V. M. / Кузьменко В. М.****Pimenova A. Yu. / Піменова А. Ю.***Odessa National Maritime University,**Odessa, Mechnikova 34, 65029**Одеський національний морський університет,**Одеса, вул. Мечникова 34, 65029*

***Анотація.** В роботі розглянуто історію виникнення окремих інститутів міжнародної кримінальної відповідальності, досліджено періоди становлення міжнародного співробітництва в сфері правової допомоги у кримінальних справах в міжнародному праві з найдавніших часів до сьогодення, визначено тенденції міжнародної співпраці в сфері кримінального судочинства на національному, двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях.*

***Ключові слова:** міжнародне право, міжнародне кримінальне право, міжнародний кримінальний суд, міжнародний кримінальний процес, міжнародна кримінальна відповідальність, воєнні злочини, кримінальний процесуальний кодекс*

Вступ.

Забезпечення міжнародного миру і безпеки, підтримання міжнародного миру, невідвратною відповідальності осіб, які вчинили найсерйозніші злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, є основою сучасного світового правопорядку, цілей створення і діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Основний текст.

Після закінчення другої світової війни для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти миру і злочини проти людяності були створені два міжнародні військові трибунали: в Нюрнберзі й Токію. Подальшим розвитком інституту міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб стало заснування Радою Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН [1] двох міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc: для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року (МТЮ), та для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав у період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 (МТР), а також створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду (МКС) [2].

Згодом були засновані й інші змішані (гібридні) кримінальні трибунали і спеціалізовані суди, здатні здійснювати кримінальне судочинство у справах щодо найсерйозніших злочинів, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства: Змішані (гібридні) суди на території Косово (1999); Колегії з виключної юрисдикції щодо серйозних злочинів в Східному Тиморі (2000);

Спеціальний Суд по Сьєрра-Леоне (2002); Відділ з військових злочинів Суду Боснії і Герцеговини (2005); Надзвичайні палати в Судах Камбоджі для переслідування за злочини, вчинені в період Демократичної Кампучії (2006) тощо.

Поряд з постійно діючим Міжнародним кримінальним судом вищевказані судові органи виступають в якості складових елементів системи міжнародного кримінального правосуддя, що знаходиться у процесі формування, причому інституційні моделі створення, формування, правового регулювання й діяльності цих судових органів різні.

Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю здійснюється в двох основних формах: у рамках міжнародних органів та організацій (міжурядових і неурядових) і на основі міжнародних угод. До основних джерел (форм), що становить правову основу співробітництва держав в даній сфері, відносяться: а) багатосторонні міжнародні угоди типу Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), Конвенції про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю (2000 р.), інші конвенції про боротьбу з окремими видами злочинів (наркотики, тероризм, торгівля зброєю тощо); б) регіональні міжнародні угоди типу Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом (1977 р.); в) договори про взаємну правову допомогу у кримінальних справах та екстрадиції типу угод, підписаних європейськими державами [3; 4]; г) двосторонні угоди типу Договорів про взаємну правову допомогу у кримінальних справах; д) угоди - установчі документи міжнародних органів та організацій, що займаються питаннями боротьби зі злочинністю: Статут Міжнародної організації кримінальної політики (1956 р.); Римський Статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) та ін.; е) міжвідомчі угоди типу Договорів МВС з відповідними відомствами інших держав про співробітництво; є) національне законодавство, насамперед кримінальні та кримінально-процесуальні кодекси й інші кримінальні закони [5, с. 214].

Співпраця держав у даній сфері визначається цілою низкою обставин, основною з яких є історичний рівень розвитку міжнародного співробітництва у галузі права в цілому.

Історія вітчизняного та міжнародного права й окремих їх галузей охоплює багатовіковий період і містить великий фактичний матеріал. Об'єднання зусиль держав у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах ми спостерігаємо з моменту виникнення у них спільних інтересів (перш за все, при укладанні міжнародних договорів в політико-економічній сфері).

Хоча існує багато точок зору на історію виникнення інститутів міжнародного права в сфері боротьби зі злочинністю, ми дотримуємося тієї позиції, що першим правовим інститутом міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства став інститут екстрадиції (перше відоме документальне свідчення правового регулювання видачі, стало хрестоматійним, датується близько 1280 р. до нашої ери, коли фараон Єгипту Рамзес II підписав мирний договір з хетами після відбиття їх спроби вторгнутися в Єгипет. У ньому прямо вказувалося: «Якщо хто-небудь втече з Єгипту і піде в країну хетів, то цар хетів не буде його затримувати, а поверне в країну Рамзеса») [6, с.

117], зародження якого відбулося в древніх східних цивілізаціях таких, як єгипетська, китайська, халдейська й асирійсько-вавилонська. Але цей інститут не був інститутом міжнародного права або кримінального процесу в сучасному його розумінні, так як був в той час лише першою спробою закріплення і дотримання національних інтересів в міждержавних відносинах.

В епоху рабовласництва яскраво проявилася роль видачі як засобу припинення втечі рабів - основної продуктивної сили. Подальший розвиток міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю отримує в період створення державних об'єднань, спілок (союз удільних князівств Давньої Русі, Русь - Візантія, Річ Посполита та ін.). Основні джерела права Київської Русі містили норми, що регулювали деякі питання міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства. Причому, вже в X столітті в Стародавній Русі уклалися договори, що встановлювали процесуальні правила видачі руських іншими державами. Так, згідно з Угодою київського князя Олега з Візантією 911 року руські, які вчинили злочини у Візантії, повинні бути видані для покарання батьківщині, а греки - надсилатися до Візантії (Договори князів Ігоря (944 р.) і Святослава (971 р.) з Візантією, які передбачали видачу, згадуються і в Повісті временних літ). При цьому вчені відзначають наступні особливості цього договору: екстрадиція була пов'язана з імунітетом від місцевої юрисдикції, а також той факт, що під видачу потрапляли особи, які вчинили в основному загально-кримінальні, а не політичні злочини [7, с. 86].

У період середньовіччя між державами було укладено чимало угод про видачу, однак, більшою мірою, йшлося про екстрадицію політичних злочинців (Наприклад, Договір 1174 року між королем Англії Генріхом II і королем Шотландії Вільямом, Договір 1661 року між Англією і Данією, «договірний запис» Росії зі Швецією про видачу перебіжчиків 1649 р. та ін.). При цьому, як правило, втікачів із союзницьких держав видавали їх урядам, а з недружніх - не видавали. Мусульманські країни не видавали осіб, які сповідують іслам, християнським державам.

До перших спроб правового регулювання безпосередньо бойових (військових) дій під час збройних конфліктів історики відносять діяльність китайського полководця Сунь Цзи (VI століття до н.е.). Визначення ж злочину проти порядку (правил) ведення збройної боротьби було наведено в Кодексі Ману (близько 200 року до н.е.). В подальшому «закони війни» отримали розвиток в Стародавній Греції, римському та європейському праві (першим міжнародним судовим процесом *ad hoc*, можливо, слід вважати суд над Петером фон Гагенбахом, який був засуджений трибуналом у складі 28 суддів союзницької коаліції до смертної кари в Австрії у 1474 році за звірства, допущені під час війни). Таким чином, європейське середньовіччя внесло свій вклад в підготовку ґрунту для створення міжнародного права. Мабуть, головне полягало в тому, що воно продемонструвало згубність беззаконня як для внутрішньодержавних, так і для міжнародних відносин [8, с. 79].

До другого періоду розвитку міжнародного співробітництва в сфері правової допомоги у кримінальних справах належить проміжок часу з кінця XVIII століття (1869р.) до початку XIX століття (1833 р.), що характеризується

укладенням міжнародних (двосторонніх і багатосторонніх) угод, що передбачають переслідування осіб, які вчинили військові і загальнокримінальні злочини, а також формуванням принципу невидачі політичних злочинців.

Більш повна кодифікація законів і звичаїв війни була здійснена другою Гаазької конференцією світу в 1907 р. Хоча в той період міжнародне право надавало широкі можливості для застосування сили, а війна вважалася законним засобом політики. Значною мірою воно було правом війни [7, с.106].

Період між закінченням Першої і Другої світових воєн, що хронологічно тривав з 1919 р. до 1945 р., став часом, коли розвиток правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері кримінального права та процесу тривав в руслі раніше намічених тенденцій, але з урахуванням коректив, внесених першою спробою створення організованого співтовариства держав - Ліги Націй та її діяльності. Після I Світової війни в термін «злочинці війни» (war criminals) вкладалися два значення: в ширшому сенсі під злочинцями війни розумілися як винуватці військової агресії, так і особи, відповідальні за порушення законів і звичаїв війни, в більш вузькому сенсі - тільки порушники законів і звичаїв війни [8, с. 100].

Міжнародне кримінальне судочинство у справах про воєнні злочини могло почати свою історію в 1919 році, коли відповідно до розділу III частини IV Версальського мирного договору від 28 червня 1919 року, між Німеччиною і 27 союзними й асоційованими державами, його сторони брали на себе зобов'язання: організувати спеціальний трибунал для публічного розгляду кримінальної справи за обвинуваченням німецького імператора Вільгельма II; переслідувати в кримінальному порядку і видавати передбачуваних воєнних злочинців; деякі інші зобов'язання (причому, аналогічні вимоги містилися в ряді інших міжнародних договорів (Сен-Жерменський мирний договір від 10.09.1919 р. між Австрійською Республікою та 17 союзними державами, Тріанонський мирний договір від 04.06.1920 р. між Угорщиною і 17 союзними і асоційованими державами та ін.)).

При цьому, за Версальським договором (ст. 227-229) встановлювалося три види юрисдикції у справах про злочини, пов'язані з війною: Міжнародний кримінальний суд, військові суди тієї чи іншої держави, змішані суди (в той час як Лондонська угода 1945 року містило тільки два види юрисдикції: Міжнародний військовий трибунал і національні або окупаційні суди) [7, с. 94].

Під час Другої світової війни міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю, в цілому, дещо призупинилося. Проте, необхідно відзначити, що в процесі створення антигітлерівської коаліції не тільки були закладені «моральні та юридичні підстави боротьби з фашизмом, а й зароджувалися певні передумови для повоєнного міжнародного співробітництва» [5, с.243].

У червні 1945 р. конференція Об'єднаних Націй в Сан-Франциско прийняла Статут ООН, який поклав початок сучасному міжнародному праву. В середині того ж року відбулася Потсдамська (Берлінська) конференція керівників трьох держав, яка вирішила складний комплекс питань, що стосуються відповідальності Німеччини за агресію.

Особливе значення для формування права міжнародної відповідальності, в тому числі - індивідуальної кримінальної, мало прийняття в 1945 р. Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду над головними німецькими воєнними злочинцями, а в подальшому і Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду над японськими воєнними злочинцями. Статути визначили три види злочинів, що тягнуть за собою індивідуальну відповідальність вищих посадових осіб держави: злочини проти миру, воєнні злочини і злочини проти людяності. У 1946 році Генеральна Асамблея ООН підтвердила принципи, втілені в статутах і вироках трибуналів, як загально визнані принципи міжнародного права.

З 1945 року до початку 1990 років тривав черговий етап формування інститутів кримінального переслідування за воєнні злочини. Слід зазначити, що в цей період інститут екстрадиції злочинців зайняв важливе місце в системі засобів боротьби держав з агресією, міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру. Основну роль у розвитку принципу індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини, стали відігравати неурядові міжнародні організації, серед яких центральне місце зайняла створена в 1945 р. Організація Об'єднаних Націй.

Період з 1945 по 1993 рр. характеризується створенням і діяльністю Нюрнберзького і Токійського міжнародних військових трибуналів, формуванням основ судустрою та судочинних основ діяльності органів міжнародної кримінальної юстиції, віднесенням воєнних злочинів до юрисдикції міжнародних трибуналів тощо (Лондонська угода (1945), Статут Нюрнберзького МВТ (1945) та його Регламент, Спеціальна прокламація, що засновує МВТ для Далекого Сходу і його Статут (1946); при цьому, основну роль у розвитку принципу індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини, стала відігравати створена в 1945 р. Організація Об'єднаних Націй (Підтвердження принципів міжнародного права, визнаних статутом Нюрнберзького трибуналу (Резолюція 95 (1) від 11 грудня 1946 р.); проекти кодексу злочинів проти миру і безпеки людства (1954, 1991, 1996) тощо).

З 1993 року по теперішній час відбувається формування системи міжнародного кримінального правосуддя: створення міжнародних кримінальних трибуналів (МТЮ, МТР), постійно діючого Міжнародного кримінального суду (МКС), а також змішаних (гібридних) кримінальних трибуналів та спеціалізованих судів *ad hoc*. Теперішній період відрізняється тенденціями розширення і поглиблення правового регулювання міжнародної співпраці в сфері кримінального судочинства на національному, двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях.

Прийняття Статуту Міжнародного кримінального суду в значній мірі вирішило «проблему судустрою і судочинства» міжнародної кримінальної юстиції. В Преамбулі Римського статуту вказується, що «Міжнародний кримінальний суд, заснований на підставі цього Статуту, доповнює національні органи кримінальної юстиції» [2]. Отже, завдання, що стоять перед міжнародним кримінальним судочинством, повинні за своєю суттю

відповідати, або, принаймні, не суперечити завданням, які покладені на національне кримінальне судочинство, а також, певною мірою, доповнювати їх специфічними завданнями, що покладені на органи міжнародної кримінальної юстиції.

20 січня 2000 року Україна підписала Римський статут МКС, але не ратифікувала. І хоча Україна не є державою-учасницею Статуту, це не завадило їй звернутися до МКС, адже сам Римський статут передбачає таку можливість для країн, які його підписали. Наша держава лише визнала його юрисдикцію щодо злочинів, які відбуваються в Україні з 20 листопада 2013 року і до сьогодні. Водночас Росія відкликала свій підпис під Римським статутом. Однак це не перешкоджає переслідуванню російських громадян за злочини, вчинені на території України.

20 травня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [9], який запроваджує механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом. Цим законом Кримінальний процесуальний кодекс України [10] доповнюється новим розділом, який встановлює процедуру та принципи взаємодії з МКС.

Зазначеним законом визначено:

- ✓ обсяг і порядок співробітництва з Міжнародним кримінальним судом;
- ✓ центральні органи України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом (Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України);
- ✓ порядок передання кримінального провадження Міжнародному кримінальному суду;
- ✓ порядок виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій;
- ✓ положення про конфіденційність та захист відомостей, що стосуються національної безпеки України, під час співробітництва з Міжнародним кримінальним судом;
- ✓ порядок вжиття заходів для забезпечення збереження доказів на території України на прохання Міжнародного кримінального суду;
- ✓ порядок виконання Міжнародним кримінальним судом дій (функцій) на території України;
- ✓ що особу, яка тримається під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території України, може бути тимчасово передано на прохання Міжнародного кримінального суду для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час розгляду справи Міжнародним кримінальним судом та порядок такої передачі;
- ✓ порядок затримання осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу;
- ✓ порядок надсилання запитів (прохань) до Міжнародного кримінального суду;
- ✓ порядок виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду.

Висновки.

Цей закон є дуже важливим кроком на шляху співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. Україна впевнено наближається до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та активно допомагає МКС документувати злочини РФ у цій жорстокій війсьній агресії.

Формування всеосяжної системи міжнародної безпеки передбачає подальше вдосконалення і розвиток співпраці держав у боротьбі з найсерйознішими злочинами, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства. В умовах розвитку інтеграційних процесів в різних сферах міжнародних відносин об'єднання зусиль світової спільноти в цій області може вважатися одним із пріоритетних напрямків міжнародної взаємодії.

Література:

1. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда от 26 июня 1945 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
2. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Європейська Конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
4. Європейська Конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008#Text
5. Войціховський, А. В. Міжнародне право: підручник / А. В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 544 с. – ISBN 978-966-610-108-5.
6. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум для студентів напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право» / О. А. Гавриленко, Л. В. Новікова, Т. Л. Сироїд, – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 676 с.
7. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В. А. Гринчак, І. В. Земан, І. І. Когутич, О. К. Марін. – Харків: Право, 2019. – 440 с.
8. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / [Зелінська Н. А., Андрейченко С. С., Дрьоміна-Волок Н. В., Коваль Д. О.; за ред. проф. Зелінської Н. А.]. – Одеса: Фенікс, 2017. – 582 с.
9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-УІ // Голос України від 19.05.2012 р. № 90-91. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Abstract. *The history of separate institutes of international criminal responsibility is considered in the work, the periods of formation of international cooperation in the field of legal aid in criminal matters in international law from ancient times to the present are investigated.*

Key words: *international law, international criminal law, international criminal court, international criminal proceedings, international criminal responsibility, war crimes, criminal procedure code*

Стаття відправлена: 25.05.2022 р.
© Кузьменко В.М., Піменова А.Ю.

УДК 340.0

MORAL AND LEGAL BASIS OF ACTIVITIES OF AUTHORITIES
МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДИ

Oleinykov S. N. / Олейников С. М.

c.j.s., doc. / к.ю.н., доц.

ORCID: 0000-0002-5940-1728

Yaroslav Mudryi National Law University,

Kharkov, Pushkinskaya, 77, 61024

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого,

Харків, вул. Пушкінська, 77, 61024

Анотація. За умов демократичного транзиту суспільства неприпустимо ігнорування очевидності етико-правових підстав публічної влади і морально-правових принципів її організації, функціонування та етично обґрунтованих правових обмежень. Очевидним є причинно-наслідковий зв'язок між зниженням моральних вимог, відсутністю їх юридичного закріплення, ігноруванням важливості «етичної» складової, моральної аномією, професійною деформацією в девіаціях пасивності і інерції, бюрократизму, корупції, зловживань та дисфункцій інститутів публічної влади. Етичний компонент – ключовий у політико-правових інститутах, публічному управлінні, держслужбі та потребує втілення етичних стандартів як умови суспільної довіри до влади, її легітимності.

Ключові слова: публічна влада, юридична етика, державна служба, корупція, зловживання повноваженнями, етичні кодекси, етизація влади.

Вступ.

Увага до раціонально-правової організації і забезпечення функціонування публічно-правових інститутів зумовлено визнанням природно-правових підстав їх існування і морально-правових обмежень публічної влади, закономірним поверненням до її етико-правового аспекту на тлі втрати позитивних уявлень та падіння рівня довіри до неї. Соціум піддає морально-правовій кваліфікації дії суб'єкта публічної політики – державного службовця.

Основний текст.

Інтереси державної цілісності, національної безпеки, соціальної стабільності та благополуччя вимагають: а) теоретичного осмислення морально-правових підстав, кордонів і обмежень діяльності суб'єктів влади, природно-правової та моральної природи її легітимності, б) організації державної і муніципальної служби, як публічно-правового інституту, на морально-ціннісних та правових засадах; в) оцінки деформацій правової свідомості (антикультури) владних суб'єктів громадянським суспільством та механізмом державно-правового реагування (морально-правової відповідальності).

Правова політика держави (в тому числі, правотворча) не може ігнорувати очевидність етико-правових підстав публічної влади [1, с. 21-23] і морально-правові принципи організації, функціонування та механізму її правових обмежень [2, с. 60-67]. Їх нормативне закріплення організовує структуру, забезпечує дієвість механізму державної влади, конкретність, стійкість і передбачуваність в сфері управління.

Є закономірним очевидний причинно-наслідковий зв'язок між зниженням моральних вимог, відсутністю їх юридичного закріплення, ігноруванням

важливості «етичної» складової, моральної аномією, професійною деформацією в девіаціях пасивності і інерції, бюрократизму, *корупції*, зловживання повноваженнями та тенденції до *дисфункцій інститутів публічної влади*.

Так, *правовий нігілізм* як прояв специфіки ментальних та моральних відхилень, етичних анти-тез в професійній діяльності суб'єктів влади віддзеркалюють відповідну якість та структуру їх правосвідомості, рівень загальної та професійної управлінсько-правової культури, якості їх фахової освіти та здатності ментально осмислювати правову картину світу та суспільства, включати їх до свого світосприйняття. А все це має генетично обумовлювати духовно-культурні, етичні основи права, оскільки воно генетично визначає етико-правову сутність, зміст, призначення та функціонування владних суб'єктів, їх професійний відбір з суспільства як носіїв і виразників справедливих критеріїв оцінювання правомірності та справедливості людської поведінки, її когнітивних форм в соціумі.

Деформована правосвідомість як відхилення від ідейно-ціннісної, етико-правової основи державної служби, є нерозвиненою, не сформованою, фрагментарною і суперечливою. Нігілізм – закономірний наслідок дисбалансу приватних і публічних інтересів, ціннісних установок, норм і традицій в правовій та моральній сферах. Ризики організованого етико-правовими імперативами адміністративного середовища полягають в потенційній здатності нігілізму до самовідтворення і мімікрії, пристосування до позитивно мінливої парадигми управління (наприклад, закріплення «сервісних» напрямів державності).

У морально-правових, етичних *девіаціях* суб'єктів публічної влади виокремлюють «традиційні» деструктивні явища, серед яких – їх поверхово-бюрократичне ставлення до правової форми виконання публічних функцій, незнищувальну *корупцію* та зловживання правомочностями у публічно-правовій та приватноправовій сферах відносин. Це є і наслідком, і причиною: *ціннісне-правового вакууму* в індивідуальній та груповій професійної свідомості та культурі; *нехтування* «азами» ділової етики в стосунках в середині професійних груп та у відносинах з громадянами, інститутами суспільства, громадами, електоратом; байдужого ставлення до конституційного інституту громадської думки, її носіїв та виразників; втрати базових моральних чинників соціальної організації; незворотного падіння авторитету влади та її *делегітимації*; втрати впевненості в потенційні можливості влади та іміджевих втрат.

Двоїстість аморальне-протиправної суті *корупції* проявлена в її формах: в сфері публічно-правового регулювання дії суб'єктів кваліфікуються як правопорушення, або використання їх публічного статусу формально не суперечить правовим приписам (лобізм, протекціонізм).

Неправомірна діяльність суб'єктів влади спонукають до їх правової кваліфікації на підставі оцінки етичної природи конфлікту інтересів у сфері реалізації повноважень держслужбовцями, а їх юридична відповідальність є правовою раціоналізацією відповідальності морально-правової, наприклад, на підставі кодексів професійної етики. Конфлікт інтересів в спеціально-

юридичному сенсі має морально-правові корені і виявляється як протиріччя між етичними імперативами і юридичними нормами, приватними і публічними інтересами, ціннісними орієнтаціями суб'єкта влади. Спосіб вирішення конфлікту з участю владного суб'єкта орієнтований на моральний вибір, який визначається домінантою цінностей в свідомості службовця, зрілістю його особистісних і моральних якостей, волею, дотриманням присяги. Запити професійної етики до суб'єкта влади в ідеалі розставляють в його свідомості шкалу морально-правових пріоритетів і принципово виключають мотиви випадкового, ситуаційного впливу на моральну сторону функціонування.

Тому владний суб'єкт – службовець, що виконує публічні функції від імені держави чи територіальної громади має морально-змістовний юридичний обов'язок заявляти про наявність чи відсутність у нього конфлікту інтересів, в якому він має приватний інтерес для нього або інших осіб зі спільними діловими чи політичними інтересами. Остання обставина впливає чи може вплинути на неупереджене та об'єктивне виконання службових функцій. В часі ці конфлікти мають бути розв'язаними ще до вступу до владної посади в системі державної служби, що виступає як обов'язкова умова для скоєння церемоніалу своєрідної юридичної і моральної форми *ініціації* публічної особи, наприклад, через складання присяги [3, с. 192-199; 4, с. 44-50]. Морально обґрунтованими є прямі заборони щодо сприяння в отриманні ним якихось пільг з метою одержання благ, послуг, інших переваг шляхом використання повноважень; неправомірного втручання у діяльність інших органів з метою перешкоджання виконанню ними повноважень як форма зловживання правом; надавання незаконних переваг особам під час підготовки і прийняття правових актів (на етапі правотворчості чи правозастосування), під час здійснення контрольної функції.

Поширена за межами сфери державної служби **практика прийняття корпоративних етичних кодексів** (кодексів професійної етики) свідчить про тенденцію та загальну потребу розширення легалізації моральних вимог, переведення їх в область формалізованих правил поведінки.

Нормативно-правова форма такої легалізації – прийняття *етичних кодексів* держслужбовців на основі модельного закону, що утвердив би морально-правові імперативи, в тому числі моральних «табу». Інститути гілок влади мають керуватися кодексами професійної етики, що відбивають специфіку їх організації і діяльності (уряду, національної поліції, НАБУ та інших).

Позитивне значення етичних кодексів полягає, насамперед у тому, що вони привертають увагу інститутів суспільства до морального статусу інститутів влади і транслують їм уявлення про ціннісний зміст етичної концепції, не замінюючи її [5, с. 315]. Такі засоби підвищують шанс пригальмувати падіння рівня довіри до влади в тривалому періоді її глибокої кризи, підвищити рівень легітимності, як показника взаємодії її правових і моральних засад.

Етичний кодекс – моральний «навігатор» в умовах демократичного транзиту держави та суспільства, створення оновленого формату та змісту їхньої правової системи, інституалізації публічної влади та її «етизації».

Формою морально-правової девіації у публічно-правовій сфері є

зловживання суб'єктів влади їх владними повноваженнями майже в усіх галузях права – конституційному, муніципальному, податковому, процесуальному праві.

Наприклад, зловживання конституційними правами, може мати вигляд умисних діянь суб'єктів виборчого процесу щодо реалізації своїх суб'єктивних прав в протиріччі з їх призначенням, якщо вони спрямовані на заподіяння шкоди іншим суб'єктам виборчого процесу та здійснюються через створення необґрунтованих переваг одному з кандидатів. Зловживання свободою слова має місце, коли суб'єкт реалізує правомочності щодо вибору виду та міри своєї мовної поведінки на шкоду іншим особам. Дифамація – формально законне, але – винне діяння особи, яке прямо чи опосередковано шкодить особистим благам – гідності, честі, доброму імені, недоторканності приватного життя з метою їх применшення, обумовлено неконституційними інтересами і цілями дифаматора і здійснюється різними способами недобросовісного користування свободами слова та інформації. Зловживання правами депутата в рамках інституту депутатського імунітету та інші.

З цього погляду зловживання суб'єктивним правом є активною дією суб'єкта без законного інтересу з метою, що суперечить сенсу суб'єктивного права і, насамперед, *етико-правовому імперативу* – добросовісності його здійснення. Юридична категорія зловживання повноваженнями генетично походить від дихотомії *етичних* категорій «добро – зло», їх етимологічної відмінності, а тому має *етичний початок*. Суть і призначення статутного повноваження суб'єкта влади не мають нічого спільного з наміром його використання всупереч принципам права, що ґрунтуються на етичних вимогах. Саме такий правовий режим застосування повноважень санкціонований та забезпечений законом. Використання ж його у якомусь *іншому* сенсі не вписується у алгоритм верховенства права.

Діяльність суб'єктів публічної влади – це, по суті, специфічне-правова діяльність, яка спрямована на досягнення усіма суб'єктами правових цілей, що виражають їх публічні та приватні інтереси у право-недавальної, правотворчій, установчій та правоохоронній сферах, а її головна мета – досягнення соціально-значущого *справедливого* правового результату, де справедливість як категорія етики має визначати правовий зміст усіх форм діяльності. Її здійснення є прерогативою державних органів, проте не можна не враховувати впливу на неї інститутів громадянського суспільства – об'єднань громадян, ЗМІ, громадської думки.

При цьому не можна ігнорувати й вплив фактору «етичного ренесансу», «етизації» функціонування владних суб'єктів, що збільшив увагу до етико-правових імперативів, ментальних архетипів влади – традицій, звичаїв та релігійних смислів норм та цінностей у процесі створення інститутів влади, їх функціонування та соціальної легітимації інститутами суспільства. Вони значно впливають на ефективність юридичної діяльності, підтримують систему соціальних умов та підтримки інститутів влади, її *авторитету, іміджу, брендів влади* в сучасних умовах взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства [6], що розвиваються за межами предмета правового регулювання.

«Етизація» державної служби, публічного управління – обґрунтований і перспективний напрямок дослідження менш вивчених властивостей юридичної діяльності суб'єктів публічної влади.

Висновки.

Етичний компонент – один з центральних у реформуванні політико-правових інститутів суспільства, системи публічного управління, створенні нової моделі держслужби. Регулювання службової поведінки суб'єктів влади (чиновників) на морально-ціннісному рівні та принциповий державний та громадський контроль за дотриманням ними високих етичних стандартів – необхідні умови реального підвищення якості державного управління, соціальної ефективності влади в цілому і, в результаті, підвищення по відношенню до ній рівня суспільної довіри, легітимності. Значне збільшення уваги проблематики етики громадських суб'єктів – провідний вектор розвитку правової державності європейського зразка.

Література:

1. Олейников С. Н. (2021). К атрибутам правовой природы публичной власти. *Электронный инновационный вестник*. 1(18). 21-23.
2. Олейников С. (2021). Правові обмежувальні імперативи для влади: види та склад. *Грааль науки*, (5), 60-67.
3. Андреев В. О. (2018). Відповідальність за порушення присяги державного службовця. *Ефективність державного управління*. Львів. 1 (54). 192–199.
4. Радченко О. І. (2015). Конституційно-правова характеристика інституту присяги народного депутата України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 3. (44–50).
5. Канке В.А. (2003). Этика ответственности: Теория морали будущего. Москва: Логос. 350.
6. Baranov P. P., Mamuychev A. Yu., Danilyan O. G., Oleynikov S. N., Perevalova L. V. (2018). State power in modern society: the problems of understanding and investigation, *Amazonia investiga*, Vol. 7 Num. 16, pp. 373 – 379, Colombia.
7. Олейников С. М. (2020). Правова природа публічної (державної) влади. *«Science and Global Studies»*: Abstracts of scientific papers of V International Scientific Conference (Prague, Czech Republic, December 30, 2020). (53-56)

References

1. Oleynikov S. N. (2021). K atributam pravovoi pryrody publychnoi vlasty [To the attributes of the legal nature of public power], *E`lektronny`j innovacziorny`j vestnik*. 1(18). pp. 21-23.
2. Oleynikov S. (2021). Pravovi obmezhuvalni imperatyvy dlia vlady: vydy ta sklad [Legal restrictive imperatives for power: types and composition], *Hraal nauky*, (5), 60-67. DOI 10.36074/grail-of-science.04.06.2021.011
3. Andreev V. O. (2018). Vidpovidalnist za porushennia prysiahы derzhavnoho sluzhbovtsia [Responsibility for violating the oath of a civil servant], *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. Lviv. 1 (54). 192–199.
4. Radchenko O. I. (2015). Konstytutsiino-pravova kharakterystyka instytutu prysiahы narodnoho deputata Ukrainy [Constitutional and legal characteristics of the institute of oath of the

People's Deputy of Ukraine], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 3. (44–50).

5. Kanke V.A. (2003). *Jetika otvetstvennosti: Teorija morali budushhego* [Ethics of Responsibility: A Moral Theory of the Future]. Moskva: Logos. 350.

6. Baranov P. P., Mamychev A. Yu., Danilyan O. G., Oleynikov S. N., Perevalova L. V. (2018). State power in modern society: the problems of understanding and investigation, *Amazonia investiga*, Vol. 7 Num. 16, pp. 373 – 379, Colombia.

7. Oleynikov S. M. (2020), *Pravova pryroda publichnoi (derzhavnoi) vlady* [Legal nature of public (state) power], Abstracts of scientific papers of V International Scientific Conference «Science and Global Studies»: Prague, Czech Republic, Dec. 30, pp. 53–56.

Abstract. *In a democratic transit society, it is inadmissible to ignore the manifestation of ethical and legal grounds of public authority and the moral and legal principles of its organization, functioning and morally justified legal restrictions. The causal link between the reduction of moral requirements, their lack of legal fixation, ignoring the importance of the «ethical» component, moral anomaly, professional deformation in the deviations of passivity and inertia, bureaucracy, corruption, Abuses and dysfunctions of public institutions. The ethical component is key in political and legal institutions, public administration, public service, and requires the embodiment of moral standards as a condition of public trust in power and its legitimacy.*

Keywords: *public authority, legal ethics, public service, corruption, abuse of authority, moral codes, «ethization» of power.*

Стаття відправлена: 25.05.2022 г.

© Олейников С. М.

УДК 631.563:631.527.5:635.64

**THE QUALITY AND SUITABILITY FOR STORAGE OF TOMATO FRUITS
DIFFERENT HYBRIDS****ЯКІСТЬ ТА ПРИДАТНІСТЬ ДО ЗБЕРІГАННЯ ПЛОДІВ ПОМІДОРА
РІЗНИХ ГІБРИДІВ****Zavadaska O. / Завадська О.В.***s.a.-g.s. as.prof./к. с.-г.н., доц.,**ORCID: 0000-0002-5409-0115**НУБіП України, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13,**NULES of Ukraine, Kiev, Geroiv Oborony, 13,***Pliuk N. / Ілюк Н.А.***s.a.-g.s. as.prof./к. с.-г.н., доц.,**Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,**м. Київ, вул. Львівська, 23**Open International University of Human Development «Ukraine»***Parxhomuk Ya. / Пархомук Я.Р.***Студент / st.*

Анотація. Наведено результати дослідження показників якості й придатності до зберігання свіжих помідорів сливоподібної форми та плодів типу чері різних гібридів, вирощених в умовах Лісостепу України. Досліджено, що найкращими за комплексом якісних показників були плоди гібридів чері Стар Голд F₁ та Крістіна Плюм F₁, які отримали найвищі оцінки під час дегустації, – по 8,8 балів за 9-бальною шкалою. У плодах цих гібридів за період вегетації накопичується 10,8-11,3 % сухої речовини та 6,3-6,8 % цукрів (сума). Найпридатнішими для зберігання в холодильних камерах є плоди гібридів П'єтра Росса F₁ (сливоподібна форма) та Крістіна Плюм F₁ (чері).

Ключові слова: помідор, плід, гібрид, якість, дегустація, зберігання

Вступ.

Помідор – одна з найпоширеніших овочевих культур на території нашої країни [1]. За даними WPTC (Всесвітня рада переробників томатів) Україна входить до топ 15 найбільших у світі виробників томатів [2].

Виробництво томатів має сезонний характер. Тому важливо зберегти вирощений врожай до часу його використання та забезпечити потреби споживачів протягом усього року. Наразі спостерігається надмірна пропозиція овочів у період збирання та зменшення пропозиції у зимово-весняний період [1,2]. Це пояснюється неможливістю зберігання плодів помідора у свіжому вигляді протягом тривалого часу [3,4].

Можливість отримання помідорів високої якості, як для споживання у свіжому вигляді, так і зберігання протягом певного періоду чи різних способів переробки, залежить від багатьох факторів, серед яких важливе значення мають сортові особливості та початкова якість плодів [1,3,4]. Тому, до завдань досліджень входило вивчення якості свіжих помідорів різних гібридів та придатності їх до зберігання без значних втрат кількості та якості.

Методика проведення досліджень.

Дослідження проводили протягом 2018-2019 рр. у господарстві СФГ "Марина", яке розташоване в Тернопільській області (зона Лісостепу) та в Національному університеті біоресурсів і природокористування України

(НУБіП України). Аналізи свіжих плодів помідора проводили в науково-навчальній лабораторії кафедри технології зберігання, переробки та стандартизації продукції рослинництва НУБіП України за загальноприйнятими методиками [5].

Для вивчення придатності помідорів для зберігання закладали фіксовані зразки з дослідними плодами у ящиках по 5 кг у 4-разовому повторенні. Плоди зберігали у холодильних камерах за температури +6-8⁰С. Відносну вологість повітря підтримували у межах 90-95 %.

Для досліду відібрали гібриди помідора типу чері та сливоподібної форми. Контрольні варіанти виділяли окремо для кожного типу. До схеми досліду включили нові гібриди іноземної селекції, які найкраще зарекомендували себе протягом останніх років вирощування, поширені у виробництві [2]. Серед помідорів чері як контроль вибрали італійський гібрид Стар Голд F₁, внесений до Реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, у 2018-2019 рр. Серед сливоподібних помідорів вивчали два гібриди: французької та американської селекції: Петра Россо F₁ (оригінація французька компанія «Клаузе») та Слоу Рівер F₁. Контролем був гібрид Петро Росса F₁, зареєстрований у 2015 р. Схема досліду наведена у табл. 1.

Таблиця 1 – Біометричні та біохімічні показники плодів помідора досліджуваних гібридів, середнє за 2018-2019 рр.

Назва гібрида	Маса товарного плоду		Розміри плоду, мм		Вміст сухої речовини, %	Вміст цукрів (сума), %
	г	S.F.	діаметр	довжина		
Сливоподібні помідори						
Петра Росса F ₁ (контроль)	30,85	1,83	34±2,0	45±2,0	6,5	4,0
Слоу Рівер F ₁	32,40	1,76	37±2,0	48±2,0	6,8	4,1
НІР ₀₅	2,8				0,4	
Помідори чері						
Стар Голд F ₁ (контроль)	8,85	1,54	26±1,0	27±1,0	11,3	6,8
Крістіна Плюм F ₁	12,86	1,48	31±2,0	38±2,0	10,8	6,3
Нектар F ₁	11,36	1,70	31±1,0	30±2,0	9,3	5,5
Ріанна F ₁	11,57	1,63	28±1,0	29±1,0	9,0	5,4
НІР ₀₅	2,2				0,5	

Результати досліджень.

При оцінці будь-якого сорту чи гібриду плодоовочевої продукції важливими критеріями є біометричні та біохімічні показники свіжих плодів (табл. 1).

Сливоподібні плоди та плоди чері суттєво відрізнялися за біометричними та органолептичними показниками. Серед помідорів чері найважчі та найкрупніші плоди формував гібрид Крістіна Плюм F₁ – 10,86 г, що на 4,01 г більше порівняно з контролем (різниця суттєва). Між іншими досліджуваними варіантами суттєвої різниці за цим показником не виявлено.

Плоди помідорів чері були більш вирівняними за масою товарного плоду порівняно зі сливоподібними. За цим показником найвирівнянішими серед помідорів чері були плоди гібридів Крістіна Плюм та Стар Голд F₁, коефіцієнт Левіса становив 1,48 та 1,54 відповідно. Найбільш різноякісним за масою плоду були плоди сливоподібного гібриду П'єтра Росса F₁ (коефіцієнт Левіса – 1,83).

За найбільший поперечним діаметром плодів та їх довжиною переважали сливоподібні гібриди П'єтра Росса F₁ та Слоу Рівер F₁, діаметр яких становив 34-37 мм, а довжина 45-48 мм. Середній діаметр плодів помідора чері коливався у межах 26-31 мм, а довжина 27-38 мм. Вони були більш вирівняні за біометричними показниками, порівняно зі сливоподібними плодами (коефіцієнт Левіса не перевищував 1,1).

За вмістом сухої, сухої розчинної речовини та цукрів плоди гібридів чері суттєво переважали сливоподібні помідори. Так, у сливоподібних плодах за період вегетації накопичувалося 6,5-6,8 % сухої речовини, а у помідорах чері – 9,0-11,3%. У помідорах чері гібридів Стар Голд F₁ та Крістіна Плюм F₁ містилося 10,8-11,3 % сухої речовини. За цим показником вони переважали інші дослідні варіанти в обидва роки досліджень. Щодо гібридів Нектар та Ріана, то суттєвої різниці за вмістом сухої речовини у плодах не встановлено – 9,3 та 9,0 % відповідно.

Загальна дегустаційна оцінка гібридів помідорів чері становила 8,3-8,8 бала, а сливоподібних – 7,0-7,2 бала. Найвищі дегустаційні оцінки отримали плоди гібридів Стар Голд F₁ та Крістіна Плюм F₁ селекції італійської компанії «Есасем» – 8,8 бала за 9-бальною шкалою.

Придатність до зберігання залежить від особливостей гібриду (рис. 1). Найкраще протягом першого місяця зберігання (облік у кінці серпня) збереглися сливоподібні помідори гібрида П'єтра Росса F₁ (98 %), найгірше – гібриду чері Стар Голд F₁ (81,5%). Наприкінці другого місяця зберігання (кінець вересня) лежкість плодів коливалася у межах від 68,5 % (Стар Голд F₁) до 85 % (П'єтра Росса F₁). Слід зазначити, що навіть плоди, лежкість яких у перший місяць була високою, почали інтенсивно втрачати вологу, хворіти.

На кінець зберігання (кінець жовтня) кількість здорових плодів у облікових пробах значно зменшилася і становила 71-80 % для сливоподібних гібридів та 50-72% – гібридів чері. Найпридатнішими для зберігання в холодильних камерах були плоди сливоподібного гібриду П'єтра Росса F₁ та гібриду чері Крістіна Плюм F₁. Кількість здорових плодів у середніх пробах цих гібридів на кінець зберігання становила 71-80 %.

Найменш придатні для зберігання виявилися плоди гібридів Стар Голд F₁ та Нектар F₁. Вихід здорових помідорів у пробах цих гібридів на кінець зберігання становив 50,4 та 54,5% відповідно, що суттєво менше порівняно з іншими гібридами.

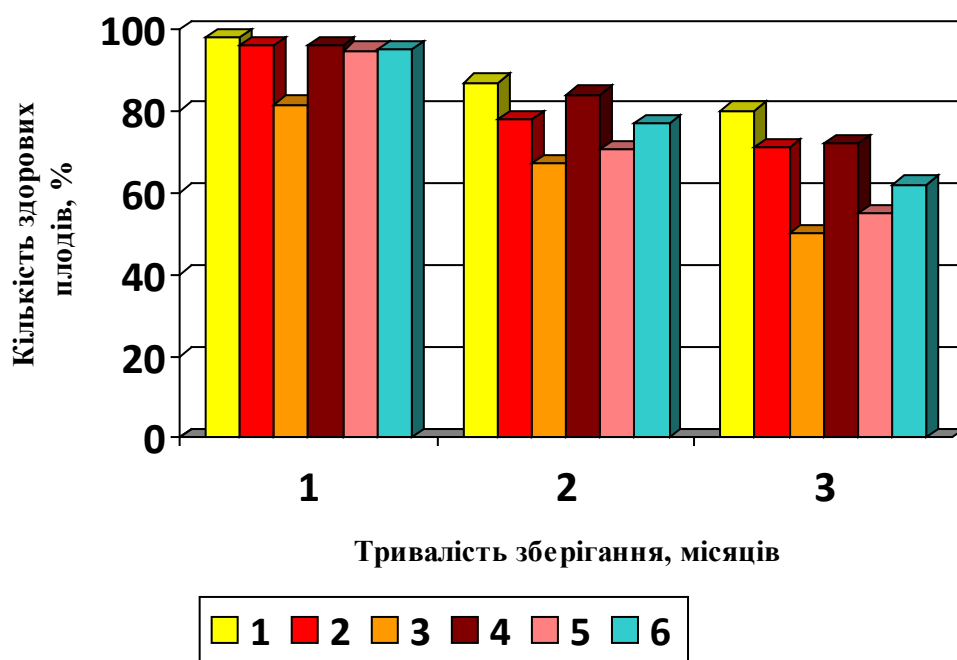

Рисунок 1 – Кількість здорових плодів помідора (%) різних гібридів у процесі зберігання: 1. – Петро Росса F₁ (контроль); 2. – Слоу Рівер F₁; 3. – Стар Голд F₁ (контроль); 4. – Крістіна Плюм F₁; 5. – Нектар F; 6. – Ріанна F₁

Висновки.

Найвирівнянішими за біометричними показниками були плоди гібридів Крістіна Плюм F₁ та Стар Голд F₁.

За комплексом органолептичних та біохімічних показників, що визначають придатність помідорів до зберігання чи переробки, виділилися плоди гібридів чері Стар Голд F₁ і Крістіна Плюм F₁, які отримали найвищі бали під час дегустації, – по 8,8 балів за 9-бальною шкалою. У плодах цих гібридів накопичувалося найбільша кількість сухої речовини (10,8-11,3 %) та цукрів (6,3-6,8 %).

Найпридатнішими для зберігання в холодильних камерах є плоди гібридів П'єтра Росса F₁ (сливоподібна форма) та Крістіна Плюм F₁ (чері) – кількість здорових томатів через три місяці зберігання становить 71-80 %.

Література:

1. Бобось І.М., Завадська О.В. Технології вирощування помідора для свіжого споживання, зберігання і переробки: Монографія / І.М. Бобось, О.В. Завадська. – К.: ФОП Ямчинський О.В., 2020. – 310 с.
2. Завадська О.В. Якість плодів помідора залежно від сорту та ступеня стиглості / O.Zavadzka, Ya. Parkhomuk// Modern Scientific Researches. – Issue №9, Part 1, Agriculture (Yolnat PE, Minsk, 2019). – С. 88-91. DOI: 10.30889/2523-4692.2019-09-01-017.
3. Завадська О.В., Гунько Т.С. Урожайність та товарність плодів помідора різних гібридів // Modern engineering and innovative technologies' 2020". – Issue 13. Part 2, September 2020, – (Karlsruhe, Germany, 2020). – С. 12-16. DOI: 10.30890/2567-5273.2020-13-02-037.

4. Скалецька Л.Ф. Технології зберігання і переробки: способи ефективного використання врожаю городини та садовини: Монографія / Л.Ф. Скалецька, Г.І. Подпрятів, О.В. Завадська. – К.: ЦП «Компринт», 2014. – 202 с.

5. Скалецька Л.Ф. Методи наукових досліджень зі зберігання та переробки продукції рослинництва: навчальний посібник / Л.Ф. Скалецька, Г.І. Подпрятів, О.В. Завадська. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2014. – 416 с.

***Abstract.** The results of research of indicators of quality and suitability for storage of fresh plum-shaped tomatoes and cherry-type fruits of different hybrids grown in the Forest-Steppe of Ukraine are given. It was studied that the best in terms of quality were the fruits of hybrids Star Gold F₁ and Christina Plum F₁, which received the highest marks during the tasting - 8.8 points on a 9-point scale. The fruits of these hybrids during the growing season accumulate 10.8-11.3% of dry matter and 6.3-6.8% of sugars (amount). The most suitable for storage in refrigerators are the fruits of hybrids of Pietro Rosso F₁ (plum-shaped) and Christina Plum F₁ (cherry-type).*

***Key words:** tomato, fruit, hybrid, quality, tasting, storage.*

Стаття відправлена: 19.05.2022 р.

© Завадська О.В., Ілюк Н.А., Пархомук Я.Р.

УДК 338.43:635.11

**STATE AND TRENDS OF TABLE BEET PRODUCTION IN THE
CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION**
**СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА БУРЯКА СТОЛОВОГО В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Basiuk S.M. / Басюк С.М.*Postgraduate / аспірант*

ORCID: 0000-0001-6590-1959

*State biotechnological university, Kharkiv, Alchevs'kykh, 44, 61002**Державний біотехнологічний університет, Харків, Алчевських, 44, 61002*

Анотація. В Україні галузь овочівництва протягом тривалого періоду реформування аграрного сектору економіки зазнала суттєвих змін у обсягах і структурі виробництва. У статті досліджено сучасний стан і тенденції розвитку вирощування буряка столового в Україні в умовах Євроінтеграції. Акцентовано увагу на необхідності впровадження заходів зі зміни існуючої стратегії розвитку, орієнтацією на підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок інтенсифікації виробництва та переробці, щоб максимально використовувати весь вирощений врожай з доданою вартістю.

Ключові слова: буряк столовий, урожайність, ціна, виробництво, овочеві культури, ринок збуту.

Овочі це життєве необхідний елемент харчового раціону людини також вони є цінним дієтичним продуктом, споживання якого сприяє кращому засвоєнню інших продуктів харчування, елементом забезпечення продовольчого ланцюжка [1-12]. Дієтологи рекомендують відводити овочам до 35 % в загальному обсязі добового раціону. Та дотримуватися цього правила потрібно цілий рік, адже взимку організму особливо необхідні вітаміни і клітковина, що містяться в овочах. Особливе значення для нашої країни має унікальна здатність багатьох овочів (буряк, морква, капуста, гарбуз, ріпа та ін.) виводити з організму радіонукліди та важкі метали.

Так буряк є джерелом необхідних людському організму вуглеводів, органічних кислот, мінеральних солей, вітамінів і біологічно активних речовин. Він містить: В₁, В₂, В₆, С, фолієву кислоту, каротиноїди, амінокислоти, солі заліза, калію, марганцю, кальцію, за вмістом йоду буряк займає одне з перших місць серед усіх овочів, також містить клітковину.

Одним із пріоритетних напрямків розвитку вітчизняного аграрного виробництва є овочівництво. Овочеві культури займають визначальне місце у продовольчій безпеці країни. Наша держава входить у двадцятку світових лідерів за валовим виробництвом овочевої і баштанної продукції та займає третє місце в Європі за показниками загального виробництва овочевої та баштанної продукції, поступаючись лише Італії та Іспанії [1].

Ґрунтово-кліматичні умови України сприятливі для вирощування і збору значних врожаїв вітамінної продукції, вчасності буряка столового. Так, у 2021 р. валовий збір буряка столового за даними державної статистики України склав близько 8473,5 тис. ц. частка виробітку підприємствами сягає лише 6 %, решта виробітку столового буряку знаходиться у господарствах населення. У Харківській області валовий збір буряка столового становив 5 % від загального

валового збору, а саме 429,8 тис. ц. (табл.) [2].

Таблиця - Обсяг виробництва буряку столового з 2017-2021 рр.

Рік	Площа зібрана, тис. га		Обсяг виробництва (валовий збір), тис. ц		Урожайність, ц з 1 га площі зібраної	
	Всього по Україні	Харківська область	Всього по Україні	Харківська область	Всього по Україні	Харківська область
2017	38,4	2,7	8361,7	617,1	216,1	224,1
2018	37,9	2,6	8181,3	577,6	214,5	222,4
2019	38,8	2,7	8565,0	587,7	218,2	217,2
2020	39,2	2,7	8184,3	410,7	208,1	155,8
2021	38,9	2,6	8473,5	429,8	216,9	162,6

Згруповано автором

Дані статистичного аналізу свідчать, що в останні роки площі під буряками столовими в Україні не зазнали суттєвої зміни. Під урожай в 2020 та 2021 роках в Україні, за даними Державної статистичної служби України, було засіяно 39,2 та 38,9 тис. га відповідно. Так, у порівнянні в 2000 році це значення становило 41,5 тис. га, а в 2010 році – 41,0 тис. га. Врожайність коренеплодів в останні роки в Україні значно збільшилась, у порівнянні – в 2000 та 2010 роках це значення становили 136,0 та 181,1 ц/га відповідно. Валовий збір буряку столового також збільшився, у порівнянні в 2000 та 2010 роках валовий збір становив 564,6 та 742,2 тисяч тонн відповідно [3].

Проте, як видно з наведеної таблиці (табл. 1) урожайність буряку столового у Харківській області у 2020 та 2021 рр. зазнала значних змін, що може бути обумовлено кліматичним фактором.

Вибір найкращого сорту для конкретних ґрунтово-кліматичних умов є одним з резервів підвищення врожайності буряків. Станом на 13 травня 2022 року в реєстр сортів рослин України, придатних до поширення, включено 55 (з них 16 українського походження) сортів столового буряку: вітчизняної селекції – Бордо харківській, Юліс, Воевода, Атаман, Гопак та інші; серед них також є й закордонної селекції – Монорубра (CZ), Ліберо (DE), Нобол (FR), Водан (NL), Кармазин (PL) та інші [4].

В сучасних умовах галузь овочівництва загалом, і організаційно-економічна взаємодія виробників і споживачів вітчизняної овочевої продукції зазнають змін. Наслідком змін, що відбуваються є зниження конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках, спостерігаються диспропорції у витратах і кінцевих результатах діяльності господарюючих суб'єктів не тільки в сфері виробництва, а також переробки та реалізації виробленої продукції.

Структуру пропозиції національного овочевого ринку все ще формують овочі переважно борщового набору (буряк, капуста, цибуля) та традиційні літні овочі. Першість найстабільнішої культури в борщовому наборі по праву належить буряку, оскільки за останні п'ять років не було такого року, коли ціна була у рази вища, або був рекордно низький урожай. Цей сезон не став винятком і крива цін прогнозовано росла в період з грудня по червень і падала з липня до вересня (рис.). Пік вартості буряка припав на червень, так в

середньому по Україні вартість склала 17,65 грн/кг при цьому у Харківському регіоні вартість становила на 3,01 грн/кг менше. Ціни протягом всього сезону і календарного року були в діапазоні від 6-8 грн/кг до 11-18 грн/кг [5]. Хочеться наголосити, що протягом року цінова політика на буряк столовий у Харківській області була значно нижче чим у середньому по Україні.

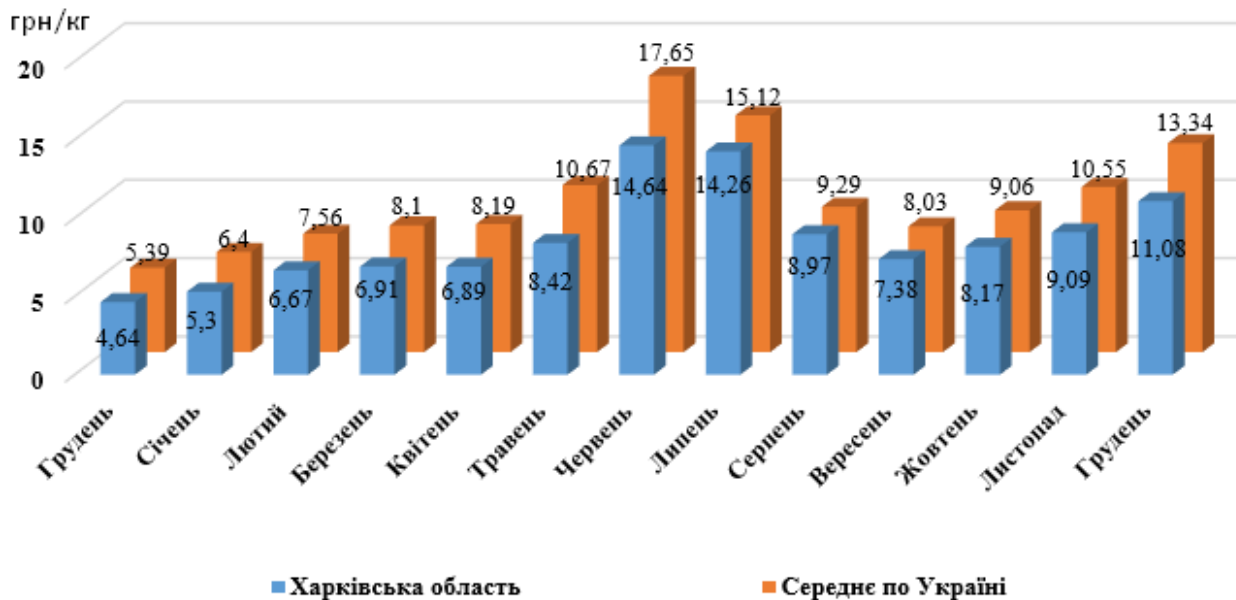

Рисунок 1. Середні споживчі ціни на буряк протягом 2021 року

Декілька сезонів поспіль відбувалися спроби знайти ринки збуту для буряка за межами України, але системного збуту поки не налаштовано, оскільки підходи в реалізації ідеї популяризації буряка на зовнішніх ринках не налаштовані. Для активного просування буряка як продукту важливо не просто грати ціною, а підходити до цього з більш ретельно і пропонувати продукт глибокого ступеня переробки (чіпси, порошок, готовий зварений очищений і вакумований та інше) це вплине як і на попит, так і на способи транспортування продукції.

Європейська інтеграція, задекларована як стратегічний напрям розвитку України є не лише зовнішньоекономічним вектором, а й орієнтиром цінностей для всього українського суспільства. Інтеграцію України до ЄС сьогодні підтримують всі структури влади та переважна більшість українського населення. Лібералізація взаємного доступу до ринків традиційно вважається чи не найбільш очевидною перевагою укладеної Угоди про асоціацію та створення нею зони вільної торгівлі Україна-ЄС. Слід зазначити, що визначені в Угоді графіки лібералізації (Додаток І-А (частини 1 і 2) до Глави 1 Розділу IV Угоди) були розтягнуті в часі, причому є більш поширеними і більш тривалими стосовно експорту ЄС до України – що загалом вважається за сприятливий для України фактор, оскільки надає Україні певний час для адаптації до умов конкуренції в ряді чутливих секторів [6]. А також це дає змогу проаналізувати ринок збуту та переналаштувати процеси збуту під європейський ринок.

Отже, для покращення процесів збуту на фоні Євроінтеграції

запропонуємо декілька варіантів адаптації: регулятори росту, органічне землеробство, глибока ступінь переробки продукту.

Регулятори росту забезпечують швидкий ріст і розвиток культурних рослин, а також зростання їх стійкості до дії несприятливих чинників. Вони не ведуть до зростання собівартості сільськогосподарської продукції і не завдають шкоди навколишньому середовищу. Результат використання регулятора росту забезпечує підвищення урожайності та товарності коренеплодів [7].

Органічна система землеробства передбачає не тільки підтримання та покращення родючості ґрунту переважно за рахунок органічних добрив та повної відмови від синтетичних мінеральних добрив та пестицидів, а й виробництво органічної продукції [8], яка ціниться на продовольчих ринках країн ЄС та має змогу на здорову конкуренцію на ринках як в країні тау і за її межами.

Глибока ступінь переробки продукту зменшує ризики при транспортуванні товарної продукції, підіймає попит на товар та сприяє економічній доцільності.

Як висновок, продукція буряка сортового має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією з стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку овочівництва та агропромислового комплексу.

Список використаних джерел.

1. Виробництво овочів в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку галузі. Збірник наукових праць ВНАУ. *Сільське господарство та лісівництво*. 2021. 1 (20) URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/28134.pdf>
2. Держстат України. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами у 2021 році (остаточні дані) URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/pvzu/arch_pvxu.htm
3. Корень В.В., Костюкевич Т.К. Оцінка сучасного стану виробництва буряку столового в Україні. Всеукраїнська науково-практична конференція «Рубіновські читання» в рамках святкування «Дня науки» (м.Умань, 15 травня 2020 р.). Умань, 2020. С. 32–33.
4. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні. URL: <https://minagro.gov.ua/file-storage/reyestr-sortiv-roslin>
5. Середні споживчі ціни на товари (послуги) по Україні1 у 2021 році URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ct/sctp/sctp_21ue.xlsx
6. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf
7. Окрушко С.Є. Оцінювання впливу регулятора росту MAPC EL на формування врожайності гібридів буряку столового. Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Органічне агровиробництво: освіта і наука» С. 41-45 URL: https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2019/11/tezy-malynka-31_10_-2019-dopovнено.pdf
8. Хареба В.В., Носко В.Л. Економічна ефективність виробництва буряку столового залежно від сортів і строків сівби. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Agromija/article/viewFile/843/807>

9. Пономарьова М.С., Мещеряков В.Є., Романова Т.А. Оцінка можливостей та визначення напрямів підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”*. № 4. 2019 .С. 109- 119.

10. Dolzhykova I., Irtyshcheva I., Ponomarova M. Conceptual fundamentals of development of the food security system // *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019, 262 p. P 57-64. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/>

11. Фоменко В.Є., Хромова А.В. Організаційно-економічні передумови зростання виробництва та розвитку галузі рослинництва. матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. «Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення»,. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. 267 с С.104-106.

12. Lomovskykh, L., Ponomarova, M., Chip, L., Krivosheya, E. and Lisova, O. (2021), Management and organizational and economic conditions of strengthening the marketing activity of the enterprise and maintaining efficient agrobusiness. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 2, is. 37, pp. 263–270. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230255>.

Abstract. *In Ukraine, the vegetable industry during the long period of reforming the agricultural sector of the economy has undergone significant changes in the volume and structure of production. The current state and tendencies of development of table beet cultivation in Ukraine in the conditions of European integration are investigated in the article. Emphasis is placed on the need to implement measures to change the existing development strategy, focusing on increasing the competitiveness of products through intensification of production and processing to maximize the use of all grown crops with added value.*

To improve sales processes against the background of European integration, we will offer several options for adaptation: growth regulators, organic farming, a deep degree of product processing.

Key words: *beets, yield, price, production, vegetable crops, market.*

Науковий керівник: доктор сільськогосподарських наук,
професор Яровий Григорій Іванович

Стаття надіслана: 19.05.2022 р.

© Басюк С.М.

УДК 633.2:631.8

**PRODUCTIVITY OF BEAN-CEREAL GRASSES
DEPENDING ON THE ELEMENTS OF GROWING TECHNOLOGY
ПРОДУКТИВНІСТЬ БОБОВО-ЗЛАКОВИХ ТРАВСТОЇВ ЗАЛЕЖНО ВІД
ЕЛЕМЕНТІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ**

Burko L.N. / Бурко Л.М.*c.s.-g.s., as.prof. / к.с.-г.н., доцент*

ORCID: 0000-0003-0638-0481

Svystunova I.V. / Свистунова І.В.*c.s.-g.s., as.prof. / к.с.-г.н., доцент*

ORCID: 0000-0001-8922-1261

*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,**Kyiv, Heroiv Oborony 15, 03041**Національний університет біоресурсів і природокористування України,**Київ, Героїв Оборони 15, 03041***Pchenko Ya. V. / Ільченко Я.В.***Junior Research Fellow / молодший науковий співробітник*

ORCID: 0000-0002-9135-3842

*Ukrainian Institute for Plant Variety Examination,**Kyiv, Henerala Rodymtseva 15, 03041**Український інститут експертизи сортів рослин,**Київ, Генерала Родимцева 15, 03041***Prorochenko T.I. / Пророченко Т.І.***c.s.-g.s. / к.с.-г.н.*

ORCID: 0000-0002-5337-8459

Анотація. У статті наведено результати досліджень щодо впливу видового складу травосумішок, рівня удобрення та стимулятора росту Фумар на продуктивність сіяних травостоїв в умовах Лісостепу правобережного

На основі проведених досліджень було встановлено, що у середньому за перші три роки користування найвпливовішим фактором за виходом з 1 га сухої маси є фактор травостій з часткою участі 60 %. Частка фактора удобрення становить 40 %.

Ключові слова: люцерна посівна, злакові трави, видовий склад, удобрення, урожайність.

Вступ.

Створення на лучних угіддях сіяних травостоїв дає можливість значно підвищити їхню продуктивність, значно зменшити витрати технічного азоту, істотно скоротити витрати енергії, а також зменшити негативний вплив на навколишнє середовище азотних добрив, що в сучасних умовах набуває надзвичайно важливого значення для сільськогосподарського виробництва.

Створення кормових угідь з підвищеним вмістом бобових компонентів – один із найперспективніших напрямів інтенсифікації лукувництва у світі. Часткова заміна мінерального азоту симбіотичним являє собою важливий резерв скорочення витрат енергії, на який на злакових травостоях інтенсивного типу часто припадає половина витрат [2, 3, 5].

Основним принципом за добору видів і сортів для бобово-злакових травосумішок слугує відповідність компонентів комплексу фізичних умов середовища, віолентним властивостям ценопопуляцій видів, з яких складається

певне лучне угруповання та антропогенним факторам [1, 4].

Основний текст.

Дослідження виконували у наукових лабораторіях кафедри кормовиробництва, меліорації і метеорології у виробничому підрозділі Національного університету біоресурсів і природокористування України «Агрономічна дослідна станція». Ґрунт дослідного поля – чорнозем типовий малогумусний. Схему досліду наведено у табл.1.

Таблиця 1. – Схема досліду

№	<i>Фактор А</i> – травостій (види трав та норма висіву їх насіння, кг/га)
1	Люцерна посівна, 16
2	Люцерна посівна, 12 + костриця східна, 10 + костриця лучна, 8
3	Люцерна посівна, 10 + костриця східна, 10 + грястиця збірна, 8
4	Люцерна посівна, 10 + стоколос безостий, 14 + пажитниця багаторічна, 10
5	Люцерна посівна, 10 + стоколос безостий, 14 + костриця східна, 8
6	Стоколос безостий, 14 + костриця східна, 8 (злаковий травостій), контроль
№	<i>Фактор В</i> – удобрення (поживні елементи та їх дози)
1	Без добрив, контроль
2	P ₆₀ K ₉₀
3	N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀
4	N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + стимулятор росту Фумар

Площа посівної ділянки – 30 м², облікової – 25 м², повторність досліду чотириразова. Технологія вирощування багаторічних трав, за виключенням досліджуваних факторів, була загальноприйнятою для Правобережного Лісостепу України.

За одержаними результатами встановлено, що у середньому за перші три роки користування більш впливовим фактором за виходом з 1 га сухої маси виявився фактор травостій з загальною часткою 60 % (табл. 2). Частка фактора удобрення становила 40 %. Варто зазначити, що у перший рік частка впливу фактора травостій була найбільшою. З роками користування через зменшення кількості бобового компонента та певної витрати дії симбіотичного азоту, а саме люцерни посівної вплив фактора травостій трохи зменшився – від 61 % у 1-й рік до 53 % у 3-й. При цьому навпаки, вплив фактора удобрення з роками трохи збільшився.

Поміж бобово-злакових травостоїв найпродуктивнішими були агроценози за участі стоколосу безостого та грястиці збірної (із злаковою частиною у складі костриця східна + грястиця збірна, стоколос безостий + пажитниця багаторічна і стоколос безостий + костриця східна), продуктивність яких у варіанті без добрив коливалася в межах на фоні без добрив 10,44–10,86 т/га сухої маси, на фоні внесення P₆₀K₉₀ – 10,78–11,27, N₆₀P₆₀K₉₀ – 11,14–11,72 і на фоні N₆₀P₆₀K₉₀+ Фумар – 11,47–11,97 т/га.

Під час аналізу дії добрив виявилось, що найбільшу продуктивність на всіх травостоях забезпечило поєднане внесення повного мінерального добрива і біостимулятора росту Фумар (N₆₀P₆₀K₉₀+ Фумар).

Аналіз одержаних даних за узагальнюючими показниками продуктивності,

а саме за виходом з 1 га кормових одиниць, сирого протеїну, валової і обмінної енергії показав, що закономірності, які одержані за виходом з 1 га сухої маси зберігалися й за цими показниками (табл. 3).

Таблиця 2. – Продуктивність сіяних лучних травостоїв на різних фонах удобрення за роками їх користування, т/га сухої маси

Удобренья	Рік користування			Середнє
	1-й	2-й	3-й	
Люцерна посівна				
Без добрив	11,44	9,92	8,49	9,95
P ₆₀ K ₉₀	11,83	10,29	8,73	10,28
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	12,04	10,54	8,99	10,52
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	12,30	10,82	11,41	11,51
Люцерна посівна + костриця східна + костриця лучна				
Без добрив	12,58	10,74	7,58	10,30
P ₆₀ K ₉₀	12,80	11,05	7,89	10,58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	13,08	11,26	8,38	10,88
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	13,38	11,42	8,76	11,19
Люцерна посівна + костриця східна + грятниця збірна				
Без добрив	12,40	10,68	8,75	10,61
P ₆₀ K ₉₀	12,74	11,26	9,32	11,11
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	13,26	11,42	9,81	11,50
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	13,82	11,48	10,11	11,80
Люцерна посівна + стоколос безостий + пажитниця багаторічна				
Без добрив	13,72	11,42	7,43	10,86
P ₆₀ K ₉₀	13,88	11,97	7,95	11,27
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	14,12	12,06	8,67	11,72
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	14,28	12,25	9,09	11,87
Люцерна посівна + стоколос безостий + костриця східна				
Без добрив	12,89	9,91	8,51	10,44
P ₆₀ K ₉₀	12,78	10,68	8,87	10,78
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	13,06	10,95	9,42	11,14
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	13,40	11,29	9,71	11,47
Стоколос безостий + костриця східна (злаковий травостій)				
Без добрив	6,42	4,92	4,02	5,12
P ₆₀ K ₉₀	6,85	5,29	4,48	5,54
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	10,09	8,54	7,28	8,64
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	10,31	8,82	7,59	8,91
НІР ₀₅ , т/га за факторами				
Травостій	0,68	0,52	0,63	0,60
Удобренья	0,44	0,32	0,42	0,40
Частка факторів, %				
Травостій	64	61	56	60
Удобренья	36	39	45	40

Продуктивність люцерно-злакових травостоїв порівняно із злаковим травостоєм на фонах без внесення азоту підвищилася від 3,74–4,10 до 8,06–8,68 т/га кормових одиниць, від 0,57–0,66 до 1,70–1,96 сирого протеїну, від 93,7–101,4 до 182,1–206,2 ГДж/га валової енергії і від 38,9–42,7 до 82,4–91,3 ГДж/га обмінної енергії або в 1,8–3,0 раза, тоді як на фонах із внесенням азоту – відповідно від 5,73–5,93 до 8,27–9,22 т/га, від 1,13–1,21 до 1,89–2,29 т/га, від 139,8–144,8 до 192,5–219,1 ГДж/га, і від 59,6–61,7 до 89,4–98,2 ГДж/га, або в 1,4–1,6 раза.

Таблиця 3 – Продуктивність багаторічних бобово-злакових травостоїв залежно від елементів технології вирощування

Удобрення	Кормові одиниці, т/га	Сирий протеїн, т/га	Валова енергія, ГДж/га	Обмінна енергія, ГДж/га
Люцерна посівна				
Без добрив	8,06	1,74	182,1	83,6
P ₆₀ K ₉₀	8,42	1,86	188,1	87,4
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	8,62	2,01	192,5	89,4
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	8,89	2,16	198,4	92,1
Люцерна посівна + костриця східна + костриця лучна				
Без добрив	7,83	1,70	188,5	82,4
P ₆₀ K ₉₀	8,15	1,80	193,6	85,7
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	8,27	1,89	199,1	89,2
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	8,62	2,06	204,8	91,8
Люцерна посівна + костриця східна + грятниця збірна				
Без добрив	8,06	1,78	194,2	84,9
P ₆₀ K ₉₀	8,67	1,88	203,3	90,0
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	8,99	2,12	210,5	94,3
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	9,09	2,19	215,9	96,8
Люцерна посівна + стоколос безостий + пажитниця багаторічна				
Без добрив	8,25	1,85	198,7	85,8
P ₆₀ K ₉₀	8,68	1,96	206,2	91,3
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	9,14	2,20	214,5	94,9
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	9,22	2,29	219,1	98,2
Люцерна посівна + стоколос безостий + костриця східна				
Без добрив	7,93	1,77	191,1	83,5
P ₆₀ K ₉₀	8,30	1,87	197,3	87,3
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	8,47	2,08	203,9	91,3
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	8,83	2,18	209,9	94,1
Стоколос безостий + костриця східна (злаковий травостій)				
Без добрив	3,74	0,57	93,7	38,9
P ₆₀ K ₉₀	4,10	0,66	101,4	42,7
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	5,73	1,13	139,8	59,6
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	5,93	1,21	144,8	61,7

Найбільшу продуктивність за зазначеними у таблиці 3 показниками на всіх травостоях забезпечило поєднане внесення повного мінерального добрива і біостимулятора росту Фумар (N₆₀P₆₀K₉₀+ Фумар), де порівняно з ділянками без внесення добрив у середньому за роки досліджень на люцерновому і люцерно-злакових травостоях вона збільшилася відповідно до 8,62–9,22 т/га, 2,06–2,29 т/га, 204,8–219,1 ГДж/га і 91,8–98,2 ГДж/га, або на 10–18 % і на злаковому травостої – до 5,93 т/га, 1,21 т/га, 144,8 ГДж/га і 61,7 ГДж/га, або в 1,5–2,1 раза.

Висновки.

Дослідженнями встановлено, що в технології вирощування бобово-злакових травостоїв важливими елементами є вдале поєднання їх видового складу, оптимізація фонів удобрення та стимуляція біостимулятором росту Фумар. Найвпливовішим фактором за виходом з 1 га сухої маси є фактор травостій з часткою участі 60 %. Частка фактора удобрення становить 40 %. Поміж люцерно-злакових травостоїв у перші два роки користування найпродуктивнішим виявився агроценоз, злакова частина якого представлена стоколосом безостим і пажитницею багаторічною.

Література

1. Боговін А. В. Вимоги до добору видів трав і травосумішей для створення сіяних різного господарського використання. Зб. наук. праць Ін-ту землеробства УААН. 2009. Вип.3. С. 112–120.
2. Демидась Г. І., Пророченко С. С., Бурко Л. М. Щільність і висота багаторічних агрофітоценозів залежно від видового складу та удобрення. Таврійський науковий вісник. 2019. № 105. С. 49–55.
3. Кургак В. Г., Лук'янець О. П. Вплив типу травостою, систем удобрення та використання на продуктивність суходільних лучних угідь північного Лісостепу України. Зб. наук. праць Вінницького ДАУ, 2004. Вип. 17. С. 9–15.
4. Оліфірович В. О. Бобово-злакові травосумішки – основа виробництва якісних високобілкових кормів на схилових землях. Міжвід. темат. наук. зб. Корми і кормовиробництво. 2008. Вип.61. С. 118–123.
5. Ярмолюк М. Т. Агроекологічні основні створення і використання культурних пасовищ у західних регіонах України. Оброшино: Видавництво Інституту землеробства і тваринництва західного регіону УААН, 2001. 248 с.

References

1. Bohovin, A. V. (2009) Vymohy do doboru vydiv trav i travosumishey dlya stvorennya siyanykh riznoho hospodars'koho vykorystannya. [Requirements for the selection of types of grasses and grass mixtures for the creation of sown for various economic uses]. *Zbirnyk naukovykh prats NNTs «Instytut zemlerobstva UAAN»*. 3. P. 112–120.
2. Demydas', H. I., Prorochenko, S. S., Burko, L. M. (2019) Shchil'nist' i vysota bahatorichnykh ahrofitotsenoziv zalezho vid vydovoho skladu ta udobrennya. [Density and height of perennial agrophytocenoses depending on species composition and fertilizer]. *Tavriys'kyu naukovyy visnyk*. 105. P. 49–55.
3. Kurhak, V. H., Luk"yanets', O. P. (2004) Vplyv typu travostoyu, system udobrennya ta vykorystannya na produktyvnist' sukhodil'nykh luchnykh uhid' pivnichnoho Lisostepu Ukrayiny. [Influence of grass type, fertilizer systems and use on the productivity of dry meadow lands of the northern Forest-Steppe of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' Vinnyts'koho DAU*. 17. P. 9–15.
4. Olifirovych, V. O. (2008) Bobovo-zlakovi travosumishky – osnova vyrobnytstva yakisnykh vysokobilkovykh kormiv na skhylovykh zemlyakh. [Legume-cereal grass mixtures are the basis for the production of high-quality high-protein feeds on sloping lands]. *Kormy i kormovyrobnytstvo*. 61. P. 118–123.
5. Yarmolyuk, M. T., (2001) Ahroekolohichni osnovni stvorennya i vykorystannya kul'turnykh pasovyshch u zakhidnykh rehionakh Ukrayiny. [Agroecological basic creation and use of cultural pastures in the western regions of Ukraine]. *Vydavnytstvo Instytutu zemlerobstva i tvarynnytstva zakhidnoho rehionu UAAN*. 248. (in Ukrainian)

Abstract. The results of research on the influence of species composition of grass mixtures, the level of fertilizing, and growth stimulator Fumar on the productivity of sown meadow herbage on typical low-humus chernozems of the Right-Bank Forest-Steppe are presented.

On average, in the first three years of use, the most influential factor in the yield of 1 ha of dry mass is the factor of grass cover with a share of 60%. The share of fertilizer factor is 40%.

Key words: alfalfa, cereal-grass herbage, species composition, fertilizers, yield.

Стаття відправлена: 23.05.2021 р.

© Бурко Л.М.

УДК 636.085:633.361

INFLUENCE OF TECHNOLOGICAL FACTORS ON THE NUTRITIONAL FEED OF LUCERAL-CEREAL GRASS MIXTURES IN THE CONDITIONS OF THE RIGHT BANK FOREST STEPPE

Svystunova I.,*Ph.D., associate professor,***Burko L.,***Ph.D., associate professor,***Boichenko A.,***student,***Prorochenko T.,***Ph.D., associate professor,**National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kiev***Poltoretskyi S.,***d. a. s., professor,**Uman national university of horticulture, Ukraine***Hudz N.,***Ph.D., senior researcher,***Tarasov O.,***Ph.D., senior researcher, Head of the Laboratory of Zoonotic Diseases and Risk Assessment**Institute of Veterinary Medicine of the NAAS, Kyiv, Ukraine*

Abstract. The results of research on the impact of mineral fertilizers on the nutritional value of alfalfa grass forage are presented. It was found that the introduction of alfalfa into cereal grasslands promotes the growth of protein and crude fat in the feed and reduces the content of nitrogen-free extractives. Nitrogen fertilizers have the greatest effect on the chemical composition of feed on cereal crops - with the introduction of $N_{60}P_{60}K_{90}$ the content of crude protein in the dry weight of feed increased by 2.8%.

Key words: alfalfa-cereals grass mixtures, feed nutrients, crude fat and protein, metabolic energy.

Introduction.

One of the urgent problems of the livestock industry of Ukraine is the insufficient amount of vegetable protein in the diet of animals. One way to solve this problem is to increase the efficiency of natural forage.

In Ukraine, the area of such lands is about 7.8 mln ha, of which in the right-bank forest-steppe – 1 mln ha. However, their productivity today does not exceed 1.0-1.2 t/ha of fodder units. Technological methods of forming highly productive sown grasslands on natural forage lands recommended by many onion scientists under modern conditions are too energy- and resource-serving [1,4].

Along with the need to increase the yield of sown meadows, it is important in animal nutrition to obtain high quality feed. The nutritional value of perennial forage grasses is significantly influenced by soil conditions, species and varietal composition of grasses, the mode of its use, fertilizer application and other agricultural techniques [2,5].

An effective way to improve the quality of feed is the introduction of perennial forage agrophytocenoses of legumes. Their inclusion in the composition of the grass mixture of 50% or more promotes intensive regrowth of plants, improves the protein content of feed and its mineral composition, as well as increases by 15-30% the yield of livestock products per unit of feed [3,4].

Among perennial legumes, the leading place belongs to alfalfa sowing, which due to the ability to actively use the reserves of moisture in the autumn-winter period, even in spring drought is able to form a high yield. However, the technological aspects of the formation of high productivity of oblique grasslands of alfalfa in mixtures with various cereal components remain unclear [2, 5].

The aim of the research was to study the influence of technological measures on the cultivation of alfalfa-cereal grass mixtures on the nutritional value of fodder in the conditions of the right-bank Forest-Steppe.

Materials and methods of research.

Field research was conducted during the research field of the department of forage production, land reclamation and meteorology, located in the NULES of Ukraine "Agronomic research station". The technology of growing perennial grasses, with the exception of the studied factors, is generally accepted for the Forest-Steppe of the right-bank Ukraine. Phosphorus and potassium fertilizers in the norm of $P_{60}K_{90}$, according to the scheme of the experiment were applied annually in autumn. Nitrogen fertilizers in the N_{60} norm were applied in three doses: N_{20} in the spring on permafrost soil and N_{20} in the spring after the first and second mowings. Spraying with grass stimulant Fumar growth was carried out at the beginning of regrowth of grasses of each slope at a dose of 2 l/ha with a water consumption of 200 l/ha in the period.

The soil of the experimental field is typical low-humus blacksoil. The content of humus in the arable layer - 4.2-4.6 %, mobile phosphorus (according to Machigin) - 40-55 mg/kg of soil, exchangeable potassium - 150-165 mg/kg of soil, easily hydrolyzed nitrogen (according to Cornfield) - 140-160 mg/kg, pH of the salt extract - 6.7-7.0.

Research results and their discussion.

According to the results of research, it was found that the addition of alfalfa to cereals significantly improved the quality of feed (table).

It is noted that without the application of nitrogen fertilizers the content of crude protein in the dry weight of feed increased by 5.4-5.5 %, and with the application of nitrogen (options $N_{60}P_{60}K_{90}$ and $N_{60}P_{60}K_{90}$ +Fumar) - by 1.7-2.7 %. Thus, the increase in crude protein content on nitrogen-free backgrounds was more intense than on backgrounds with nitrogen. No natural differences in the accumulation of crude protein between alfalfa-cereal stands with the participation of different cereal components on the same background were found. The least crude protein was observed in cereals - 11.1-11.9 % (without nitrogen application) and 14.7-15.3% for nitrogen application.

Addition of alfalfa to the composition of the grass mixture along with the increase in crude protein content also led to an increase in protein, crude fat, increased digestibility of dry weight and reduced amount of nitrogen-free extractives.

Without nitrogen fertilizer in the grasslands of alfalfa sowing and legume-cereal mixtures, compared to cereals, the protein content in the dry mass of feed increased by 2.3-3.5 %, while with nitrogen ($N_{60}P_{60}K_{90}$ and $N_{60}P_{60}K_{90}$ +Fumar) - only 0 , 4-1.1 %. Thus, the increase in protein content, as well as crude protein, was more intensely observed in the cultivation of plants on nitrogen-free backgrounds.

Digestibility of the dry mass of forage of alfalfa and legume-cereal stands relative to pure cereal crops increased by 2-5 %. The composition of cereal

components in legume-cereal mixtures and the fertilizer system did not significantly affect the digestibility of feed.

Table - Content of organic matter in the feed and digestibility of alfalfa, alfalfa and cereal grasses, depending on the fertilizer, % in dry weight (average for 3 years)

Fertilization	Crude protein	Protein	Crude fat	Crude cellulose	NFE	Digestibility
Medicago sativa						
No fertilizers	17,5	11,8	2,5	25,1	46,7	60
P ₆₀ K ₉₀	18,1	12,7	2,6	26,7	43,6	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	19,1	13,3	2,9	27,9	40,7	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Fumar	19,9	13,7	3,0	28,0	39,5	59
Medicago sativa + Festuca orientalis + Festuca pratensis						
Без добрив	16,5	12,1	2,8	27,7	44,0	59
P ₆₀ K ₉₀	17,0	12,8	3,0	28,3	42,4	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	17,4	13,4	3,4	28,9	41,7	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Фумар	18,4	13,6	3,5	29,0	39,6	58
Medicago sativa + Festuca orientalis + Dactylis glomerata						
No fertilizers	16,8	12,6	3,1	28,7	43,0	58
P ₆₀ K ₉₀	16,9	13,0	3,3	29,0	41,3	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	18,4	13,7	3,5	29,5	38,8	57
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Fumar	18,6	13,9	3,6	29,7	38,2	57
Medicago sativa + Bromopsis inermis + Lolium perenne						
No fertilizers	17,0	12,9	3,3	29,0	41,3	59
P ₆₀ K ₉₀	17,4	13,3	3,5	29,3	40,2	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	18,8	13,7	3,7	29,9	41,7	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Fumar	19,1	14,1	3,7	29,4	37,8	59
Medicago sativa + Bromopsis inermis + Festuca orientalisorientalis						
No fertilizers	17,0	11,9	2,6	26,9	44,8	58
P ₆₀ K ₉₀	17,3	12,4	2,9	27,7	43,1	57
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	18,7	13,0	3,0	28,6	40,5	58
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Fumar	19,0	13,4	3,2	28,8	39,7	58
Bromopsis inermis + Festuca orientalis (cereal grassland)						
No fertilizers	11,1	9,5	3,6	29,6	47,2	55
P ₆₀ K ₉₀	11,9	10,2	3,8	29,4	46,5	56
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀	14,8	12,6	3,7	29,8	43,3	55
N ₆₀ P ₆₀ K ₉₀ + Fumar	15,3	13,1	3,7	29,2	43,3	55
Zootechnical norm	14	–	3-5	25-30	–	50-70
SSD ₀₅ , %	0,6	0,6	0,2	0,6	0,7	2

Content of nitrogen-free extractives (NFE) under the influence of symbiotic and mineral nitrogen decreased. Thus, in alfalfa and alfalfa-grass stands, which are affected by symbiotic nitrogen, the content of NFE in the dry mass of feed on the background without nitrogen decreased by 1.5-6.3%. With the application of nitrogen fertilizers (variant N₆₀P₆₀K₉₀ compared to P₆₀K₉₀) on cereals, the content of NFE decreased by 3.2 %, while on grasses with alfalfa - by 0.7-2.6 %.

Among the mineral fertilizers used, the chemical composition of grass fodder with grass grass is most affected by nitrogen fertilizers. The introduction of N₆₀ on the background of P₆₀K₉₀ caused an increase in the dry weight of feed, primarily the content of nitrogen-containing substances, in particular, crude protein - by 2.8 % and

protein - from 10.2 to 12.6 %.

In alfalfa and alfalfa-cereals grasslands, the content of crude protein and protein from nitrogen application changed to a lesser extent - when N₆₀ was applied against the background of P₆₀K₉₀, the crude protein content increased from 16.9-18.1 to 17.4-19.1 %. Simultaneously with the increase in crude protein content (by 0.5-2.9 %) there was a decrease in the content of nitrogen-free extractives. The introduction of alfalfa into cereal grasslands provided an increase in crude protein

Application of N₆₀P₆₀K₉₀+Fumar ensured the highest feed quality on all studied grasslands. On alfalfa and alfalfa-grass stands such a combination of technological measures ensured the accumulation in the dry mass of 18.4-19.9 % of crude protein, which is 1.8-2.4 % more than the control. Under such conditions, cereal grass accumulated 15.3 % of crude protein, which is 4.2% more than without fertilizers.

The content of crude fat in the dry mass was 2.5-3.8%, crude fiber - 25.1-29.9%. These parameters of feed quality did not significantly depend on the studied factors.

Comparison of the chemical composition of the obtained feed with the zootechnical norms of cattle feeding showed that their values mostly corresponded to the established standards, however, some discrepancies were noted. Thus, the content of crude protein on sown cereals on the background without fertilizers and when applying P₆₀K₉₀ was less than normal (11.1-11.9% at a rate of 14% in the dry mass).

Conclusions. It was found that the introduction of alfalfa into cereal grasslands promotes the growth of protein and crude fat in the feed and reduces the content of nitrogen-free extractives. Nitrogen fertilizers have the greatest effect on the chemical composition of feed on cereal crops - with the introduction of N₆₀P₆₀K₉₀ content of crude protein in the dry weight of feed increased by 2.8%. The obtained data should be taken into account when planning the sowing of fodder crops and the preparation of balanced rations of intensive type.

Bibliography:

1. Ковтун К.П., Векленко Ю.А., Сидорук Г.П. та ін. Вплив способів сівби та просторового розміщення компонентів на хімічний склад фітомаси двокомпонентних люцерно-злакових сумішок в умовах лісостепу правобережного. *Корми і кормовиробництво*. 2018. 85: 94-100.

2. Кургак В. Г., Волошин В. М. Підвищення ефективності використання багаторічних бобових трав на луках України. *Посібник українського хлібороба «Біологізація землеробства»*. К., 2017. 1: 288–291.

3. Оліфірович В.А., Векленко Ю.А. Підвищення ефективності вирощування люцерно-злакових та лядвенцево-злакових сумішок на еродованих схилах. *Корми і кормовиробництво*. 2021. 91: С. 93-102.

4. Панахид Г.Я., Коник Г.С., Котяш У.О. Формування новостворених бобово-злакових лучних травостоїв залежно від різних видів удобрення. *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво*. 2019. 65: 114–124.

5. Петриченко В.Ф., Корнійчук О.В., Векленко Ю.А. Наукові основи інтенсифікації виробництва кормів на луках та пасовищах України. *Корми і кормовиробництво*. 2020. 89: 10-22.

© Svystunova I., Boichenko A., Burko L., Prorochenko T., Poltoretskyi S., Hudz N., Tarasov O.

УДК 546.175.08:635

**NITRATE CONTENT OF TOMATOES, SWEET PEPPERS AND EGGPLANTS
IN THE WINTER-SPRING PERIOD****Voitsekhivskiy Volodymyr,***Ph. D., associate professor***Poshkrebnoy Vytalyi,***student,***Tkachuk Svitlana,***dr. b. s., professor***Berezhnyak Evgeniy***Ph. D., associate professor**National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kiev***Horbatiuk Svitlana,***PhD., assistant professor,**Vinnitsa national medical university named after. M.I.Pirogov***Konakh Valentina,***PhD., assistant professor,**Bogomolets National Medical University, Kiev***Smetanska Irina,***dr.-ing., dr. agr. s., professor**University of Applied Sciences Weihenstephan-Triesdorf, Germany***Muliarchuk Oksana,***Ph.D., associate professor,**Higher educational institution «Podillia State University», Kamianets-Podilskyi, Ukraine***Yushkevich Marina,***researcher,**Ukrainian institute for plant varieties examination, Kiev*

Abstract. *A comparative study of the content of nitrates in some vegetable products in the winter-spring period, sold in supermarkets in Kyiv, was carried out. During the study, it was found that the concentration of nitrates in the studied vegetables is different. In all samples, the content of nitrates does not exceed the maximum permissible norm and they can be considered safe for consumption.*

Key words: *nitrates, vegetables, tomato, eggplant, sweet pepper, monitoring.*

Introduction.

Vegetable growing in Ukraine is developing rapidly. In 2021, according to the MinAPF, ukrainian greenhouse products provide up to 15-20% of the domestic market, and from February to May it reaches 50%, the rest of the vegetables on the market are imported, mainly tomatoes, peppers and eggplants. According to forecasts, the consumption of greenhouse vegetables in our country in the next 5-10 years may be angry 3-6 times, and the export potential of 4-8, according to forecasts Pro-Consulting [4].

The maximum yield cannot be obtained without fertilizers. Nitrogen in various forms is a natural and necessary component of physiological and biochemical processes of all plants. They ensure normal growth and development. However, excessive application of nitrogen fertilizers causes excessive accumulation of nitrate forms in the commodity parts of vegetables [6].

According to the Ministry of health of Ukraine, the content of nitrates in 11-15% of vegetable products constantly exceeds the maximum allowable levels, so their content is normalized. When eating vegetables high in nitrates, they are reduced to

nitrites in the intestinal tract, and the latter get into the bloodstream and cause diseases - methemoglobinemia. Nitrites interact with hemoglobin (oxidize ferric iron), resulting in the formation of nitrosohemoglobin, which is transformed into methemoglobin and partially into sulfhemoglobin. Methemoglobin inhibits the feedback of oxygen, there is a clinical picture of hypoxia (1 mg of sodium nitrite can convert to methemoglobin about 2000 mg of hemoglobin). A single injection of 100-150 mg of nitrite causes a person redness of the skin, lower blood pressure, faster heart rate, noise in the head; 300 mg - severe sweating, cyanosis of the skin, shortness of breath, impaired vision. Under the action of large doses of nitrates, the development of hemic and tissue hypoxia occurs, the process of oxidative phosphorylation is inhibited. Hypoxia caused by methemoglobinemia has a greater impact on patients with anemia or circulatory pathology. There is an embryotoxic effect of nitrates - abnormalities in fetal development (hematomas, skeletal disorders). The target of high doses of nitrates is the nucleus of hepatocytes and nucleic metabolism. As a result, metabolism is disrupted, the nervous system and all the protective functions of the body suffer. If nitrates enter the body in small doses, but regularly, it is fraught with the emergence of cardiovascular disease, nervous disorders and even stomach cancer. Elderly people, patients (diabetes, cardiovascular, liver and kidney diseases) and children who may consume untested and potentially dangerous products are especially at risk. Therefore, the quantitative determination of nitrates in vegetable products is currently relevant [1,2,3,5,7,8,10,11,12,13].

The aim of the study was to determine the content of nitrates in fruit vegetables (tomatoes, peppers and eggplants) in the winter-spring period, which are sold in retail chains in the city of Kiev and comparative characteristics of the results with the MAC.

Research materials and methods.

The research was conducted at the department of technology of storage and processing of crop products named after prof. B.V. Lesyka NULESU in 2021. Samples were taken from Silpo, Velyka Kyshenya, ATB, Novus and Lukyanovsky market. Determination of nitrate content in vegetables was carried out using a personal electronic nitrate tester H-405. Statistical data processing was performed using Excel [9].

Results and their discussion.

For an adult, the maximum allowable level of nitrates is 5 mg per 1 kg of body weight, which is 300 mg per person weighing 60 kg. For the child the admissible norm is no more than 50 mg. The bulk of nitrates enters the human body with canned food and fresh vegetables (40-80% of the daily amount of nitrates). According to some scientists, the content of nitrates in early vegetables and indoors can be 2-3 times higher than in vegetables grown in their usual period. No wonder nutritionists advise to avoid greenhouse vegetables, especially for people with compromised health, and especially for children. After all, a product that can harm them can be legally sold in our retail network and considered safe and usable [10, 11,12].

Products selected from different retail chains were of different varieties (shape, size, color). The maximum allowable concentration (MAC) of nitrates in tomatoes from closed soil is up to 300 mg / kg (Table 1). The average content of nitrates in January was 139, and in April - 99 mg / kg. The content of nitrates in winter was 1.4 times higher on average, but did not slightly exceed the MAC.

Table 1. Nitrate content in tomatoes

Trade establishment	Nitrate content, mg / kg		MAC, mg/kg	Origin	
	january (2021)	april (2021)			
Velyka Kyshenya	152	95	300	Turkey	
	124	92		Ukraine	
Silpo	147	105		Turkey	
	134	100		Ukraine	
ATB	157	108		Turkey	
	152	107		Ukraine	
EKO-market	137	92		Turkey	
	112	86		Ukraine	
Novus	148	112		Turkey	
	122	87		Ukraine	
Lukyanovsky market	154	122		Turkey	
	127	87		Ukraine	
Average	139	99		-	-

Sweet pepper is represented only by imported samples. The fruits were large, bright - good looking (table 2). Exceedance of the MPC was not detected.

Table 2. Nitrate content in sweet pepper

Trade establishment	Nitrate content, mg / kg		MAC, mg/kg	Origin
	january (2021)	april (2021)		
Velyka Kyshenya	156	99	400	EC
Silpo	135	75		EC
ATB	166	111		EC
EKO-market	174	127		EC
Novus	142	78		EC
Lukyanovsky market	186	135		EC
Average	159	104	-	-

Eggplant fruits are presented only in imported samples. Due to the high price and low demand, this vegetable was not available in all retail chains (table 3). Exceedance of the MAC was not detected.

Table 3. Nitrate content in eggplant

Trade establishment	Nitrate content, mg / kg		MAC, mg/kg	Origin
	january (2021)	april (2021)		
«Велика Кишеня»	79	59	300	EC
«Сільпо»	95	45		EC
«Новус»	111	66		EC

All products of tomatoes, peppers and eggplants, which were sold in all retail chains and the market "Lukyanovsky" in appearance, shape and texture met the requirements of the standard, but the organoleptic characteristics were different. Tomatoes (Turkey) were light red in color and completely tasteless (critically low concentrations of sugars and acids), ie they were plucked to milk ripeness and turned red during transportation. Cocktail tomatoes (cherry) (Ukraine) had a characteristic appearance and had a very harmonious taste in the direction of sweet. Sweet pepper

had a characteristic taste, slightly watery but inherent. Eggplants in texture were characteristic and without seeds.

Conclusions and suggestions.

The conducted researches allow to draw the following conclusions. The studied types of vegetables do not have the biological ability to accumulate high concentrations of nitrates. The level of nitrates in all studied vegetables did not exceed the MPC for greenhouses. The obtained data should be taken into account when compiling the menu for patients, children and the elderly.

Bibliography:

1. Войцехівський В.І. Вміст нітратів у плодах пізніх томатів вирощених в Україні. *Мир науки и инноваций*. 2016. 1(3): 4-7.
2. Войцехівський В., Бережняк Є., Токар А., та ін. Вміст нітратів у плодах надранніх томатів. *Modern Scientific Researches*. 2019. 8(1): 14-17.
3. Закревский В.В., Лифляндский В.Г. Овощи и плоды в профилактике и лечении рака в свете доказательной медицины. *Вест. С.-П. ун-та*. 2018. 13(1): 91-105.
4. Лещенко Л.О. Удосконалення ринку овочів захищеного ґрунту на основі підвищення ефективності їх виробництва. *Агросвіт*. 2018. 17: 48-53.
5. Салдан И.П., Швед О.И., Баландович Б.А. и др. Оценка уровней рисков при воздействии на организм человека нитратного компонента пищевого рациона. *Анализ риска здоровью*. 2018. 2: 81–88.
6. Стежко О.В. Екологічна оцінка впливу технологій вирощування томата на вміст нітратів в отриманій продукції. *Бюл. ІСГСЗ НААН України*. 2012. 3: 145-148.
7. Реутов В.П. Нитратно-нитритный фон существования современного человека и продолжительность жизни. *Евразийское научное объединение*. 2016. 1(3): 68-76.
8. FAO/WHO. Nitrate (and potential endogenous formation of N-nitroso compounds). *WHO Food Additive series World Health Organization*, (Geneva 2003, 50). 2013.
9. France J., Thornley J.H.M. Mathematical models in agriculture. London: Butterworths, 1984: 335.
10. Habermeyer M., Rot A., Guth S. et al. Nitrate and nitrite in the diet: how to assess their benefit and risk for human health. *Molecular Nutrition and Food Research*. 2015. 59(1): 106–128.
11. Mensinga T.T., Speijers G.J., Meulenbelt J. Health implications of exposure to environmental nitrogenous compounds. *Toxicological Reviews*. 2003. 22(1): 41-51.
12. Poortmans J.R., Carpentier A., Gualano B. Nitrate supplementation and human exercise performance: too much of a good thing? *Current opinion in clinical nutrition and metabolic care*. 2015. 18(6): 599–604.
13. Voitsekhivskiy V., Denisyuk V., Slobodyanik G., et. al. Variety features of nitrate accumulation in fruits of sweet pepper. *Modern Scientific Researches*. Belarus. 2021. 15(1): 134-137.

© Voitsekhivskiy V., Poshkrebnoy V., Tkachuk S., Berezhnyak E., Horbatiuk S., Konakh V., Smetanska I., Muliarchuk O., Yushkevich M.

УДК 631.81

AGRO-ENVIRONMENTAL JUSTIFICATION OF FERTILIZERS FOR WINTER WHEAT OF THE VARIETY "MYRONIVSKA 61" ON MEADOW-CHERN-EARTH SOIL OF THE NORTHERN PART OF THE NORTHERN PART OF THE FOREST STEPPE OF UKRAINE**АГРОЕКОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВНЕСЕННЯ ДОБРИВ ПІД ОЗИМУ ПШЕНИЦЮ СОРТУ «МИРОНІВСЬКА 61» НА ЛУЧНО – ЧОРНОЗЕМНОМУ ҐРУНТІ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ**

Kudriawytzka A.N. / Кудрявицька А.М.

с.а.с. ., as.prof/ к.с.-н.г., доц

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2888-1981>

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Kyiv, street of Heroes of defensive, 17, 03041

Національний університет біоресурсів і природокористування України.

м. Київ, вул. Героїв оборони, 17, 03041

Анотація. Дослідженнями на лучно-чорноземному карбонатному ґрунті встановлено, що тривале застосування мінеральних добрив на фоні післядії органічних, забезпечує приріст урожаю зерна районованого сорту озимої пшениці Миронівська 61 на 26,3 ц/га. Урожайність і якість зерна озимої пшениці підвищуються при внесенні полуторної норми мінеральних добрив на фоні післядії органічних, з відповідно високими показниками якості: збору білку- 4,5 т/га та збору «сирої» клейковини-9,4 ц/га.

Ключові слова: пшениця, урожайність, добрива, доза, білок, «сира» клейковина, сорт, ґрунт, сівозміна.

Пшениця озима є зерновою культурою, яка на основі сталих врожаїв та валових зборів високоякісного зерна забезпечує національну продовольчу безпеку в ґрунтово-кліматичних умовах Лісостепу правобережного, так і в Україні загалом. Тому розробка ефективних екологічнобезпечних заходів підвищення урожайності та суттєвого поліпшення якості зерна пшениці озимої є важливим державним завданням, як для науковців, так і для спеціалістів АПК.

Збільшення виробництва зерна озимої та ярої пшениці, покращення його якості залишається основною проблемою виробництва зерна в Україні. Питання агроекологічного обґрунтування внесених добрив, застосування різних доз мінеральних та органічних добрив на врожай та показники якості зерна озимої пшениці має теоретичне та практичне значення.

Об'єктом дослідження є характер зміни вмісту елементів живлення в рослинах озимої пшениці сорту Миронівська 61 та ярої пшениці сорту Миронівська яра, врожайність нових сортів озимої та ярої пшениці за використання традиційних видів добрив.

Предметом дослідження є вміст макроелементів в рослинах пшениці, врожай та якість зерна районованого сорту пшениці озимої Миронівська 61 та ярої Миронівська яра.

Об'єктом дослідження була озима пшениця сорту Миронівська 61, попередником якої є конюшина. Дослід має трьохкратну повторність. Площа облікової ділянки 100 м², посівної 175 м².

Стаціонарний дослід має 12 варіантів. Робочими варіантами в зерно-

буряковій сівозміні були наступні:

Контроль

Післядія гною -

фон

Фон + P₈₀

Фон + P₈₀K₈₀

Фон + N₆₀P₈₀K₈₀

Фон +

N₇₅P₁₂₀K₁₂₀

N₆₀P₈₀K₈₀

Питання про вплив умов вирощування, біологічних особливостей сортів, впливу різних доз мінеральних та органічних добрив, на врожай зерна озимої пшениці має теоретичне та практичне значення

В результаті досліджень на лучно-чорноземному грубопилувато-легкосуглинковому ґрунті встановлено, що тривале застосування мінеральних добрив на фоні післядії гною, сприяє підвищенню врожаю зерна озимої пшениці сорту Миронівська 61 на 11,4-26,3 ц/га (табл.1), при урожаї на контролі відповідно 32,7 ц/га.

Таблиця 1-Вплив добрив на врожайність зерна озимої пшениці, ц/га

Варіант досліджу	Врожайність, ц/га	Приріст до контролю	
		ц/га	%
Без добрив (контроль)	32,7	-	100
Післядія 30 т/га гною (фон)	4,1	11,4	34,8
Фон+P ₈₀	45,5	12,8	39,1
Фон+P ₈₀ K ₈₀	46,2	13,5	41,3
Фон+N ₈₀ P ₈₀ K ₈₀	54,9	22,2	67,8
Фон+N ₁₁₀ P ₁₂₀ K ₁₂₀	59,0	26,3	80,4
N ₈₀ P ₈₀ K ₈₀	46,1	13,4	40,9

Таблиця 2-Вплив тривалого застосування добрив на якість зерна озимої пшениці

Варіант досліджу	Білок, %	Збір білка		«Сира» клейковин, %	Збір «сирої» клейковини	
		ц/га	приріст до контролю, ц/га		ц/га	приріст до контролю, ц/га
Без добрив (контроль)	9,2	3,0	-	20,1	6,6	-
Післядія 30 т/га гною (фон)	11,6	5,1	2,1	21,2	9,3	2,7
Фон+P ₈₀	11,9	5,4	2,4	21,5	9,8	3,2
Фон+P ₈₀ K ₈₀	12,1	5,6	2,6	21,1	9,7	3,1
Фон+N ₈₀ P ₈₀ K ₈₀	12,4	6,8	3,8	25,6	14,0	7,4
Фон+N ₁₁₀ P ₁₂₀ K ₁₂₀	12,7	7,5	4,5	27,2	16,0	9,4
N ₈₀ P ₈₀ K ₈₀	12,1	5,6	2,6	24,1	11,1	4,5

НІР₀₅, %

0,64

1,25

Озима пшениця має чітко виражені закономірності в нагромадженні вмісту білку і клейковини. Мінеральні добрива внесені на фоні післядії органічних підвищували вміст білку в озимій пшениці на 2,4-3,5% і клейковини на 1,1-7,1% при вмісті їх на контролі 9,2% і 20,1 % відповідно (табл. 2).

Висновки

1. Внесення мінеральних добрив на фоні післядії органічних підвищувало урожай зерна озимої пшениці до 26,3 ц./га, при урожаї на контролі 2,7ц./га Найвищі врожаї зерна озимої пшениці отримали при внесенні полуторної норми мінеральних добрив на фоні післядії органічних, відповідно 59,0 ц/га.

2. Озима пшениця має чітко виражені закономірності в нагромадженні вмісту білку і клейковини. Мінеральні добрива внесені на фоні післядії органічних підвищували вміст білку в озимій пшениці на 2,4-3,5% і клейковини на 1,1-7,1% при вмісті їх на контролі 9,2% і 20,1%.

Література:

1. Лихочвор В.В. Рослинництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур: навч. посібн. – 4-е вид., виправ., допов. / 175 В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриченко. – Львів: НВФ «Українські технології», 2014. – 1040 с

2. Крамарьов С.М. Продуктивність та якість зерна пшениці м'якої озимої залежно від мінерального живлення в умовах Лівобережного Лісостепу України / С.М. Крамарьов, Г.П. Жемела, С.М. Шакалій // Бюл. Ін-ту сільського 174 господарства степової зони НААН України. – 2014. – № 6. – С.61-67

3. Вахній С.П. Агробіологічні основи оптимізації агрофітоценозів сільськогосподарських культур у центральному Лісостепу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. с.-г. наук: спеціальність 06.01.09 «рослинництво» / С.П. Вахній. – Київ, 2011. – 40 с

4. Лисенко С.П. Якість зерна та урожайні властивості насіння озимої м'якої пшениці залежно від агрофону / С.П. Лисенко, Г.Г. Геврек // Зб. наук. пр. Селекційно-генетичного інституту Національного центру насіннезнавства та сортовивчення УААН. – О., 2009. – Вип. 14(54). – С.69-77.

5. Литвиненко М.А. Сорти універсального типу, характеристика особливостей на фоні різних строків сівби / М.А. Литвиненко, В.Г. Чайка // Насінництво. – 2010. – №3. – С.21-31.

Abstract. Studies on meadow-chnozem carbonate soil have shown that long-term use of mineral fertilizers against the background of organic aftereffects, provides an increase in grain yield of the regional variety of winter wheat Myronivska 61 by 26.3 c / ha. Yield and grain quality of winter wheat increase with the introduction of one and a half rates of mineral fertilizers against the background of organic aftereffects, with correspondingly high quality indicators: protein harvest 4.5 t / ha and "crude" gluten 9.4 c / ha.

Key words: wheat, yield, fertilizers, dose, protein, "raw" gluten, variety, soil, crop rotation.

Стаття відправлена: 25.05.2022 р.
Кудрявицька А.М.

CONTENTS**Economy and trade**

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-006> 3

ACCOUNTING INFORMATION IN THE MANAGEMENT OF FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE

Pokynchereda V.V., Maister L.A.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-009> 8

PRACTICAL VALUE OF ANTI-CRISIS ENTERPRISE MANAGEMENT IN WAR AND POST-WAR IN UKRAINE

Marachevska A.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-013> 14

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF DIRECT AND INDIRECT TAXATION IN UKRAINE

Shilo Zh.S.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-026> 19

INVESTING IN UKRAINIAN ENERGY: THE IMPORTANCE OF INTEGRATION INTO ENTSO-E

Atamanchuk Z., Zavydovska A.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-038> 28

ENTREPRENEURSHIP AS THE MAIN COMPONENT OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE STATE

Klymenko N. G.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-041> 32

THEORETICAL BASIS OF ESTIMATING THE FINANCIAL STABILITY OF HOUSEHOLD

Sydorchuk A. A.

Management and marketing

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-007> 37

ORGANIZATION OF FINANCIAL ENGINEERING IN BANKS

Kravchenko V.P.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-030> 42

CHANGING PRIORITIES IN STRATEGIC MANAGEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Halushka Z., Yevchuk K.-I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-034> 50
DETERMINATION OF THE FACTORS FOR POSITIONING “GREEN” ENERGY
AS A CLIMATE NEUTRAL PRODUCT IN THE ENERGY MARKET
Borysiak O.V.

Tourism and recreation

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-031> 57
THE ROLE OF NATURAL RESERVES FUND OF UKRAINE AS A
COMPONENT OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT
Serbov M., Kovtun I.

Legal and political sciences

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-012> 69
PRINCIPLES OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF BUSINESS
ENTITIES
Oliytryk A. Yu.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-015> 78
POLITICAL AND LEGAL FEATURES OF DEMOCRATIC TRANSIT IN POST-
COMMUNIST STATES
Shulika A.A., Tymchenko M.M.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-016> 86
RULE OF LAW AND RULE OF LAW AS BASIC PRINCIPLES OF THE RULE
OF LAW
Pysmenna O.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-042> 90
DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE
Kuzmenko V. M., Pimenova A. Yu.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-049> 98
MORAL AND LEGAL BASIS OF ACTIVITIES OF AUTHORITIES
Oleinykov S. N.

Agriculture, forestry, fishery and water management

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-020> 104
THE QUALITY AND SUITABILITY FOR STORAGE OF TOMATO FRUITS
DIFFERENT HYBRIDS
Zavadska O., Iliuk N., Пархомук Я.Р.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-022> 109

STATE AND TRENDS OF TABLE BEET PRODUCTION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Basiuk S.M.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-032> 114

PRODUCTIVITY OF BEAN-CEREAL GRASSES DEPENDING ON THE ELEMENTS OF GROWING TECHNOLOGY

Burko L.N., Svystunova I.V., Ilchenko Ya. V., Prorochenko T.I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-036> 119

INFLUENCE OF TECHNOLOGICAL FACTORS ON THE NUTRITIONAL FEED OF LUCERAL-CEREAL GRASS MIXTURES IN THE CONDITIONS OF THE RIGHT BANK FOREST STEPPE

Svystunova I., Boichenko A., Burko L., Prorochenko T., Poltoretskyi S., Hudz N., Tarasov O.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-037> 123

NITRATE CONTENT OF TOMATOES, SWEET PEPPERS AND EGGPLANTS IN THE WINTER-SPRING PERIOD

Voitsekhivskiy V., Poshkrebnov V., Tkachuk S., Berezhenyak E., Horbatiuk S., Konakh V., Smetanska I., Muliarchuk O., Yushkevich M.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-02-046> 127

AGRO-ENVIRONMENTAL JUSTIFICATION OF FERTILIZERS FOR WINTER WHEAT OF THE VARIETY "MYRONIVSKA 61" ON MEADOW-CHERN-EARTH SOIL OF THE NORTHERN PART OF THE NORTHERN PART OF THE FOREST STEPPE OF UKRAINE

Kudriawytzka A.N.

Scientific publication

International periodic scientific journal

ScientificWorldJournal

Issue №13

Part 2

May 2022

In Bulgarian, Ukrainian, Russian and English

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 82.07)

*Academy of Economics named after D.A. Tsenov
Bulgaria jointly with SWorld*

Signed: May 30, 2022

e-mail: editor@sworldjournal.com
site: www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com

Articles published in the author's edition

**With the support of research project SWorld
www.sworld.education**

www.sworld.education

ISSN 2663-5712

9 772663 571203

13002

www.sworldjournal.com